

D 2643

BOREC

MAREC | APRIL 1981

BOREC, YU ISSN 0006-7725

3|4

borec 3/4

1981 * XXXIII

Revija za zgodovino NOB in ohranjanje revolucionarnih tradicij

Ustanovitelj:

republiški odbor Zveze borcev Slovenije

Uredniški svet:

dr. Tone Ferenc, France Filipič, Ivan Križnar, Radko Polič (predsednik), dr. Miro Stiplovšek (namestnik predsednika), Lojze Štradjot, France Šušteršič in Zima Vrščaj

Glavni urednik:

Črtomir Šinkovec

Odgovorna urednica:

Milena Štrajnar

Naslov uredništva in uprave:

založba Borec — za revijo Borec, 61001 Ljubljana, Miklošičeva 28/I

Poštni predal:

203

Telefon:

320-477

Cena:

posamezna številka stane 14 dinarjev, dvojna številka 19 dinarjev; celoletna naročnina je 150 dinarjev, za tujino 180 dinarjev

Žiro račun pri SDK v Ljubljani:

50101-603-45772

Devizni račun pri LB — Gospodarska banka v Ljubljani:

50100-620-107-010-257300-3105/4

vsebina

JANKO MROVLJE-MARKO
Zapiski o Poljanski četi (II) . . . 129

DR. JANKO PRUNK
Zgodovinsko poslanstvo Osvobodilne fronte slovenskega naroda 149

MIŠKO KRANJEC
Fotografija 165

ZDRAVKO KLANJŠČEK
OF in NOV — strateška dejavnika narodnoosvobodilne vojne na Slovenskem 167

ANDREANA DRUŽINA-OLGA
In Planina je ostala daleč . . . 177

IVAN KRIŽNAR
Iz vsebine periodičnega tiska slovenske politične emigracije . . . 195

KRISTINA BRENKOVA
Matajur 1980 201

DR. TONE ZORN
Vnovični Gamsi na plazu . . . 203

FLORIJAN LAIMIŠ
Obdobje bananskih vojn in bananskih republik je za vselej mimo 209

Književne ocene

SLAVKO RUPEL
Močno umetniško sporočilo . . . 217

DRAGO NOVAK
Knjigi Štajerska 1941 ob rob . . . 219

Izbor pesmi

EMIL CESAR

Ilustracije

IVAN SELJAK-ČOPIČ

Zapiski o Poljanski četi (II)

V sovražnem obroču na Blegošu

1. Spomini borcev

Med 2. in 5. avgustom 1942 se je v več kot pettisočglavem nemškem obroču na Blegošu znašla skupina borcev Poljanske čete 2. bataljona 1. grupe odredov. Ta neverjetna številčna premoč je bila po nemških načrtih namenjena daleč močnejšim partizanskim enotam, ki so se za sovražnika nenadejano zmanjšale na komaj 42 partizanov.

Da bi vsaj delno dobili vpogled v dotedanji razvoj narodnoosvobodilnega gibanja in v pogoje takratnega partizanskega bojevanja na Gorenjskem, in še posebej v Poljanski dolini, ter da bi tako lahko bolj razumeli stanje in razmere, v kakršnih se je začela in odvijala nemška ofenziva na Blegoš, je potrebno opisati tukajšnje razmere v pomladi in poletju 1942. O tem je na Blegošu, ob odkritju spominske plošče junakom — borcem, ki so padli ob veliki nemški ofenzivi v prostranih gozdovih in planjavah Blegoša, obširneje spregovoril nekdanji vodnik voda in namestnik komandirja Poljanske čete Tone Peternel-Igor:

»Osvobodilno gibanje na Gorenjskem, ki je bilo proti koncu leta 1941 izredno živahno, lahko bi dejali, živahnejše kot v drugih slovenskih pokrajinah, se z nastopom pomladi 1942 nikakor ni moglo prav oživeti in razmahniti. Vzrok temu je bil v veliki meri strašen nemški teror, ki so ga po splošni ljudski vstaji v decembru 1941, in po bitki v Dražgošah, še posebno zaostriili. Cilj tega terorja je bil

streti odpor prebivalstva in uničiti partizane.

K temu zastoju je prav gotovo prispevalo tudi to, da so morali partizani v zimskih mesecih 1942 zaradi silnega mraza in visokega snega prenehati z akcijami in napadi na sovražnika, ki so se poprej vrstili drug za drugim. Pobuda, ki so jo imeli partizani, je prišla v nemške roke. Razen tega je uspelo gestapu v prvih mesecih leta 1942 zajeti in aretirati precejšen del aktivnih sodelavcev OF.

Da bi onemogočili ponovni razvoj in polet osvobodilnega gibanja v tukajšnjih krajih, je nemško poveljstvo postavilo spomladi 1942 v Poljanski dolini več novih postojank in močno okrepilo že obstoječe. Tako je bilo v Poljanski dolini od Škofje Loke do Žirov, to je v razdalji 30 km, posejanih kar devet postojank. Posebno močne so bile postojanke v Poljanah, Gorenji vasi in Žireh, v katerih je bilo v vsaki vsaj 100 mož žandarmerije in policije, občasno pa še več. Veliko vojaštva je bilo vedno tudi v bližnji Škofji Loki. Vse to je Nemcem omogočalo, da so lahko zelo hitro zbrali velike sile, tudi po nekaj tisoč mož, in jih uporabili za napade na partizane, kakor hitro so jih uspeli odkriti ali pa bili kakorkoli obveščeni o njihovem gibanju. Številne nemške patrulje so stalno križarile po terenu in gozdovih, da bi odkrile in napadle partizane, in podobno stanje je bilo tudi drugod po Gorenjskem.

Hkrati s temi ukrepi je nemška propaganda prebivalstvo stalno opozarjala na »brezsmiselnost« in »brezupnost« odpora ter ga svarila pred podpiranjem »banditov«, kakor so nas imenovali, in sodelovanjem z njimi ter grozila z najostrejšim kaznovanjem in ukrepi, ki bodo neusmiljeno zadeli tiste, ki ne bodo upoštevali njihovih opozoril.

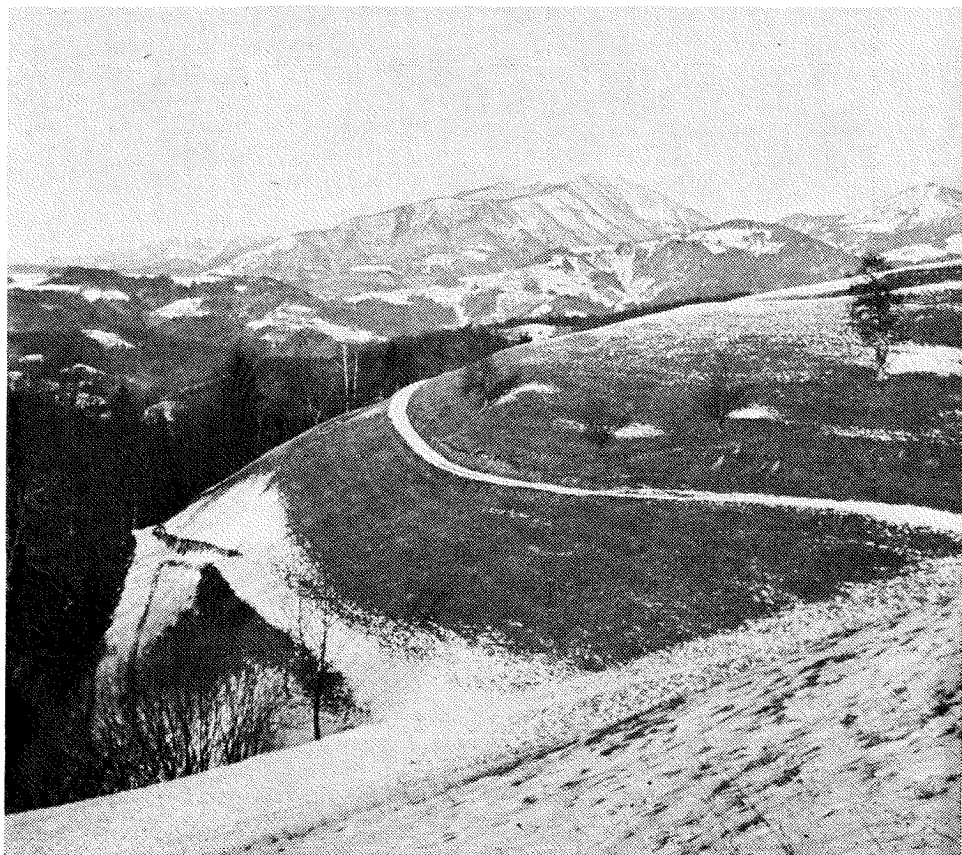
V taki situaciji je bilo spomladi 1942 izboljšanje stanja in oživljanje osvobodilnega gibanja v veliki meri odvisno prav od aktivnosti partizanskih enot. Te so bile tedaj na Gorenjskem maloštevilne. Na vsej Gorenjski je bilo v začetku pomladi 1942 komaj 7 čet, bolje rečeno četic, saj so večinoma štele le okrog 20 do 30 borcev. Zato se je glavno poveljstvo slovenskih partizanskih čet odločilo poslati na Gorenjsko večje število prostovoljcev iz Ljubljane, ki so to pomlad množično prihajali k partizanom v Dolomite. Območje sedanje občine Škofja Loka, vključno z območjem Medvod in Šentvida nad Ljubljano, je bilo operativno področje Poljanskega bataljona, ki je bil oblikovan aprila 1942. Ta bataljon je imel tri čete: Selško, Škofjeloško in Poljansko. Ko sta v drugi polovici maja in v začetku junija 1942 prišli na Gorenjsko dve večji skupini borcev — Ljubljančanov, je bil znaten del teh dodeljenih v enote Poljanskega bataljona, v Poljansko četo pa jih je prišlo okrog 25.

Resnici na ljubo moramo povedati, da smo gorenjski partizani — vsaj v naši Poljanski četi — sprejeli novodošle partizane iz Ljubljane sicer z veseljem, vendar z določenim nezaupanjem. Motila nas je predvsem njihova mladost in vojaška neizvežbanost, saj je večina med njimi bila v starosti do 20 let, in tudi bojnih izkušenj niso imeli. To nezaupanje je bilo, zahvaljujoč njihovi bojevitosti in junaškemu vedenju v prvih spopadih z Nemci, in velikemu tovarištvu, ki so ga medsebojno gojili, kmalu premagano. Med nami so se razvili pri-

srčni in zaupni tovariški odnosi, ki so prerasli v najgloblje prijateljstvo. S ponosom moram ugotoviti, da nas upi v njihovo odločnost, ne kloniti pred sovražnikom, niso prevarili. Mnogi, lahko rečem večina teh borcev — prostovoljcev iz Ljubljane, so izgubili življenje v bojih in spopadih z Nemci, tisti pa, ki so bili ujeti, niso klonili pred nobenim, še tako hudim pritiskom.

Naj se zopet povrnem k življenju in akcijam naše Poljanske čete, ki je okrepjena s prostovolji iz Ljubljane še odločneje nadaljevala z vojaškimi akcijami. Enako tudi Selška, in še zlasti Škofjeloška četa. Tako je konec maja 1942 pobuda zopet prišla v naše roke, in s pogostimi napadi, zlasti na manjše nemške patrulje, smo Nemce prisilili, da so manj križarili po vaseh in gozdovih. V zalezovanja so začeli pošiljati tudi večje in dobro oborožene patrulje, ki so redkokdaj štele izpod 30 do 40 mož. To nam je omogočilo, da smo jih hitreje odkrivali, in se jih, če naše sile niso bile zadostne, lažje izognili. V juniju so se naše akcije in napadi na sovražnika kar vrstili: enkrat tu in drugič tam, večkrat pa istočasno na več krajih hkrati, a vedno precej daleč od taborišča čete, da se nismo po nepotrebnem izpostavljali njihovim koncentriranim napadom. Manjše skupine naše čete, ki so te akcije in napade izvajale, so tako imele tudi večji manevrski prostor.

Vse te akcije so izvajali v smislu na vodil glavnega poveljstva slovenskih partizanskih čet, da je treba tudi na Gorenjskem na vsak način ustvariti pogoje za ponovno množično vstajo in začeti z osvobajanjem posameznih krajev in območij ter z mobilizacijo mož in fantov k partizanom — enako kot se je tedaj dogajalo v sosednji, tako imenovani Ljubljanski pokrajini, kjer so partizani osvobodili vrsto krajev in tudi širša območja. Po takih novicah iz Dolenjske smo odhajali v akcije še z večjim žarom in z upanjem, da bomo kmalu

Blegoš (foto: Peter Pokorn)

tudi mi uspeli osvoboditi posamezne kraje in z mobilizacijo razširiti svoje vrste. Žal so bile to le utvare. Omenim pa naj, da se nam je pri izvajanju tega načrta 26. junija 1942 skoraj posrečilo likvidirati in zavzeti nemško postojanko Črni vrh, kjer je bilo tedaj v dveh stavbah več kot 90 Nemcev. V skoraj osemurnem boju smo po podatkih iz nemških vojaških uradnih virov ubili 27 nemških orožnikov in policistov, večje število pa je bilo ranjenih.

Ko je v začetku julija 1942 prišla prek tedanje italijansko-nemške meje pri Črnem vrhu na naše območje ob svojem pohodu na Štajersko slavna 2., to je štajerska grupa partizanskih odredov, smo vojaško aktivnost še stopnjevali. Prav tedaj, v času, ko je bil okupator na višku svojih moči in vojaških zavojevalnih uspehov, ko so Nemci prodirali proti Stalingradu in se bližali Krimu, so enote štajerske grupe odredov ob sodelovanju gorenjske grupe odredov, zlasti Poljan-

skega bataljona, začele močne ofenzivne akcije in napade v Poljanski dolini. Spomnimo se bojev, ki so sredi julija 1942 divjali na Gabrški gori, na Bukovem in na Žirovskem vrhu, ob napadih na nemški postojanki v Lučnah in Gabruku, nadalje raznih prehranjevalnih in sabotažnih akcij, v katerih so posamezne manjše enote sredi dneva, tako rekoč pred očmi nemške policije, rušile telefonske drogeve, ceste in druge komunikacijske naprave. Vse te akcije so se odvijale v okviru operativnega načrta vojaških akcij, ki sta ga pripravila štaba 1. in 2. grupe odredov. Cilj teh akcij je bila osvoboditev Poljanske in Selške doline. Te akcije so imele med drugim namen razbremeniti silni pritisk okupatorjeve vojaške sile na našo partizansko vojsko, na katero je prav tedaj v centralni Bosni pritiskal obroč tretje sovražne ofenzive.

Taka je bila torej situacija, ko sta se sredi julija 1942 sestala v Ljubljani esesovski general Rössener in komandant italijanske vojske v Sloveniji general Robotti in napravila skupen načrt akcije na partizanske enote v Ljubljanski pokrajini in na Gorenjskem, katere cilj je bil partizane popolnoma in dokončno uničiti. V ta namen je sovražnik zbral velike vojaške sile. Italijani so začeli v Ljubljanski pokrajini svojo največjo vojaško akcijo, ki jo poznamo pod imenom roška ofenziva, Nemci pa tako imenovano blegoško ofenzivo, ki se je začela v nedeljo, 2. avgusta, in se končala v četrtek, 6. avgusta, in katere nadaljevanje je bila ofenziva na Jelovici v sredini avgusta 1942.«

Da bi se od vsakodnevnih akcij in spopadov z Nemci nekoliko odpčili, in se pripravili na nove boje, so se v drugi polovici julija 1942 skoncentrirali na Blegošu vsi bataljoni 2. grupe odredov. S tem bi se izmaknili strahovitemu navalu nemških policijskih sil, ki so skušale po raznih krajih Poljanske doline z vsakodnevnimi napadi razbiti posamezne bataljone. Tedaj je prišla na Ble-

goš tudi Poljanska četa in se utaborila nad vasjo Jelovica. Proti koncu julija se ji je pridružila še Škofjeloška četa, ki je imela svoje taborišče nad Mladim vrhom. Čeprav je bilo bivanje na Blegošu namenjeno počitku, sta Škofjeloška in Poljanska četa prevzeli nalogo, da gresta v Poljansko dolino v akcije. To je bilo potrebno, da bi na ta način vezali nase čim več nemških sil in s tem olajšali 2. grupi premik prek Gorenjske na Štajersko.

Tako so šle konec julija iz Poljanske čete v akcijo tri skupine.

Dne 1. avgusta 1942 je patrolja, ki jo je vodil Anton Peterne-Igor, na cesti pred mostom na Trebije iz zasede napadla nemško kolono avtomobilov. Ob napadu je poškodovala dva osebna avtomobila, v katerih so se vozili nemški oficirji, jih nekaj ubila in ranila, ter se umaknila na Žirovski vrh. Ponoči se je vrnila na Blegoš.

Druga zaseda je na meji v Kopačnici pod vodstvom Pavla Ingliča-Bara razgнала na meji carinsko stražo. Nato so v enoto mobilizirali štiri gozdne delavce, ki so izsekavali gozd na dvestometrskem obmejnem pasu. To so bili: brata Ožbirjeva, Jože in Ivan Polipenko z Jelovice, Janez Pintar, po domače Vovšarjev iz Gorenjih Brd in Janez Močnik, Šinkovcev iz Volake.

Tretja zaseda je brezuspešno čakala orožniško patroljo v Žetini pod Blegošem, vendar Nemci ta dan niso zapustili postojanke v Javorjah.

Dne 2. avgusta 1942 je večina enot 2. grupe odredov prešla iz Selške doline na Jelovico. Tako Nemci niso prišli v stik z glavnino partizanskih enot.

Takrat se je od 60 borcev Poljanske čete zadrževalo na Blegošu le 42, drugi so opravljali druge naloge zunaj enote. V noči od 2. na 3. avgust so se skušali med Kopačnico in Davčo umakniti na italijansko stran, vendar niso uspeli. Odpovedal je vodič Janez Pintar. Četa se je za tem umaknila v

Blegoš (foto: Peter Pokorn)

strme pečine pod Malim Blegošem in tam zavzela položaje.

Dne 3. avgusta 1942 zjutraj se je Škofjeloška četa, v kateri je bil tudi komandant 2. bataljona 1. grupe odredov Stane Starc-Fazan, skupaj s četo Zdravkovega bataljona 2. grupe odredov, z Mladega vrha premaknila na Blegoš. Naslednjo noč, to je od 3. na 4. avgust, ko so Nemci osredotočili sile proti Poljanski četi, je Škofjeloška četa s spretnim manevriranjem komandirja Franca

Bička prešla z Blegoša na italijansko stran. Sledili so ji borci čete Zdravkovega bataljona 2. grupe odredov.

Ko je komanda Poljanske čete ugotovila, da jih Nemci z vseh strani obkrožujejo, so se v prvih popoldanskih urah odločili za preboj v smeri Davče. V jurišu so se morali prebiti prek žične ovire nekdanjih jugoslovanskih utrd. V tem jurišu je padlo več tovarišev. Po preboju se je četa s podnožja Blegoša prebila proti Črnemu kalu in pri tem

naletela na novo nemško zaporo pri drči Debeli peč. Z ročnimi bombami in mitraljezi so se v ponovnem jurišu prebili čez cesto na drčo in dalje v smeri Žetina. Ob tem preboju je ostalo na cesti več mrtvih Nemcev.

S to akcijo in manevrom je Poljanska četa zvalila za seboj glavnino nemških sil, ki so menile, da se partizanske enote umikajo proti Žetini. Tako se je v poznih popoldanskih in večernih urah strnila okrog Poljanske čete velika nemška sila, razporejena na več obročev. Z nočjo se je četa ponovno skušala prebiti iz nemških krempljev, vendar ni uspela. Padlo je več borcev, nekaj jih je bilo ranjenih. Borci so bili resnično v brezupnem položaju. Nemci so jih obstreljevali z vseh strani. Edina rešitev je bila, da so se razkropili in se iz obroča reševali posamično. Prenekateri usad, luknja, pečina in tudi košata drevesa so dajala borcem zavetje, jim nudila možnost, da prežive. Najteže je bilo vzdržati več dni brez hrane in vode v hudi avgustovski vročini.

Takšni so bili dnevi med nedeljo ponoči, 2. avgusta 1942, in sredo, 5. avgusta 1942.

Naj navedem še pričevanje borca Poljanske čete Milana Žaklja-Žirovnika. Na vprašanje, kdaj mu je šlo kot partizanu najbolj za nohte, je brez pomisleka odgovoril: »Na Blegošu!« Prej sem bil že osem mesecev v gozdovih, marsikaj hudega sem doživel, toda še nikoli nisem bil v tako tesno sklenjenem obroču.«

Tako je pripovedoval:

»Zgodaj zjutraj 3. avgusta 1942, ko je bila še trda tema, smo vsepovsod okoli nas zaslišali brnenje avtomobilskih motorjev. Začele so se vračati tudi naše patrulje in poročati, da se nam od vseh strani bliža sovražnik. Kmalu za tem smo zagledali dolgo kolono, ki je šla po vojaški cesti na Blegoš.

Sprva je naše poveljstvo domnevalo, da ne bo nič hudega. Kakšna zmota! V Poljanski četi nas je bilo 42, Nemcev pa, kot smo kmalu ugotovili, več tisoč,

mladih, drznih in navdušenih za Hitlerja. Rokave so imeli zavihane, kričali so kot jesiharji...

Proti poldnevju se je četno poveljstvo odločilo za umik čez takratno italijansko-nemško državno mejo. Počasi smo se vzpenjali, in ko smo prišli do goličave, smo na vrhu Blegoša zagledali Nemce, oni pa nas. Tekli smo proti Žetini. Padli so prvi štirje tovariši. Kmalu potem smo jurišali čez blegoško vojaško cesto in se prebili brez žrtev. V nekem gozdičku smo čakali noči, z namenom, da bi se ponoči po drugem poboju Blegoša umaknili v Italijo.

Določili so me na mrtvo stražo: čepel sem v nekem grmu in oprezoval. Tedaj je mimo prišla dolga kolona. Dva vojaka sta skočila za moj grm, da bi opravila potrebo. Spogledali smo se. Ves čas sem ju imel na muhi, in prst na petelinu. Nisem upal streljati, ker bi vso to množico opozoril, kje smo, in tudi potrebno ni bilo, saj sta vojaka vedela, da bosta prvi žrtvi, če pisneta. Nazadnje sta vstala in stekla za svojimi, ne da bi komu povedala, da sta videla partizana.

Vrnil sem se k tovarišem in povedal, kaj sem doživel. Za vsak primer smo se pomaknili nekoliko stran. Končno smo dočakali noč, ko so nam ukazali spraviti čevlje v nahrbtnike, da bi bos hodili tiše. Potem smo odšli. Nismo prišli daleč, ko smo naleteli na skladovnico drv. Od tam je na nas vžgal mitraljez. Hip za tem so šinile kvišku rakete. Z vseh strani se je vsulo na nas. Takega ognja še nisem doživel, ne prej in ne kasneje. Trije ali štirje naši so takoj padli. Brat je bil ranjen in je ostal, kjer je bil; naslednji dan so ga našli in ubili. Drugi smo se razbežali, kamor in kakor je kdo vedel in znal. Odšel sem proti vrhu Blegoša. Čez nekaj časa sem dohitel Pavla Ingliča-Bara. Malo pred tem je najbrž pojedel kaj pokvarjenega, in že dan ali dva ni nič okusil. Bil je zelo slab in se je komaj premikal. Sam sem se mislil prebiti, pa je rekel, naj ostanem in mu pomagam. Povedal je tudi, da ve za od-

lično skrivališče, saj je bil v teh krajih že spomladi. Tako sva se znašla v skalovju na jugovzhodni strani vrha, kjer sva presedela ostanek noči.

Proti jutru mi je Bar pomagal poiskati skrivališče. To je bilo velikemu stožcu ali podočnjaku podobna skala. Na eni strani je bila prislonjena na pobočje, na drugi strani pa je mimo nje peljala komaj prehodna polica, poraščena z rododendronom. Za njim je bil majhen nizek previs. Pomagal sem mu, da je splezal na vrh skale, kjer je bila vdolbina, tolikšna, da je lahko v njej počepnil. Puško si je prislonil pod brado, zvest zaobljubi, da se raje ustrelji, kot da bi se pustil ujeti. Sam sem se stisnil v špranjo pod stožcem in si tudi prislonil puško pod brado. Kmalu za tem so prišli mimo prvi Nemci. Nekaj jih je plezalo po polici tik ob meni, lahko bi jih prijemal za noge. Vedel sem, da ne bo nihče upal pogledati navzdol, in povrh me je ščitila še zavesa rododendrona. Počutil sem se varnega. Kot nalašč sem zadnji dan postrgal kotel in pogoltnil malo preveč soli. Žejen sem v sili lizal vlažno skalo nad seboj. Dvakrat ali trikrat so prišli mimo Nemci. Slišal sem jih kričati po pobočju in tudi rafal je zdrdral. So ubili enega naših? Zvečer sem zlezal ven in poklical Bara. Vso noč sva sedela, poslušala in se tiho pogovarjala. Zjutraj sva spet smuknila vsak v svojo luknjo. To je bilo 5. avgusta, torej že tretji dan. Začelo se je oblačiti. Dopoldne so se začeli Nemci zbirati. Štel sem njihova motorna vozila, ki so se vračala v dolino, in prišel do številke 154: osebni in tovorni avtomobili, motorna kolesa in oklopniki. Popoldne sva z žlicama lovila vodne kaplje na listju in se za silo oddežala, zvečer pa odšla proti Suši, kjer sva se naslednje dni opomogla.«

Na Blegošu je v teh strašnih dneh padlo 16 naših, 4 pa so ujeli.

Milan Žakelj-Žirovnik je v tej ofenzivi izgubil brata Janeza in Pavla. Janez je padel na Blegošu in Pavle osem dni

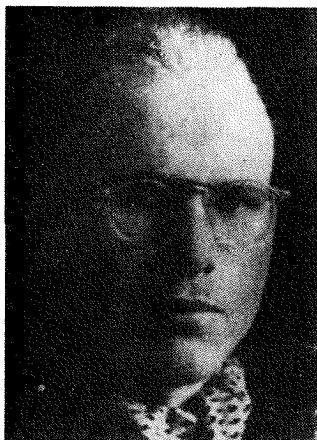
pozneje na Zlatem vrhu pri Zadobju, ko se je s skupino borcev umikal z Blegoša. Tretji brat Vinko je padel kot mitraljezec Cankarjevega bataljona v Dražgoški bitki januarja 1942.

Naj navedem še pričevanje skojevca in borca Poljanske čete Zdravka Marušiča-Živka, ki je bil ujet po blegoški ofenzivi 13. avgusta 1942:

»Po zadnjem neuspelem preboju v večernih urah 3. avgusta 1942 sem se znašel v brezupnem položaju. Zavetje sem si poiskal na košati bukvi, kjer sem ostal do konca ofenzive. Podnevi sem bil na bukvi, ponoči pa pod njo.

Ko so se Nemci umaknili, sem se podal v taborišče, kjer smo taborili pred ofenzivo. Med potjo sem srečal Marijana Jamnikarja-Luko, kurirja čete. Skupaj sva nadaljevala pot v taborišče, kjer sta se nama pridružila politdelegat Pavel Žakelj in Drago Nahtigal-Dabo. Ponoči smo odšli do bližnje kmetije. Kmet je bil ves prestrašen, končno pa nam je dal hrane, da smo se do sitega najedli. Po nekajdnevem čakanju na zvezo smo se odločili, da gremo v Dolomite, kjer bomo s pomočjo kurirja prav gotovo dobili zvezo.

Med potjo smo se 13. avgusta 1942 ustavili še v našem taborišču na Zlatem vrhu pri vasi Zadobje. V poznih popoldanskih urah, ko smo kuhali večerjo, so nas nenadoma obkolili Nemci. Po prvih strelih smo se razbežali. Jamnikar in jaz sva pritekla pred nemškoasedo, kjer so naju ujeli. Pozneje sem zvedel, da je Dabu uspelo pobegniti iz nemškega obroča, naju pa so Nemci odpeljali v škofjeloške zapore in dalje v Begunje. Že ob zajetju so bili Nemci pozorni na Marijana Jamnikarja-Luko, ker je bil oblečen v jahalne hlače nemških gestapovcev. Zanimalo jih je, kje jih je dobil. Gotovo je tudi to pripomoglo, da so ga pozneje ustrelili kot talca. Mene, primorskega Slovenca (po rodu iz Opatjega sela, italijanskega državljan), so izročili Italijanom, ki so me 13. decembra 1942 na vojaškem sodišču v Ljubljani obso-

1

2

3

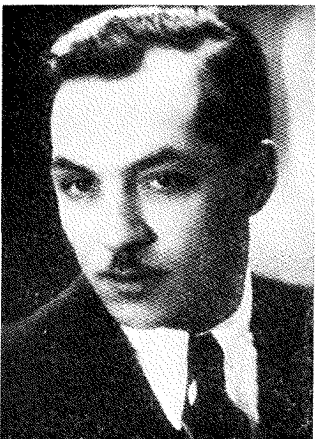
7

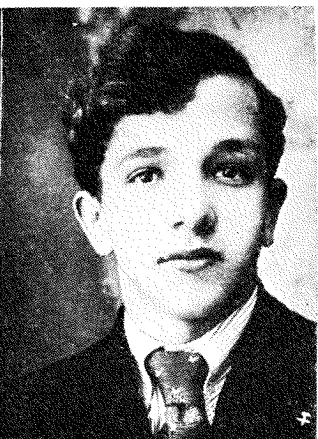
8

9

13

14

4

5

6

10

11

12

1. Franc Bajt-Bojan
2. Marijan Jamnikar-Luka
3. Bogomir Lukman-Bogo
4. Vinko Oblak
5. Franc Oman
6. Ive Osredkar-Stipe
7. Jože Peternel-Mitja
8. Anton Podobnik
9. Ivan Polipenko
10. Jože Polipenko
11. Jože Rupar-Očka
12. Bogomir Starc-Karamazov
13. Gregor Zupan-Sulc
14. Janez Žakelj-Anžon
15. Pavel Žakelj

15

dili na dosmrtno ječo. Bil sem zaprt po raznih krajih Italije in končno na otoku Sveti Štefan v Tirenskem morju, od koder so me ob razpadu Italije leta 1943 rešili Amerikanci. Od tu sem ponovno odšel v narodnoosvobodilni boj.«

Za Pavlom Žakljem je od dne, ko so bili napadeni, izginila vsaka sled. Verjetno je bil ob prvih streljih ubit ali pa se je ranjen zavlekel v gozd, kjer je umrl. Kasneje je bilo ugotovljeno, da je taborišče izdal Tominčev sin Mirko Bizovičar iz Zadobja, ki je Nemce tudi pripeljal na kraj napada. Taborišče je bilo namreč v Tominčevem lazcu na Zlatem vrhu. Mirka so pozneje partizani obsodili na smrt in ga justificirali.

Podobno so nemško ofenzivo na Blegošu doživljali tudi drugi borci te čete.

Iz izjav je ugotovljeno, da so bili v Poljanski četi julija in v začetku avgusta 1942 naslednji borci:

Stane Babnik-Nande iz Ljubljane;

Franc Bajt-Bojan iz Ljubljane;

Engelbert Ciuha-Matjaž iz Ljubljane;

Jože Černič-Kostja, politkomisar čete iz Ljubljane;

Albin Debevec-Zdravko z Brezovice pri Ljubljani;

Bogomil Flander-Klusov Joža iz Ljubljane;

Dušan Gruden-Gavrik iz Ljubljane;

Pavel Inglič-Bar, Barbarčev iz Gorenje vasi;

Danijel Jamnikar-Simon iz Ljubljane;

Marijan Jamnikar-Luka iz Ljubljane;

Ivan Klemenčič-Žane iz Zapuž pri Ljubljani;

Janez Kopač-Boštjan iz Ljubljane;

Zdravko Kržišnik-Tine Bajtar iz Ljubljane;

Bogomir Lukman-Bogo iz Ljubljane;

Vinko Magister iz Ljubljane;

Zdravko Marušič-Živko iz Ljubljane;

Janez Močnik, Šinkovcev iz Volake pod Blegošem;

Drago Nahtigal-Dabo iz Ljubljane;

Vinko Oblak, intendant bataljona, Primcev iz Nove vasi pri Žireh;

Franc Oman, Mihačev iz Hotovlje pri Poljanah;

Ive Osredkar-Stipe iz Ljubljane;

Anton Peternel-Igor, Remcev iz Delnic pri Poljanah;

Jože Peternel-Mitja, Remcev iz Delnic pri Poljanah;

Janez Pintar, Vovšarjev iz Gorenjih Brd nad Gorenjo vasio;

Jože Platiša-Gašper, Tonclnov iz Hotovlje pri Poljanah;

Pavel Platiša-Todorov, Tonclnov iz Hotovlje pri Poljanah;

Alojz Podobnik-Švejk iz Ljubljane;

Anton Podobnik iz Nove vasi pri Žireh;

Janez Pohleven, komandir čete s Črnega vrha nad Polhovim Gradcem;

Stane Pustovrh-Skobec iz Ljubljane;

Ivan Polipenko, Ožbirjev iz Jelovice pod Blegošem;

Jože Polipenko, Ožbirjev iz Jelovice pod Blegošem;

Jože Rupar, Skobljev iz Bukovega vrha;

Bogomir Starc-Karamazov iz Maribora;

Alojz Voje-Alvo iz Trbovelj;

Gregor Zupan-Sulc iz Kroke;

Janez Žakelj-Anžon, Bartelčkov iz Stare vasi pri Žireh;

Milan Žakelj-Žirovnik, Bartelčkov iz Stare vasi pri Žireh;

Pavel Žakelj, Bartelčkov iz Stare vasi pri Žireh;

Branislav Žigon-Sokol iz Ljubljane;

Andrej, identifikacija ni uspela, po rodu iz Ljubljane;

Luka, identifikacija ni uspela, po rodu iz Primorske.

V sestavu Poljanske čete so bili tudi borci, ki med ofenzivo niso bili na Blegošu, in sicer:

Adolf-Kalan Muki, Savančarjev iz Žabje vasi, ki je s prestreljeno nogo ležal v Grogovi bolnišnici; Franc Galičič, Presečnikov iz Hotovlje, ranjen v glavo julija 1942, je bil v oskrbi pri svojcih; Valentin Rihtaršič-Jurček, po domače Jurčkov iz Poljan, se je zaradi ozeblin na nogi, ki jih je dobil v Dražgošah, zdravil v Grogovi bolnišnici; Alojz Kolkaj-Mojzes, po domače Koharjev iz

Predmosta pri Poljanah, je bil zaradi bolezni v oskrbi pri svojcih; Rafael Buh-Ježev iz Poljan, vodič pri štabu 2. grupe odredov; Gregor Rupnik-Groga, bolničar v zemljanki — bolnišnici 2. poljanskega bataljona; Pavle Rihtaršič-Rajko, po domače Jurčkov iz Poljan, je opravljal kurirsko zvezo med Selško in Poljansko četo; Gregor Rupnik-Grogče, po domače Jernejcev iz Srednje vasi, je bil na kurirskih poteh; Jože Galičič-Marko, po domače Presečnikov iz Hotovlje, je dan pred ofenzivo kot kurir zapustil četo skupaj s politkomisarjem 2. poljanskega bataljona Maksom Krmeljem — Brankom Hotimirjem, po domače Krivar iz Hotovlje; Miha Demšar, po domače Bog-narjev iz Predmosta pri Poljanah, je vzdrževal kurirsko zvezo iz Poljanske doline do štaba 1. grupe odredov na Jelovici; Valentin Hren-Kljukec, po domače Šlapovcev iz Zadobja, kurir med Poljansko četo, pokrajinskim komitejem in Dolomiti; Peter Demšar, po domače Rožancev iz Zadobja, je bil odsoten kot intendant; Albin Mlakar-Bine, po domače Mlakarjev iz Gorenje vasi; Ante Jukić-Mate iz Zagreba, vodič pri 2. grupi odredov; Djordjević, vodič pri 2. grupi odredov; Martin Pohleven, po domače Migot iz Kremenika, je padel kot vodič 2. grupe odredov 12. julija 1942 v Kisovski grapi; Pavel Rus-Boljševik, po domače Katrn iz Hotovlje, ki je padel 30. junija 1942 kot vodič 2. grupe odredov.

V tem neenakem boju s številčno premočnim sovražnikom so tiste dni padli oziroma bili ujeti na Blegošu in v bližnjih gozdovih naslednji borci Poljanske čete:

1. Franc Bajt-Bojan (padel);
2. Engelbert Ciuha-Matjaž (padel);
3. Marijan Jamnikar-Luka (ujet izgubil življenje);
4. Ivan Klemenčič-Žane (ujet preživel vojno);
5. Bogomir Lukman-Bogo (padel);
6. Zdravko Marušič-Živko (ujet preživel vojno);
7. Janez Močnik (ujet preživel vojno);
8. Vinko Oblak (padel);
9. Franc Oman (padel);
10. Ive Osredkar-Stipe (padel);
11. Jože Peternel-Mitja (padel);
12. Janez Pintar (ujet preživel vojno);
13. Anton Podobnik (ujet izgubil življenje);
14. Ivan Polipenko (padel);
15. Jože Polipenko (padel);
16. Jože Rupar (padel);
17. Bogomir Starc-Karamazov (padel);
18. Janez Žakelj-Anžon (padel);
19. Pavel Žakelj (padel);
20. Andrej, identifikacija ni uspela (padel);
21. Luka, identifikacija ni uspela (padel).

2. Kratki življenjepisi

Franc Bajt-Bojan se je rodil 27. junija 1920 v Ljubljani; nazadnje je bival v Rožni dolini, Cesta V. št. 43.

Po poklicu je bil črkostavec. Od leta 1941 je organizirano sodeloval z OF in s partijsko tehniko v Ljubljani. Ko mu je prišel okupator na sled, se je maja 1942 umaknil k partizanom. Padel je na Blegošu prve dni avgusta 1942 kot borec Poljanske čete 2. bataljona 1. grupe odredov.

Engelbert Ciuha-Matjaž se je rodil 14. novembra 1922 v Glincah št. 257; nazadnje je bival v Ljubljani, Rožni dolini, Cesta V. št. 22.

Po poklicu je bil fotograf. K partizanom je odšel maja 1942, najprej v Polhograjske Dolomite in potem na Gorenjsko, v Poljansko četo 2. bataljona 1. grupe odredov. V tej enoti je padel 3. avgusta 1942 na Blegošu.

Marijan Jamnikar-Luka se je rodil 24. januarja 1920 v Ljubljani; nazadnje je bival v Rožni dolini, Cesta IX. št. 4.

Po poklicu je bil krznar. Z OF je začel organizirano delovati v letu 1941. Marca 1942 je odšel k partizanom v Pol-

hograjske Dolomite in dalje na Gorenjsko. Bil je borec Poljanske čete 2. bataljona 1. grupe odredov. Prve dni avgusta 1942, ob veliki ofenzivi Nemcev na Blegoš, se je s skupino borcev prebil na Zlati vrh pri Zadobju. Ob ponovni obkolitvi so ga ujeli in odpeljali v Begunje. Dne 22. marca 1943 so ga kot talca ustrelili v Moravčah.

Pokopan je v Begunjah, kjer ima spominsko obeležje.

Bogomir Lukman-Bogo se je rodil 17. avgusta 1917 v Glincah št. 109 pri Ljubljani; nazadnje je bival v Rožni dolini, Cesta VII št. 32.

Po poklicu je bil tiskarski strojnik in je z OF sodeloval od leta 1941. Maja 1942 je odšel k partizanom na Gorenjsko. Padel je 3. avgusta 1942 na Blegošu kot borec Poljanske čete 2. bataljona 1. grupe odredov.

Vinko Oblak, po domače Primcev iz Nove vasi pri Žireh, je bil rojen 4. julija 1909 v Novi vasi št. 22; nazadnje bival v Gorenji vasi.

Izhaja iz kmečke družine, v kateri so bili štirje otroci. Vinko je bil najmlajši. Oče Tomaž je v prvi svetovni vojni kritiziral avstrijsko oblast, bil zaradi tega aretiran in v Ljubljani obsojen na smrt. Pozneje so ga pomilostili. Zaradi posledic mučenja v zaporu je kmalu umrl. Vinko se je izučil pekovske obrti v Novi vasi. Po odsluženju vojaškega roka ni dobil zaposlitve. Preselil se je k sestri Frančiški, poročeni Mlakar, v Gorenjo vas. Bil je odličen telovadec na orodju in bradlji, ukvarjal se je s planinstvom in avtomobilskim športom, bil dober pevec, igral je kitaro. Zadnja leta pred drugo svetovno vojno je kupil tovorni avto in prevažal gradbeni material pri podjetju, ki je gradilo vojaške utrdbe v Poljanski dolini. Ob prihodu okupatorja se je takoj povezal z OF in bil že junija 1941 sprejet v Komunistično partijo Jugoslavije. Deloval je kot organizator narodnoosvobodilne-

ga gibanja na področju Žirov in Gorenje vasi. Dne 6. decembra 1941 je odšel k partizanom. Pridružil se je skupini, ki je na Muhovi domačiji v Vinharjih ustanovila Poljansko četo. Pozneje je stopil v vrste Cankarjevega bataljona in se udeležil bitke v Dražgošah. Januarja 1942 se je kot vodnik skupine borcev Cankarjevega bataljona vrnil v Poljansko dolino in bil aprila 1942 imenovan za politkomisarja Poljanske čete. To funkcijo je opravljal do junija 1942, ko je prevzel mesto intendanta 2. poljanskega bataljona. Prve dni meseca avgusta se je zadrževal pri Poljanski četi. Ko so jo Nemci obkolili na Blegošu, je ob prebijanju iz nemških obročev padel 4. avgusta zjutraj ob cesti v Topliški grapi pri Kopačnici. Pokopali so ga na istem kraju.

Po vojni so svojci njegove posmrtno ostanke prenesli na domače pokopališče v Dobračevi pri Žireh.

Franc Oman, po domače Mihačev iz Hotovlje pri Poljanah, se je rodil 6. oktobra 1921 v Hotovlji št. 15; bil je poljski delavec.

Izhaja iz delavske družine. Doma so imeli hišo in nekaj zemlje. Že v zgodnji mladosti si je moral sam služiti kruh. Leta 1941 se je kot mladinec organizirano vključil v delo OF. Na poziv partije je 18. decembra 1941 stopil v Cankarjev bataljon. S tem bataljonom se je udeležil bojov v poljanskih hribih in znamenite Dražgoške bitke. Od pomladi 1942 je bil borec v Poljanski četi 2. bataljona 1. grupe odredov. Padel je 4. avgusta 1942 na Blegošu.

Ive Osredkar-Stipe se je rodil 6. maja 1915 v Glincah št. 216; nazadnje je bival v Ljubljani, Vilharjeva cesta št. 2.

Bil je sin železniškega uradnika. Obiskoval je 2. državno realno gimnazijo v Ljubljani in nato pomorsko akademijo v Dubrovniku, ki jo je končal 28. junija 1937, ko je bil imenovan za poročnika korvete. Dne 13. aprila 1941

se je vrnil v Ljubljano. Ko so Italijani naredili racijo nad bivšimi jugoslovan-skimi oficirji, se je umaknil v ilegalo. Dne 9. maja 1942 je odšel z bratoma, ki sta bila dvojčka, Savom in Radkom, k partizanom na Gorenjsko. Dodeljen je bil v Poljansko četo 2. bataljona 1. grupe odredov. Zasedel je položaj vodnika. Padel je na Blegošu 3. avgusta 1942, njegova brata sta padla septembra 1942 v Selški četi na Jelovici. Bil je član komunistične partije.

Jože Peternel-Mitja, po domače Remcev iz Delnic pri Poljanah, se je rodil 15. novembra 1916 v Delnicah št. 6; po poklicu je bil poljski delavec.

Decembra 1941 se je udeležil poljanske vstaje. Pomladi 1942 je vstopil v Poljansko četo 2. bataljona 1. grupe odredov. Bil je mitraljezec. Slovel je kot zelo drzen in uspešen, posebno se je odlikoval pri napadu na stojanko carinskih straž 26. junija 1942 v Črnem vrhu nad Polhovim Gradcem. V nemški ofenzivi na Blegoš je bil ob preboju ranjen v nogo. V grmovju, kjer je iskal zavetje, so ga presenetili Nemci. Z zadnjimi napoji iz mitraljeza je podrl več Nemcev. Ko je ostal brez streliva, so ga napadli in hoteli ujeti živega. Mitja je aktiviral ročno bombo in si vzel življenje. Tudi Nemcem, ki so planili nanj, ob eksploziji ni bilo prizaneseno.

Anton Podobnik se je rodil 5. junija 1909 v Novi vasi št. 36 pri Zireh.

Kot čevljar je bil pogosto brez posla. Zato se je preživljal s sezonskim delom. Ob prihodu okupatorja se je opredelil za narodnoosvobodilno gibanje. Dne 13. julija 1942 je stopil v Poljansko četo 2. bataljona 1. grupe odredov. Ko so jo Nemci prve dni avgusta 1942 obkolili na Blegošu, so ga ujeli in odpeljali v Begunje. Kasneje so ga poslali v koncentracijsko taborišče Mauthausen-Gussen, kjer je 27. februarja 1944 umrl.

Ivan Polipenko, po domače Ožbirjev iz Jelovice pod Blegošem, se je rodil 2. septembra 1922 v Jelovici št. 1.

Bil je gozdni delavec. Dne 1. avgusta 1942 je stopil v Poljansko četo 2. bataljona 1. grupe odredov. Padel je kot borec te čete 3. avgusta 1942 na Blegošu.

Pokopan je na pokopališču v Javorjah.

Jože Polipenko, po domače Ožbirjev iz Jelovice pod Blegošem, se je rodil 10. marca 1926 v Jelovici št. 1.

Bil je gozdni delavec. Dne 1. avgusta 1942 je stopil v Poljansko četo 2. bataljona 1. grupe odredov. Padel je v nemški ofenzivi na Blegoš 3. avgusta 1942.

Pokopan je na domačem pokopališču v Javorjah.

Jože Rupar, po domače Skobljev z Bukovega vrha, se je rodil 18. marca 1911 na Bukovem vrhu št. 33; nazadnje je bival v Predmostu št. 3 pri Poljanah.

Z ženo in hčerko se stanoval v Predmostu. Preživljal se je z delom v gozdu. Decembra 1941 se je udeležil poljanske vstaje ter vstopil v Cankarjev bataljon. S tem bataljonom se je udeležil bojov v poljanskih hribih in Dražgošah. Od pomladi 1942 je bil v Poljanski četi 2. bataljona 1. grupe odredov. V tej četi je bil kuhar. Padel je na Blegošu 3. avgusta 1942.

Po vojni so ga svojci pokopali na pokopališču v Poljanah.

Bogomir Starc-Karamazov se je rodil 13. junija 1910, Cesta št. 74 pri Ajdovščini; nazadnje je bival v Ljubljani.

Njegovi starši so se leta 1918 odselili iz Gorice v Jugoslavijo. Z družino, ki je štela devet otrok, so se naselili v Hotemežu pri Zidanem mostu. Pozneje so se preselili v Maribor. Miro, kot so ga klicali doma, je obiskoval meščansko šolo v Celju in Mariboru, kjer je končal tudi učiteljske. Aktivno je deloval v prvem slovenskem športnem klubu, pri nogometni sekciji v Mariboru. Bil je obe-

taven nogometaš. Dolgo je bil brez posla. Prvo učiteljsko mesto je dobil na osnovni šoli v Gaberju pri Lendavi v Prekmurju. Leta 1941 se je pred Nemci umaknil v Ljubljano. Takoj se je povezal z OF. V partizanski intendanci je deloval pod psevdonimom Karamazov, ki ga je spremljal do smrti. Zadnje dni maja 1942 se je priključil partizanom v Polhograjskih Dolomiti. Dne 1. junija 1942 je prišel z večjo skupino na Gorenjsko. Dodeljen je bil v Poljansko četo 2. bataljona 1. grupe odredov, katerega komandant je bil njegov brat Stane. Bil je obveščevalec. Padel je 3. avgusta 1942 na Blegošu, ko se je Poljanska četa prebijala iz nemškega obročja.

Po vojni so njegove posmrtno ostanke prenesli v grobišče padlih partizanov v Dobju pri Srednji vasi v Poljanski dolini.

Gregor Zupan-Sulc se je rodil 3. marca 1912 v Kropi; nazadnje je bival v Ljubljani, Medvedova 6.

Bil je pekovski pomočnik. Organizirano je sodeloval v OF že od leta 1941. Dne 26. marca je odšel k partizanom v Polhograjske Dolomite in dalje na Gorenjsko v Poljansko četo 2. bataljona

1. grupe odredov. Padel je 3. avgusta 1942 na Blegošu.

Po vojni so njegove posmrtno ostanke svojci pokopali v Ljubljani na Žalah.

Janez Žakelj-Anžon se je rodil 8. maja 1920 v Stari vasi pri Žireh; po poklicu je bil čevljar.

Ko so leta 1941 prišli Nemci, so ga poslali na delo na Koroško. Od tu je pobegnil domov in se 22. decembra 1941 vključil v Cankarjev bataljon. Sodeloval je v bojih Cankarjevega bataljona v Dražgošah. Pozneje je bil v Poljanski četi 2. bataljona 1. grupe odredov. Padel je na Blegošu 4. avgusta 1942.

Pavel Žakelj se je rodil 26. februarja 1916 v Stari vasi št. 23 pri Žireh; po poklicu je bil krojač.

Ob razpadu Jugoslavije je služil redni vojaški rok v Knjaževcu. Po vrnitvi domov je začel organizirano sodelovati z narodnoosvobodilnim gibanjem. Dne 13. julija 1942 je stopil v Poljansko četo. Ob veliki nemški ofenzivi na Blegoš, v začetku avgusta 1942, se je s skupino borcev prebil iz nemškega obročja na Zlati vrh pri Zadobju. Nemci so jih tu zaradi izdaje 13. avgusta ponovno obkolili in ga ob preboju ubili.

3. Uporabljeno gradivo

- Zbornik dokumentov in podatkov o NOV, VI/3, leto 1956, dok. 40, str. 101, dok. 88, str. 227, dok. 95, str. 238, dok. 128, str. 350, dok. 153, str. 446, dok. 167, str. 506, dok. 195, str. 582.
- Zbornik dokumentov in podatkov o NOV, VI/4, leto 1958, dok. 75, str. 215.
- Anton Petermel-Igor: Ofenziva na Blegoš, spomini na partizanska leta, leto 1949, str. 174.
- Mile Pavlin: Trenutek naj ..., Narodna obramba, št. 11, leto 1979.
- Jože Mekinda-Franci: Pohod II. grupe odredov na Štajersko, str. 333 do 378.
- France Poglajen-Kranjc: Gremo na Štajersko, spomini na partizanska leta, leto 1974, str. 95.
- Franc Biček-Bruno: Loška četa od junija do septembra 1942, Loški razgledi št. 4, leto 1957, str. 113.
- Niko Kavčič: Ustanovitev, razvoj in akcije Loške čete v letu 1942, Loški razgledi, št. 2, leto 1955, str. 15.
- Slovenski poročevalec, gorenjska izdaja, 29. september 1942, št. 38. Loški razgledi, št. 1, leto 1954, str. 40.
- Pregled pomembnejših dogodkov v letu 1942, Prispevki za zgodovino delavskega gibanja, knjiga I, leto 1962, str. 173.
- Bogo Flander: Bataljon, zbrano delo, uredil Emil Cesar, leto 1958, str. 30 do 32 in 111. (V črtici Vzhod žari nastopa neidentificirani Andrej).
- Zgodovinski arhiv Ljubljana, enota Škofja Loka, Okrajno sodišče, Izkaz o prehrani jetnikov od 1938 do 1943. (Jetniki, ujeti na Blegošu in ofenzivi, so vpisani pod št. 37, 38, 40, 49 in 50.)
- Vodnik po partizanskih poteh, leto 1978, str. 254.
- Zdravko Kržišnik, Ljubljana, Tabor 4, ustni vir.
- Alojz Voje, Ljubljana, Prešernova 13, ustni vir.
- Vinko Magister, Ljubljana, Topniška 30, ustni vir.
- Branislav Žigon, Ljubljana, Topniška 19, ustni vir.

- Zdravko Marušič, Ljubljana, Celovška 108, ustni vir.
- Marija Dolenc-Spela, Ljubljana, Peričeva 16, ustni vir.
- Anton Peterneš, Ljubljana, Aleševčeva 6, ustni vir.
- Rudi Lukman, Ljubljana, Valvazorjeva 7, ustni vir.
- Josip Logar, Ljubljana, Celovška 30, ustni vir.
- Jože Galičič, Medvode, Verje 39/B, ustni vir.
- Milan Zakelj, Skofja Loka, Partizanska 20, ustni vir.
- Valentin Hren, Poljane 40, ustni vir.
- Leopoldina Zavrl, Ljubljana Polje, Zdešarjeva 22, ustni vir.
- Pavel Rihtaršič, Poljane 52, ustni vir.
- Alojz Kokalj, Predmost, Poljane, ustni vir.
- Miha Demšar, Lipce 89, Blejska Dobrava, ustni vir.
- Francka Ogrič, Sopotnica 3, Skofja Loka, ustni vir.
- Jože Demšar, Gorenja vas 70, ustni vir.

(Jože Peterneš-Mitja, življenjepis)

- Matični urad Gorenja vas, rojstna matična knjiga Poljane, leto 1916, str. 234, zap. št. 34.
- Anton Peterneš-Igor: Spomini na partizanska leta 1949, str. 173.
- Bogo Flander: Bataljon, zbrano delo, leto 1958, str. 111–114, uredil Emil Cesar.
- V. Demšar: Žrtve NOV iz občine Skofja Loka, Loški razgledi št. 22, leto 1975, str. 203.
- Gorenjski muzej Kranj, Biografije borcev, talcev in žrtev fašističnega nasilja, občine Skofja Loka, Poljane, mapa št. 10, zap. št. 117.

(Vinko Oblak, življenjepis)

- Matični urad Ziri, rojstna matična knjiga Ziri, leto 1910, str. 157, zap. št. 80.
- Zbornik dokumentov in podatkov o NOV, VI/2, dok. 58, str. 148.
- (Imenovan za politkomisarja Poljanske čete).
- Demšar: Žrtve NOV iz občine Skofja Loka, Loški razgledi, št. 22, leto 1975, str. 210.
- Gorenjski muzej Kranj, Biografije borcev, talcev in žrtev fašističnega nasilja, občine Skofja Loka, Ziri, mapa št. 24, zap. št. 73.
- Maks Oblak, Nova vas, Ziri, ustni vir in fotografija.
- Frančiška Mlakar, Gorenja vas 59, ustni vir.
- Rado Kosmač, Stara vas 63, Ziri, ustni vir.
- Anton Peterneš, Ljubljana, Aleševčeva 6, ustni vir.

(Bogomir Starc-Karamazov, življenjepis)

- Matični urad Ajdovščina, rojstna matična knjiga Vipavski Križ, leto 1910, str. 18, zap. št. 35.
- Anton Peterneš, Ljubljana, Aleševčeva 6, ustni vir.
- Mara Čepe, Ljubljana, Vrtača 3, ustni vir.
- Terezija Traven, Ljubljana, Aljaževa 4, fotografija.
- Zdravko Kržišnik, Ljubljana, Tabor 4, ustni vir.
- Jože Turk, Maribor, Kersnikova 6, ustni vir.

(Ive Osredkar-Stipe, življenjepis)

- Matični urad Ljubljana, rojstna matična knjiga Vič, leto 1915, str. 162, zap. št. 59.
- Terezija Traven: Žrtve fašističnega nasilja v občini Ljubljana Šiška, str. 862, arhiv ZZB NOV Ljubljana Šiška.
- Pomorski muzej Sergej Mašera, Piran, Cankarjevo nabrežje 3.

(Pavel Zakelj, življenjepis)

- Matični urad Ziri, rojstna matična knjiga Ziri, leto 1916, str. 237, zap. št. 23.
- V. Demšar: Žrtve NOV iz občine Skofja Loka, Loški razgledi, št. 22, leto 1975, str. 212.
- Gorenjski muzej Kranj, Biografije borcev, talcev in žrtev fašističnega nasilja, občine Skofja Loka, Ziri, mapa št. 24, zap. št. 109 s fotografijo.

(Janez Zakelj-Anžon, življenjepis)

- Matični urad Ziri, rojstna matična knjiga Ziri, leto 1920, str. 270, zap. št. 35.
- Gorenjski muzej Kranj, Biografije borcev, talcev in žrtev fašističnega nasilja, občina Skofja Loka, Ziri, mapa št. 24, zap. št. 108.
- Milan Zakelj, Skofja Loka, Partizanska 20, fotografija.

(Franc Bajt-Bojan, življenjepis)

- Kronika NOB Ljubljana, Rožna dolina, leto 1975, str. 88 s fotografijo.

(Bogomir Lukman-Bogo, življenjepis)

- Matični urad Ljubljana, rojstna matična knjiga Vič, leto 1918, stran 209, zap. št. 59.
- Kronika NOB Ljubljana, Rožna dolina, leto 1975, str. 92 s fotografijo.

(Ivan Polipenko, življenjepis)

- Matični urad Gorenja vas, rojstna matična knjiga Javorje, leto 1922, str. 270, zap. št. 46.
- V. Demšar: Žrtve NOV iz občine Skofja Loka, Loški razgledi, št. 22, leto 1975, str. 203.
- Gorenjski muzej Kranj, Biografije borcev, talcev in žrtev fašističnega nasilja, občine Skofja Loka, Poljane, mapa št. 10, zap. št. 53 s fotografijo.

(Jože Polipenko, življenjepis)

- Matični urad Gorenja vas, rojstna matična knjiga Javorje, leto 1926, str. 2, zap. št. 15.
- Gorenjski muzej Kranj, Biografije borcev, talcev in žrtev fašističnega nasilja, občine Skofja Loka, Poljane, mapa št. 10, zap. št. 53 s fotografijo.
- V. Demšar: Žrtve NOV iz občine Skofja Loka, Loški razgledi, št. 22, leto 1975, str. 203.

(Engelbert Ciuha-Matjaž, življenjepis)

- Matični urad Ljubljana, rojstna matična knjiga Vič, leto 1922, str. 282, zap. št. 136.
- Kronika NOB Ljubljana, Rožna dolina, leto 1975, str. 103.
- Anton Peternel, Ljubljana, Aleševčeva 6, ustni vir.
- Zdravko Kržišnik, Ljubljana, Tabor 4, ustni vir.

(Jože Rupar, življenjepis)

- Matični urad Gorenja vas, rojstna matična knjiga Poljane, leto 1911, str. 191, zap. št. 19.
- Jože Galičič, Medvode, Verje 39/b, ustni vir.
- Amalija Rupar, Gorenja vas 147, ustni vir.
- ZB NOV Poljane, fotografija.

(Franc Oman, življenjepis)

- Matični urad Gorenja vas, rojstna matična knjiga Poljane, leto 1921, str. 263, zap. št. 55.
- V. Demšar: Žrtve NOV iz občine Škofja Loka, Loški razgledi, št. 22, leto 1975, str. 202.
- Gorenjski muzej Kranj, Biografije borcev, talcev in žrtev fašističnega nasilja, občine Škofja Loka, Poljane, mapa št. 10, zap. št. 29.

(Marijan Jamnikar-Luka, življenjepis)

- Matični urad Ljubljana, rojstna matična knjiga Vič, leto 1920, str. 232, zap. št. 14.
- Kronika NOB Ljubljana, Rožna dolina, leto 1975, str. 97 s fotografijo.
- Dr. Janez Gerčar: Begunje, priče narodovega trpljenja, leto 1969, str. 200 in 215.
- Muzej revolucije Slovenije, letak o streljanju talcev 22. marca 1943.
- Žrtve fašističnega nasilja v občini Ljubljana-Siška, biografija, str. 280, arhiv ZZB NOV Ljubljana Šiška.
- Gorenjski muzej Kranj, knjiga zapornikov Begunje (Gefangenenbuch 14703/1) zap. št. 90 in 3674.

(Anton Podobnik, življenjepis)

- Matični urad Žiri, rojstna matična knjiga Žiri, leto 1909, str. 115, zap. št. 57.
- V. Demšar: Žrtve NOV iz občine Škofja Loka, Loški razgledi, št. 22, leto 1975, str. 211.
- Gorenjski muzej Kranj, Biografije borcev, talcev in žrtev fašističnega nasilja, občine Škofja Loka, Žiri, mapa št. 24, zap. št. 75 s fotografijo.
- Knjiga zapornikov Begunje (Gefangenenbuch 14703/1), zap. št. 371.

(Gregor Zupan-Sulc, življenjepis)

- Matični urad Kropa, rojstna matična knjiga Kropa, leto 1912, str. 177, zap. št. 8.
- Žrtve fašističnega nasilja v občini Ljubljana-Siška, str. 1472, arhiv hrani ZZB NOV občine Šiška.

Janko Mrovlje-Marko

Vojna

Zdaj kuje v ognju véliki se dan,
roke so težke dvignili topovi
in rok so oklenili se okovi —
in kri napaja tisoče poljan.

Krvava borba bije se na nož,
zdaj tanki v poljih orjejo razore
in dan in noč in dan v rdeče zore
krvavih se razcveta tisoč rož.

Pošastno pesem poje avion
in seje smrt in tone dinamita,
od bomb, granat in eksplozij odsvita
razmaje se iz zvezd skovan še tron.

Manko Golar

V Srbijo ... v Šlezijo

Črni avti vozijo v nočeh,
črna, težka slutnja žge v ljudeh.
Čela mračna,
delo kolnejo v teh dneh,
lica vse drugačna
kakor za nasmeh...

Kaj boš delal in garal,
drevi boš morda že v ječi spal!

V črni noči, temni noči
pridejo po te:
brez besede pusti domačijo,
pusti mirno,
naj te izselijo,
naj se tvojih žuljev
drugi veselijo!

Črni avti vozijo v nočeh,
v vseh nočeh.
Črna težka slutnja
žge v ljudeh...

Karel Destovnik-Kajuh

Štajerska vas 1941

*Zaprto je hram
in mi smo v temi,
tíhi, žalostni —
kaj hodiš k nam?*

*Ogenj spi,
ne grebi v pepel,
noben odsev
se več ne zbudi.*

*Lezi še ti
na ilova tla,
skrij žalost srca
pred vsemi ljudmi...*

Jože Šmit

Rjavi pajek

*Rjavi pajek
s čudnim križem
prede mrežo
po dolini,
prede, prede
misli zlobne.
Mi v nevidni
pajčevini
smo samo
žuželke drobne.
V mreži smo
njegove volje
in kadar se mu
zahoče,
kri sesa nam
in nas kolje.*

Miha Klinar

Begunci

*V polnoči sanja čebelnjak, ob njem
se divja trta preko zida vzpenja
srebrni pajki tkejo v plet zelenja,
nekje zavalovi, ko mimo grem.*

*Begunci v skednju prenočujejo,
skoz lino mesečina plaho tipa,
mož spi, a žena nad otrokom hlipa,
solze se z biljem poljubujejo.*

*V daljavi v mrak strli njih mrtvi dom
s porušenim zidovjem, fronte grom
se mimo praznih oken v noč vali,*

*drevesa stara vase ga lovijo,
in z vej, ki prebujene v snu šumijo
detetu v sanje slap bleščeč prši.*

France Filipič

Iščiva pot (1941)

*Sen kot metulj te obletava.
Ne veš, da v noč bedim nad tabo
in misli iščejo pozabo.
Pogreza se v vihar narava.*

*Z uspavanko bi zazibala
na rokah te trepetajočih,
z odmevom sanj pričakujočih,
kot bi v vrtovih počivala.*

*Smrt poje svetu melodije.
Navzkriž brnijo v noč letala, —
domove bodo razdejala:
Nad zemljo sonce več ne sije.*

*Midva pa v tem brezumnem veku
iščiva pot iz razdejanja.
Nekje bo konec potovanja.
Nekoč zapojemo človeku.*

Milena Mohorič

Blazne želje

*O, če danès tako bi mogel peti,
da sleherno slovensko bi srce
ob moji pesmi moglo se ogreti,
bi mi spolnile vroče se želje.*

*Bolest nad žalostno usodo našo
v blesteče verze bi prelil
in dal jo kakor dragoceno čašo
med narod, da bi zdravje iz nje pil.*

*A pesem moja — o pekoč občutek! —
že zdavnaj nima toliko moči,
da bi prisluhnilo ji vsak trenutek*

*vsaj nekaj bridko varanih ljudi. —
Kljub temu peti moram, da izpraznim
srce željám neštetim, še bolj blaznim.*

Ivan Čampa

Krvava zarja

*Triglav, Ljubljana, Kamniške planine,
v ravnini Bégunje in tam Šent Vid ...
Z menoj gre lik trpeče domovine.
Nad mrtvimi vasmi večerni svit.*

*Odprle spet so rane se pekoče,
ko zrem v prozorne dalje naših polj.
Vse to je naše! O, naš narod noče
umreti strt, zagrenjen v svojo bol!*

*Ne, mi živimo! Proč, drhal, brez slave!
O proč, morilci! Nemih žrtev krik
vam kliče smrtonosni meč nad glave!
K upor vstaja narod mučenik!*

*V prozorni megli zgublja se Ljubljana,
ki s stisnjeno pestjo molče trpi —
in v njej čez hip bo zadnja luč prižgana!
Krvava zarja v dalji plameni.*

(Na Gorenjskem avgusta 1941)

Peter Levec

Zgodovinsko poslanstvo Osvobodilne fronte slovenskega naroda

Osvobodilna fronta ima v zgodovini slovenskega naroda prav posebno, veličastno mesto. O njej je napisanega že zelo veliko, tako najboljše strokovne, zgodovinske razprave, kakor nešteto odličnih publicističnih in esejističnih sestavkov, ki so prinesli dragocene observacije o mestu, vlogi, značaju in pomenu celotnega pojava OF, oziroma njenih posameznih plati za slovenski narod.¹ Zato pisati o takšnem pojavu, ki je že tako intenzivno znanstveno-dokumentarno in tudi publicistično obdelan, in o katerem so podane tako profilirane ocene, kot jih je o OF podal njen genialni tvorec Boris Kidrič in tudi nekateri drugi njeni voditelji, ni niti malo lahko. Še najmanj, kar se lahko zgodi piscu neke nove razprave ali zgodovinskega eseja — je, da bo njegovo pisanje izpadlo siromašno in enostransko, in ne bo moglo odraziti vse širine akcije in pomena Osvobodilne fronte, ki je zajela in z do tedaj nepoznano tvornostjo oblikovala vse sfere življenja v slovenskem narodu. Kar lahko dá novega zgodovinar, ki se je komaj rodil v času razvoja Osvobodilne fronte, je to, da vrednoti mesto Osvobodilne fronte v slovenski zgodovini na osnovi novo domišljene podobe slovenskega naroda.

V tako postavljenem kontekstu je Osvobodilna fronta izreden pojav v slovenski zgodovini, ki sicer raste iz slovenske zgodovine in njene tradicije, jo pa v dialektičnem spletu zgodovine in sočasne politične dogajanja daleč

presega in ustvarja slovenskemu narodu novo politično, narodno, socialno, kulturno in moralno danost.

Slovenski narod, ki se je kot malokateri narod v evropski zgodovini od svojega nastanka dalje moral bojevati za temeljno nacionalno eksistenco, je nekajkrat v kritičnih obdobjih evropske in svoje zgodovine zbral moči in skušal postati gospodar svoje usode, kot drugi večji narodi. To kaže, da so v slovenskem narodu močno zakoreninjene tiste immanentne lastnosti, ki jih imajo vsi razviti narodi, volja po samobitnosti, enakopravnosti, samoodločanju in vsestranskem razvoju.

V vseh teh velikih obdobjih svoje zgodovine in svojih naporov, v kmečkih uporih, v poizkusu protestantov oblikovati slovenski knjižni jezik in utrditi slovensko knjigo med ljudstvom, v letih 1848 in 1917/18, je slovenski narod pokazal veliko energijo in voljo, toda vedno so splet zunanjih okoliščin in nezrelost ali nesposobnost vodilnih narodnih sil, njihov strah pred ljudskimi množicami ter njihova napačna ocena politične konstelacije in zgodovinske perspektive, povzročili, da je slovenski narod ostal skoraj brez rezultatov ogromnih naporov, bojov in žrtvovanj. Nikoli mu ni uspel tisti odločilni preboj na zgodovinsko raven, da v bodoče sam odloča o svoji usodi, in da mu ni potrebno vsak trenutek trepetati zanj. Osvobodilna fronta je s svojo narodnozdrževalno in bojno akcijo, ki jo je vodila nova

IZJAVA

3046

KPS, slovenske Sokolstvo in krščansko-socialistična skupina ugotavljajo, da je njihovo dosedanje sodelovanje omogočilo uspešen, v slovenski narodni zgodovinski smiselnost slovenski nacionalni upor in da zahtevajo bodoče naloge slovenske osvobodilne borbe njihovo še temeljše strnitev. Zato podajajo naslednjo izjavo.

I.

Aprilski zlom 1941 je bil hkrati moralno-politični in organizacijski prelom mednarodnega vseh legalne slovenske politike, vseh uradne priznanih političnih strank, pa tudi reakcionarnega in protiljudskega družbenega vodstva slovenske nacionalne usode.

Po aprilskem zlomu so borbo za osvoboditev in združitve slovenskega naroda hitro morale prevzeti nove sile.

Ustanovni sestanek Osvobodilne fronte, ki so se ga udeležili zastopniki Centralnega komiteta KPS, slovenskega Sokolstva, krščanskih socialistov in slovenskih kulturnih delavcev, je že po svoji sestavi izrazil temeljne bodoče resnične nacionalne in ljudske slovenske politike. Sokolska skupina, ki se je že v predprilski Jugoslaviji borila proti izkoriščanju Sokolstva v protinarodno in protiljudske namene, se je udeležila srečanja OF v smislu sokolskih narodno osvobodilnih nalog in smotrov ter je vključila slovenske Sokolstvo v Osvobodilno fronto. Arhonsko socialistična skupina se je pridružila ustanovnemu sestanku OF kot izraz revolucionarno demokratičnih procesov med slovenskimi katoliškimi skupinami, procesi, ki so se razvijali že v stari Jugoslaviji. Slovenska kultura je s svojimi sodelovanjem manifestirala, da se hoče ob strani najdaljšega slovenskega nacionalnega in družbenega razreda - delavskega razreda Slovenije - boriti za osvoboditev in združitve slovenskega naroda ter za srečno bodočnost delavskega ljudstva Slovenije. KPS je kot stranka prevzela avantgardno vlogo v slovenskem narodem osvobodilnem gibanju.

Komunistična Partija Slovenije je kot sestavni del Komunistične Partije Jugoslavije edina stranka, ki je aprilski zlom ni kompromitiral, ki je ves čas svojega obstoja pravilno razumevala ter zastopala slovenske nacionalno vprašanje in ki je svezela pravila stališča ob vseh odločilnih preizkušnjah za slovenske nacionalne usode. Glede na to dejstvo, dalje glede na dejstvo, da je Komunistična Partija Jugoslavije sodelovala v svetovni Komunistični - svetovne stranke mednarodnega proletariata, najnaprednejšega družbenega razreda v zgodovini Slovenije - in pa glede na dejstvo, da je Sovjetska Zveza vzela v svoje reke usode satiranega naroda ter stvar vsega svetodoljubnega slovenskega, je bila za obstanek in bodočnost slovenskega naroda edina rešitev v tem, da prevzame Komunistična Partija Slovenije iniciative za osvobodilno fronto. Komunistična organizacija je za osvoboditev in združitve slovenskega naroda. V novi Komunistične Partije Slovenije se je tudi zrealizirala, da je družbene vodstvo slovenskega naroda po polnem predprilski protiljudske in protinacionalne politike prešlo na slovenske delovno ljudstvo s delavskim razredom na čelu. V dejanski slovenski politiki se je pričel tako uravnoteževati Osvobodilni izrazi "Na svojih plečih, na plečih delavca-proletarca, sloni bodočnost naroda, naroda proletarca."

Ustanovni sestanek OF slovenskega naroda je pravilno ugotovil, da je resnična, kakovostna in trajna rešitev slovenskega narodnega vprašanja le s popolnim zlomom imperialističnega sistema, ki že desetletja v tej ali oni obliki uklepa slovenski narod in s nacionalno osvoboditvijo slovenskega naroda izključno na svetovsko zvezo. Pravilnost teh ugotovitev je potrdil ves nadaljni razvoj tako slovenske narodne osvobodilne borbe kakor svetovne osvobodilne vojne proti fašističnemu imperializmu in barbarstvu.

OF je bila od vsega začetka poistota zasnovana in zamišljena kot vsenarodna organizacija, v katero imajo ne glede na politične, svetovno-narodne, tradicionalne in družbene razlike enakopraven dostop vsi Slovenci in vse zares patriotske slovenske skupine, ki jih ni omadeževalo izdajstvo in sodelovanje s okupatorji. Vsennarodni značaj, ki ga zastopa OF, je omogočil združitve vseh pozitivnih slovenskih sil in je dokazal, da vodijo tako proletariati Slovenije kakor ustanovne skupine OF zares pristani nacionalni motivi. Zlasti po aprilu, ko se je spetela in organizirala reakcionarni protinarodni in protiljudski, v predprilski Jugoslaviji vladajoči krog, kakor tudi izdajalska vloga tako imenovane sredine, ki je dejansko-egolj privesek belogarda, sta dokazala, da je protiljudska reakcija izdala slovenski narodni interes iz svojih razrednih razlogov. Tudi s svoje strani sta potrdila pravil-

most ugotovi, da pripada družbeno vodstvo slovenskega naroda proletariatu Slovenije in da je za slovensko nacionalno bodočnost pravilna samo pot, ki je je že prehodil veliki ruski narod.

II.

Samostojnost osvobodilne borbe, ki je bilje slovenski narod na življenje in smrt, kakor tudi vsi drugi razlogi, naštetji v zgornjih ugotovitvah, zahtevajo, da se Osvobodilna fronta dosledno razvija v smeri vse krepkejšega in emocijskega vseljudskega gibanja slovenskega naroda. Upoštevajoč to temeljno potrebo slovenske osvobodilne borbe in slovenske nacionalne ter ljudske bodočnosti, soglašajo ustanovne skupine OF v naslednjih dejstvih:

a) Osvobodilna fronta slovenskega naroda je emotna vseljudska politična in nacionalna organizacija slovenskega naroda. Vodi je njen izvršni odbor, ki predstavlja tudi emotno politično in organizacijsko vodstvo aktivistov Osvobodilne fronte.

b) Avantgardna vloga v slovenskem osvobodilnem gibanju pripada glede na njen program, organizacijsko strukturo, strategijo in taktiko Komunistični Partiji Slovenije kot avantgardi najnaprednejšega slovenskega družbenega razreda - ~~proletariata slovenskega~~ proletariata Slovenije. Vse tri skupine soglašajo, da sta KPS in njeno vodstvo avantgardno vlogo Partije s pravilno politično linijo in organizacije osvobodilne borbe slovenskega naroda tudi dejansko izpolnila. Najna posledica vnosa tega je, da se Komunistična Partija Slovenije, ki je sgrajena in vodena po organizacijskih in političnih načelih leninizma in ki predstavlja kot celota ter s vsako svojo organizacijsko postavljeno avantgardno sredstvo osvobodilne boje, širi, razvija in utrjuje vespoved na slovenskem ozemlju in na vseh področjih slovenskega javnega življenja. Vsač član Partije kot avantgardne organizacije je že avtomatično aktivist OF.

c) Kader izmed ustanovnih skupin OF ne organizirajo samostojnih strankarskih in političnih organizacij. Ustrajajoče svojja nacionalna, politična in socialna stremeljenja, ki so glede vseh temeljnih vprašanj istovetna s stremeljenji KPS, ne čutijo in ne vidijo nobene potrebe za posebne lastne strankarske in politične organizacije.

d) Slovensko Sokolstvo je zaradi svojega narodne vajejnega značaja vse od ustanovitve OF priznavalo KPS kot edino politično stranko, ki more po svojem programu, organizaciji in disciplini v osvobodilni borbi in v bodočnosti voditi politično življenje slovenskega naroda. Na tej osnovi je slovensko Sokolstvo v Osvobodilni fronti ustanovilo in ohranilo svoje razmerje do KPS.

e) Namerje med krščansko ~~socialistične~~ skupine in KPS se v skladu s dejanskim stanjem stvari in v interesu OF uredi tako, da ostane krščanska socialistična skupina zares samo izraz prehajanja slovenskih katoliških množic na napredne nacionalne in družbene pozicije ter njihovega sodelovanja na takih pozicijah. Zaradi tega za krščansko socialistično skupino ne organizira in ne bo organizirala posebnih lastnih političnih organizacij, kakor bo Osvobodilna fronta organizirala emotno vajejo za aktiviste OF, se krščanska socialistična skupina odreka sleherni posebni organizaciji lastnih aktivistov. Njeni aktivisti se obvezajo, utrjevati in širiti izključno OF slovenskega naroda. V OF kot vseljudski politični in osvobodilni organizaciji slovenskega naroda ima slovenski kristjan polno možnost svojega vsestranskega političnega izživljanja. Vodstvo krščanske socialistične skupine kot nazorske skupine ostaja idejno vodstvo prehajanja slovenskih katoliških množic na napredne pozicije in njihovega sodelovanja na takih pozicijah.

f) Kader aktivistov OF vodi v organizacijskem in političnem pogledu IOOF kot celota. Aktivisti odgovarjajo IOOF kot celoti. Posebni skupinski organizacijski in politični stiki se ukinejo (kar pa glede na točko b) ne zadeva KPS kot stranke).

g) Uvede se emotna vajeja za aktiviste OF po smernicah in na temelju materiala, ki ga deloši IOOF.

h) Pri Okrožnih odborih OF se omejuje kroški aktivistov OF, ki imajo nalogo, da se bavijo s vajejo aktivistov in da skupjejo iz aktivistov organizacijsko, politično in moralno emoto. Kader KPS je dolžan posvetiti posebno pozornost revolucionarni vajeji aktivistov, ki so vrstili v OF iz drugih skupin. Izrazi se mora, da jim pomaga v političnem in slovenskem pogledu prebrskati vse težave. Stremeti mora za uveljavitev kar najpristnejšega vadašja borbenega tovarništva.

Vse tri ustanovne skupine dvignejo kader aktivistov OF s tem na višje razvojno podlago. Kader aktivistov OF postane kader elitnih osvobodilnih bor-

...no vo...
...v...
...slovenskega osvobodilna...
...postavlja...
...čast, biti sprejet med aktivni... OF.

Za KPS...
Lešnik *Lešnik*
za slovensko Sokolstvo
Marj... ..

Za krščansko socialistično skupino:
Časnik
Lešnik

zgodovinska sila v narodu, delavski razred s svojim družbenopolitičnim programom in svojo avantgardo, dosegla ta enkratni preboj slovenskega naroda na tisto raven, da sam odloča o svoji usodi, in da more izpolnjevati vse svoje stoletne želje in cilje. To je Osvobodilna fronta uspela doseči s tem, da je popolnoma realizirala svoj program nacionalne in socialne osvoboditve slovenskega naroda, pri tem pa pokazala izredno inventivnost v razvijanju strategije in taktike ter metode dela.

»Osvobodilna fronta je bila že od vsega začetka, torej že na ustanovnem sestanku, zasnovana in zamišljena kot vseljudska organizacija, kot vsenarodno osvobodilno gibanje. Slehernemu poštemu Slovincu in zares patriotski slovenski skupini je bila ne glede na politične, svetovnonazorske, tradicionalne in družbene razlike od vsega začetka dana možnost, da enakopravno sodeluje v osvobodilnem gibanju.«²

Do ustanovitve Osvobodilne fronte, ki se je prva dva meseca svojega obstoja imenovala Protiimperialistična fronta, je prišlo v najtežavnejšem, lahko bi rekli usodnem času za slovenski narod. Razpadla je bila dotedanja jugoslovanska država in slovenski narod so si razkosali trije pohlepni fašistični sosedje, ki so mu vsi, eni manj in drugi bolj, odločno in v krajšem času pripravljali narodno smrt. Spričo ogromne moči fašističnih okupatorjev (ti so bili na višku svoje vojaške moči), spričo hitrega poraza države in ob popolni brezglavosti in kapitulantstvu dotedanjih vladajočih meščanskih sil, se je med ljudmi širilo ogorčenje nad vladajočo gospodo. V tem trenutku se je Komunistična partija Slovenije obrnila na nekatere prijateljske politične sile, s katerimi je zadnje leto že sodelovala v Društvu prijateljev Sovjetske zveze. Sestanka 26. aprila, na katerem so na pobudo KPS ustanovili Pro-

tiimperialistično fronto, so se udeležili predstavniki KPS, demokratičnega krila v Sokolu, krščanskih socialistov in kulturnih delavcev, torej vse tisto, kar je bilo pozitivnega v slovenski preteklosti, pravi Kidrič in še doda: »V tem se je hkrati zrcalilo, da so prevzele usodo svojega naroda v roke nove družbene sile, medtem ko so stare družbene sile doživele popoln polom svoje nacionalne politike in se razkrile kot nesposobne in izdajalske.«³ Kidrič poudarja, da se ustanovne skupine sestanka niso udeležile naključno, kajti že v stari predaprilski Jugoslaviji so se te skupine združile na osnovi akcijskega programa za demokratično ureditev Jugoslavije, za boj proti tujim osvajalcem in za naslonitev na edinega dejavnika, ki bi lahko pomagal Jugoslaviji prebroditi takratni težaven položaj, na Sovjetsko zvezo.⁴

Poglejmo si na kratko te štiri skupine:

Komunistična partija Slovenije, rojena iz revolucionarnega vrenja po prvi svetovni vojni, je sprva prodrla v dele slovenskega delavskega razreda. Zaradi izredno ostrega oblastnega pritiska in zaradi svojih subjektivnih slabosti je bila med šestojanuarsko diktaturo skoraj popolnoma izrinjena iz slovenske družbe. Nova komunistična generacija od sredine tridesetih let je premagala sektaštvo in nekatere šablonske dogmatične idejne in družbenopolitične poglede ter znova začela osvajati pozicije v slovenskem delavskem razredu in slovenskem narodu.⁵ Ko so ob ustanovitvi organizacijsko samostojne KPS v okviru enotne Komunistične partije Jugoslavije aprila 1937 izdali manifest slovenskemu delovnemu ljudstvu, se je v njem pokazalo, da so slovenski komunisti v svojih pogledih popolnoma razčistili bistvena vprašanja politične perspektive na slovenskem. Jasno so povedali, da je slovensko narodno vprašanje najtesneje

Dolomitska izjava ustanovnih skupin OF (Komunistične partije Slovenije, krščanskih socialistov in Sokolov) z dne 1. marca 1943

prepleteno s socialnim in je zato delavska avantgarda poklicana, da ga rešuje. Zavzeli so se za družbeno demokratizacijo, za ustvaritev zedinjene Slovenije v okviru federativne Jugoslavije in za združitev vseh demokratičnih Slovencev v močno enotno fronto, ki jo bo povedla nova progresivna sila v narodu — delavski razred. Zatrdili so, da se komunisti zavedajo odgovornosti za usodo slovenskega naroda, da v boju proti fašizmu in za narodno svobodo spoštujejo verska prepričanja svojih sonarodnjakov in dajejo vse svoje sile na razpolago svojemu ljudstvu.⁶ V letih pred vojno se je KPS trudila organizirati široko demokratično ljudsko fronto.

Krščanski socialisti so bili družbeno-politična skupina oziroma gibanje, ki je temeljilo in delovalo na idejah krščanskega socializma. Družili so krščansko orientirano delavstvo, ki ga je bilo v Sloveniji, glede na neposredno rekrutacijo delavskega razreda s kmetov, precej (imelo je svojo lastno sindikalno organizacijo Jugoslovansko strokovno zvezo), del katoliške inteligence, del katoliškega intelektualnega naraščaja — in jih s konservativnih političnih stališč usmerjali k naprednim socialističnim konceptom.⁷ »V zvezi s splošnim razvojem po prvi svetovni vojni, z ekonomsko in agrarno krizo, z zaostritvijo imperialističnih nasprotij in njihovim odražanjem v Jugoslaviji, dalje z obstojem nacionalnega vprašanja znotraj stare Jugoslavije, s protidemokratičnim terorjem diktatorskih šestojanuarskih režimov, z nastopom fašistične agresije, s pronemško politiko poslednjih režimov stare Jugoslavije, z izrazito proitalijansko in profašistično politiko klerikalne stranke v Sloveniji in končno z množičnim delovanjem KP, se je v klerikalnem taboru že dolgo pred aprilskim zlomom 1941 vršila izrazita diferenciacija. Organizacijska pestrost, ki jim je nekoč koristila, je začela klerikalnim voditeljem delati preglavice. V najostrejšo opozicijo proti oficialnemu klerikalnemu vod-

stvu je, tako na razredni podlagi (zlasti tudi vprašanje papeževih okrožnic glede korporacij in borbe proti komunizmu), kakor na temelju slovenskega nacionalnega vprašanja v stari Jugoslaviji, prešla ravno delavska Jugoslovanska strokovna zveza. Kmalu je postala nekako središče za vse opozicionalne in protifašistično nastrojene intelektualne ter študentske katoliške kroge v Sloveniji.«⁸

»Demokratično krilo v Sokolu je izražalo isti opozicionalni in demokratični proces v drugem velikem tradicionalnem slovenskem političnem taboru, v tako imenovanem »liberalnem« taboru. Sokol je imel v Sloveniji izza avstroogrskih časov tradicijo odpora proti germanskemu pritisku. Kasneje, v stari Jugoslaviji, se je razvil v izrazitega eksponenta reakcijskih velikosrbskih režimov, za časa šestojanuarskih diktatur pa v fašistično organizacijo.

Vse to je vzbudilo močan demokratični odpor nad njegovimi plebejskimi množicami, in tudi med delom njegovih funkcionarjev. Zlasti se je ta odpor povečal, ko je nastopila za Jugoslavijo ogroženost s strani nemškega fašizma. Nekatere slovenske župe so si izvolile demokratično upravo, vrhovni sokolski forum v Beogradu pa je te volitve večkrat razveljavil, kljub ostrim protestom sokolskih organizacij.«⁹

»Glede skupine slovenskih kulturnih delavcev je treba naglasiti, da je kultura igrala v slovenskem javnem življenju ves čas slovenske nacionalne zgodovine pomembno vlogo. Pred prvo vojno se je demokratična in revolucionarna misel med Slovenci, včasih zaradi pomanjkanja objektivnih, včasih pa tudi zaradi pomanjkanja subjektivnih pogojev za svoje množično izživljanje čestokrat izrazito zatekla v slovensko kulturo (Prešeren, Levstik, Cankar). Po prvi svetovni vojni se je z ene strani razvijal proces korumpiranja in breznačelne predanosti slovenske inteligence vladajočim režimom, po drugi strani pa proces njegovega približevanja delavskemu razredu.

Velik del vidnih predstavnikov slovenske kulture se je orientiral v levo, čeprav je bilo zanj še vedno značilno oportunistično izmikanje akcije. Komunistični partiji je v teh časih uspelo navezati precej stikov z vidnejšimi predstavniki slovenske kulture, kar se je odražalo tudi v vsebini in smeri vodilnih slovenskih revij.¹⁰

Na ustanovnem sestanku je Boris Kidrič delegatom podal analizo položaja, ki ga je označil takole:

1. Uspehe hitlerjevske demagogije med ljudstvom je zakrivila protiljudska politika nekdanjih oblastnikov in na vidiku je množično gibanje za osvoboditev in združitev zaslužjenega in razkosanega slovenskega naroda.

2. Nosilci protiljudske politike v predaprilski Jugoslaviji se bodo razkrili tudi v osvobodilnem boju kot protinacionalni in petokolonski elementi.

3. Usoda in bodočnost slovenskega naroda sta kar najtesneje povezani z usodo in bodočnostjo velikega ruskega naroda in Sovjetske zveze.

4. Treba je pričeti takoj z zbiranjem slovenskih množic na temelju borbe za osvoboditev in združitev slovenskega naroda.

Na temelju Kidričeve analize in razprave o njegovem poročilu so sprejeli sklep o ustanovitvi osvobodilnega gibanja, ki so ga iz posebnih razlogov takrat poimenovali Protiimperialistična fronta. V njej so se združile vse napredne sile slovenskega naroda, jedro pa je bil proletariat, saj sta bili dve ustanovni skupini, KPS in krščanski socialisti, delavski. Na ustanovnem sestanku so razpravljali o tem, kako nastopiti proti okupatorju. Kidrič je jasno razvil idejo oboroženega boja, najdrznejšo idejo v snovanju novega gibanja. Navzoči so se popolnoma zavedali njene odločilnosti in posledic in so točko o oboroženem boju sprejeli načelno. Ugotovili so namreč, da objektivne okoliščine za praktični začetek oborožene vstaje v tistem trenutku

še niso zrele. Predvidevali so, da bo prišlo do napada Nemčije na Sovjetsko zvezo in tako bo nastopil primeren trenutek za praktičen oborožen boj.¹¹

»Prvotno ime — Protiimperialistična fronta — dokazuje prisotnost prevladujoče zaskrbljenosti, da bi se spet ne zgodilo to, kot tolikokrat v zgodovini našega malega naroda.¹²

Protiimperialistični fronti so se že v prvih dveh mesecih, to je do nemškega napada na Sovjetsko zvezo, pridružile še nekatere druge politične skupine. Med temi so bile po številčnosti in politični teži pomembne zlasti naslednje: Zveza kmečkih fantov in deklet, Kmečko delavska stranka (del bivših slovenskih mačkovcev in Stara pravda (nekateri elementi iz JNS), ki pa je bila konec 1941. leta zaradi svojih protiljudskih in mihajlovičevskih konceptov izključena iz fronte. Ob nemškem napadu na Sovjetsko zvezo se je Protiimperialistična fronta preimenovala v Osvobodilno fronto in je svojemu prvotnemu programu dodala še točko o takojšnjem oboroženem boju proti okupatorju.

Program si je Protiimperialistična fronta izoblikovala že na ustanovnem sestanku. Sprejela je takega, kot ga je predlagal Boris Kidrič. Prvi obris programa je v naslednjih dneh prinesel letak Centralnega komiteja KPS.¹³ Po sestanku Protiimperialistične fronte sta odšla v Zagreb Tone Tomšič in Miha Marinko poročat Politbiroju CK KPJ (konkretno Titu in Kardelju) o programu nove organizacije v Sloveniji. Tito in Kardelj sta program potrdila.¹⁴

Tako lahko mirno pritrdimo Borisu Kidriču, da je KPS svojo samoiniciativno politiko vodila na temelju splošno jugoslovanske narodnoosvobodilne platforme KPJ. Drugače rečeno: slovenski narodnoosvobodilni boj se je razvijal v okviru načelne strategije KPJ, dejansko na nek federativni način z vsemi svojimi velikimi specifičnostmi.

Kratko, jasno, taksativno je bil program slovenske osvobodilne organizacije podan v geslih našega osvobodilnega boja, ki jih je formuliral prvi Vrhovni plenum OF, 15. junija 1941, objavil pa Slovenski poročevalec 22. junija 1941. Gesla so govorila naslednje:

1. Pravica slovenskega naroda do samoodločbe, vštevši pravico do odcepitve in do združenja z drugimi narodi!

2. Osvoboditev in združitev razkosanega slovenskega naroda, vštevši koroške in primorske Slovence!

3. Sloga in enotnost zaslužjenih narodov Jugoslavije z vsega Balkana v njihovem boju za osvoboditev!

4. Sovjetska zveza je vodilna sila in glavna opora v osvobodilni borbi slovenskega naroda in vseh zatiranih narodov; ona je vzor enakopravnega sožitja med narodi, njihove sloge in pogojev za njihov neomejen razvoj brez nacionalnega zatiranja!

5. Osvoboditev slovenskega naroda je mogoča samo na ruševinah imperializma!

6. Brez boja proti izdajalski »lastni kapitalistični gospodi« se zatirani narod ne more osvoboditi!

7. Bratstvo in mir med narodi!¹⁵

V tem programu sta zajeti dve veliki nalogi: nacionalna in socialna osvoboditev, katerih izpolnitev se med seboj pogojuje in samo ena ne bi mogla uspeti. Pod pojmom nacionalna osvoboditev so mislili neposredno osvoboditev od okupatorjev, nadalje uresničitev stoletne slovenske zahteve — Zedinjeno Slovenijo in njeno popolno suvereno pravico, da se odloči, ali bo živela sama ali in s kom ter na kakšni osnovi se bo združila. Pod pojmom socialna osvoboditev pa je bilo mišljeno, čeprav se to v teh programskih točkah in eksplicitno ni reklo, osvoboditev od kapitalistične buržoazije, da bo slovensko delovno ljudstvo gospodar svoje usode, da bo samo odločalo o svojem delu in hotenju.

O obeh teh dveh elementih programa Osvobodilne fronte, in o tem, da so jih

vsi udeleženci sprejeli že na ustanovnem sestanku, imamo številne dokaze iz poznejših dni razvoja OF. Številne izjave voditeljev, kakor tudi proglašeni najvišjih teles OF, Vrhovnega plenuma in Izvršnega odbora, so z razvojem osvobodilnega boja in notranje dinamike revolucije vedno znova dokazovali nespremenjeno zvestobo temu osnovnemu namenu in cilju. O tem, da si Osvobodilna fronta prizadeva za Zedinjeno Slovenijo na vsem njenem narodnem ozemlju, je spregovoril že vrhovni plenum na svojem tretjem zasedanju 16. septembra 1941.¹⁶ O zedinjeni, svobodni Sloveniji, ki bo združena v enakopravni zvezi z bratskimi jugoslovanskimi narodi, sta govorili druga in tretja temeljna točka OF jeseni 1941.

O zedinjeni Sloveniji je posebej spregovorila še sama KPS v svojem glasilu Delo za 1. maj 1942, kjer je izjavila: »V osvobojeno in združeno Slovenijo sodi poleg ozemlja, na katerem živi slovensko prebivalstvo, tudi teritorij, ki je bil v poslednji imperialistični dobi nasilno potujen.«¹⁷ Na partijskem posvetovanju na Cinku v Kočevskem Rogu 5. junija 1942 je Kidrič v svojem referatu poudaril potrebo po enotnosti jugoslovanskih narodov, odbil klevete o prodaji Trsta, Maribora, Celovca in Gorice in glede vključevanja Slovencev v Podonavsko federacijo, ki jih je širila slovenska kontrarevolucija, in ponovil načelno izjavo KPS o mejah Zedinjene Slovenije z dne 1. maja 1942, zraven pa še pribil: »Nočemo dati ničesar svojega, ne maramo ničesar tujega.«¹⁸

V posebni izjavi Slovenskega poročevalca oktobra 1942 je pisec, potem ko je pokazal, da italijanska ofenziva ni prinesla sovražniku uspehov in da je partizanstvo še pomnožilo svoje čete in akcije, zaključil takole: »Prav v teh dneh največjega trpljenja je slovenska partizanska vojska prvič po tolikih stoletjih združila ves slovenski narod od Špilja do Trsta od Velikovca do Kolpe v enotno voljo, priboriti si po tisočih letih

znova nacionalno svobodo in neodvisnost.«¹⁹

Še bolj dosleden v opisu slovenske domovine je članek v isti številki z naslovom Partizanska vojska združuje slovenske pokrajine, kjer med drugim pravi: »Pest slovenskega partizana zaščrtava meje velike slovenske domovine — Ljubljani, Notranjski, Dolenjski, Gorenjski in Štajerski sledijo Koroška, Primorska, Istra, Goriška, Beneška Slovenija — povsod, kjer je rodila slovenska mati. Prvič v zgodovini je plamen upora združil vse Slovence vseh pokrajin k enemu in istemu cilju, boju za obstanek, za svobodo in samostojno življenje na vsem ozemlju velike slovenske domovine.«²⁰

O dosledni volji za uresničitev Zedinjene Slovenije priča proglas Vrhovnega plenuma OF 16. septembra 1943, s katerim je priključil Slovensko Primorje svobodni in združeni Sloveniji v svobodni in demokratični Jugoslaviji.²¹

Na kočevskem zboru odposlancev so 3. oktobra 1943 sprejeli sklep o vključitvi svobodne suverene zedinjene Slovenije v federativno demokratično Jugoslavijo. S tem so bile jasno deklarirane vse dimenzije programa slovenske narodne osvoboditve in bodočega življenja, implicirane v temeljnih točkah OF.

Programsko zahtevo Osvobodilne fronte po zedinjeni Sloveniji je sprejelo tudi II. zasedanje AVNOJ in nato je bila stalno prisotna v vodstvu Demokratične federativne Jugoslavije. O tem priča znamenita izjava maršala Tita 12. septembra 1944, da morajo s to vojno biti naši bratje v Istri, na Primorskem in Koroškem osvobodjeni in živeti v svoji domovini skupno s svojimi brati in izrekel popularno geslo »Tujega nočemo, svojega ne damo.«²²

V jeseni 1944 je tudi Kidrič v svojem znamenitem informativnem poročilu o Osvobodilni fronti zapisal: »Med osnovne naloge narodnoosvobodilnega gibanja v Sloveniji sodi dejansko priključitev Primorja s Trstom in Gorico in Koroške s Celovcem k Jugoslaviji. Zahodni

zavezniki gredo na roko imperialistični italijanski reakciji in bodo seveda šli tudi na roko avstrijski reakciji. Razpoloženje narodnih množic — je nesporno za priključitev.«²³

Osvobodilna fronta je s svojo vojaško akcijo ob koncu vojne dejansko uresničila svoj program. Toda zaradi premočnega pritiska imperialističnih zahodnih krogov se je morala jugoslovanska vojska umakniti iz Trsta in Koroške.

O socialni osvoboditvi oziroma o socialni preobrazbi slovenskega naroda, ki je bila ravno tako vsebovana v programu ustanovnega sestanka, je nato v času razvoja OF in osvobodilnega boja manj deklarativnih izjav. Temu je vzrok strategija Osvobodilne fronte, da s tem ne bi ožila politične platforme in da ne bi odvrčala tistih, ki imajo pomisleke glede socialne revolucije, so pa patrioti in so pripravljeni udeležiti se narodnoosvobodilnega boja. Zato v temeljnih točkah Osvobodilne fronte, ki jih je sprejel vrhovni plenum OF na četrtem zasedanju 1. novembra 1941, ni govora o socialni preobrazbi ali socialni revoluciji, ampak je v 7. točki rečeno, da se bodo vsa vprašanja, ki presegajo okvir narodne osvoboditve, reševala po osvoboditvi na dosleden ljudski demokratični način.

Toda interne izjave voditeljev OF vseh štirih ustanovnih skupin, zastopanih v Izvršnem odboru OF, pričajo, da so bili čvrsto prepričani, da mora z narodnoosvobodilnim bojem biti izbojevana tudi socialna osvoboditev slovenskega delovnega človeka.

O tem govori že izjava predstavnika krščanskosocialistične skupine Edvarda Kocbeka na skupnem sestanku krščanskosocialistične skupine in predstavnikov CK KPS 14. novembra 1941... »Na Slovenskem se razredna revolucija, ki jo ta vojna odpira, začneja v obliki narodne revolucije, se pravi v obliki radikalno rešene narodne problematike... Napredne sile, predvsem komunisti, do-

bro vedo, da današnja oblika revolucije ni nekaj naključnega, da ni le potreba po posebni taktični adaptaciji, temveč razvojna nujnost, izraz izvernih okoliščin... Zato se pridružujemo komunizem v njihovi težnji po revolucionarnem oblikovanju oblasti.«...²⁴

O jasnem cilju socialne revolucije govori tudi Kidričev članek Država v državi v glasilu Osvobodilna fronta, sredi januarja 1942, kjer med drugim pravi: »Naša narodna revolucija se bo razvijala vse dotlej, dokler ne bomo zbrisali z naše zemlje zadnjo sled tujčevega jarma in dokler ne bo naša narodna osvoboditev prerasla v socialno osvoboditev slovenskega delovnega človeka, ki tvori jedro in velikansko večino slovenskega naroda.«²⁵

Jasno predstavo o socialnorevolucionarni vsebini narodnoosvobodilnega boja je izpričevala, na primer, Okrožnica št. 6 krščansosocialistične skupine v IOOF svojim aktivistom, januarja 1943, v kateri je rečeno: »Osnovne skupine v OF združuje program, ki daleč presega prvi cilj osvobodilne borbe, to je osvoboditev samo, in seže v dobo urejanja slovenskega političnega in socialnega življenja... Že od vsega začetka smo se zavedali, da nam mora sedanja vojna prinesiti poleg narodnega osvobojenja tudi socialno.«²⁶

Podobno je govorilo tudi vodstvo sokolske skupine v OF.²⁷

V znameniti Dolomitski izjavi treh ustanovnih skupin je rečeno, da je že ustanovni sestanek OF pravilno ugotovil, da je resnična, končna in trajna rešitev slovenskega narodnega vprašanja mogoča le s popolnim zlomom imperialističnega sistema, in da je pravilnost te trditve že pokazal ves naslednji razvoj narodnoosvobodilne borbe. Nastop bele garde, ki so jo organizirali protiljudski vladajoči krogi predaprilske Jugoslavije, pa je pokazal, da je reakcija zaradi svojih razrednih razlogov izdala slovenski narodni interes. Vse to je »potrdilo pravilnost ugotovitve, da pripada družbe-

no vodstvo slovenskega naroda proletariatu Slovenije, in da je za slovensko nacionalno prihodnost pravilna samo pot, ki jo je že prehodil veliki ruski narod.«²⁸

O socialni revolucionarni plati Osvobodilne fronte oziroma o tako imenovani drugi etapi narodnoosvobodilnega boja — o socialistični revoluciji — govori Kardelj v svojem predavanju Strategija in taktika osvobodilne borbe v partijski šoli marca 1944. Pri tem je vredno opozoriti, kako zelo globokoumno dialektično je Kardelj ocenjeval doseženo etapo razvoja narodnoosvobodilnega gibanja in demokratično frontno enotnost s praktičnimi izgledi socialistične revolucije. V idejnoteoretičnem pogledu je izrekel za tedanji čas tudi izredno samostojno misel, da je namreč »v sedanjem stanju borbe važno, da je delovno ljudstvo zavzelo komandne pozicije. Tako mu bo omogočeno reševati vsa vprašanja tudi v obliki reform, ki bodo imele revolucionarni značaj. Pri tem pa ne smemo misliti, da lahko enostavno kopiramo oblike, kakor so se razvijale v SZ. Zunanja oblika sprememb bo gotovo drugačna, kot pa je bila revolucija v SZ.«²⁹

Tej osnovni Kardeljevi misli je OF ostala zvesta do konca. Na prvem kongresu v že osvobojeni deželi je 15. junija 1945 svojim devetim temeljnim točkam dodala še pet novih, ki so pomenile socialistični socialni in gospodarski program. Osvobodilna fronta je nato, ob demokratični enotnosti slovenskega naroda in s sorazmerno majhnimi družbenimi pretresi, ta program socialistične graditve dejansko tudi izpeljala.

Enako pomembna kot sam program sta bili strategija Osvobodilne fronte in njena metoda delovanja, da uporabimo raje ta najširši izraz kot pa izraz taktika, ki označuje največkrat le posamezne konkretne politične ukrepe.

Prvi in najvažnejši element strategije OF je bila vzpostavitev enotnosti vseh demokratičnih in patriotskih sil v slovenskem narodu in utrjevanje te enot-

nosti. Ta enotnost je predstavljala izhodišče za akcijo, bila je poudarjena na ustanovnem sestanku, v temeljnih točkah OF konec leta 1941, ob vsaki pomembnejši priložnosti, pri vseh voditeljih in pri vseh vodilnih forumih OF, v dolomitski izjavi, na kočevskem zboru odposlancev, na I. kongresu OF takoj po osvoboditvi. O njej bomo še govorili. Drug pomemben element frontovske strategije je bil oborožen boj proti okupatorju oziroma slovensko partizanstvo, ki ga nekateri enostavno imenujejo instrument osvobodilne politike.³⁰ Takojšen neizprosni oborožen boj proti okupatorju, za katerega se je odločila OF takoj, ko so bile razmere zrele, to pa je po nemškem napadu na Sovjetsko zvezo, je dajal Osvobodilni fronti moč za njeno nadaljnjo akcijo. O pomenu oboroženega boja, o organiziranju partizanskih enot, ki so postajale s časom vojaško vse sposobnejše in močnejše in imele več uspehov, je že ogromno napisanega. Naj bo tu opozorjeno le na daljnovidnost voditeljev Osvobodilne fronte, da je potrebno, da si demokratična osvobodilna organizacija ustvari svojo oboroženo silo in da začne s takojšnjo akcijo, kajti le na ta način si bo vzela svojo usodo v svoje roke. Tu so govorile na eni strani slabe izkušnje iz slovenske zgodovine, ko si slovenski narod brez lastne vojske, kljub vsem moralnopolitičnim in ne vem kakšnim argumentom, ni mogel priboriti svojih zakonitih naravnih pravic. Na drugi strani pa so govorile tudi drugačne izkušnje delavskega razreda iz oktobrske revolucije, ki jih je dobro poznala in času primerno razlagala KPS. Boris Kidrič je leta 1941 napisal med drugim tudi dva pomembna članka o pomenu oboroženega boja in slovenskega partizanstva, ki vsebujeta še danes najboljše ocene o pomenu partizanstva. Tako je v članku Ognjeni krst slovenskih partizanov 23. avgusta v Slovenskem poročevalcu zapisal: »Narod, ki se za svojo svobodo ne bi boril s svojo oboroženo pestjo, ki v gigantski skupni

borbi svobodnih sovjetskih in zaslužnih evropskih narodov ne bi doprinal svojih žrtev, tak narod ne bi zaslužil svobode, to je prva plat moralne vrednosti slovenskega partizanstva, njena druga plat pa obstaja v tem, da je prav slovensko partizanstvo že prihranilo in bo še prihranilo slovenskemu narodu marsikatero nasilje barbarskih zatiralcev...«³¹

V članku Pomen slovenskega partizanstva, ki je izšel v Slovenskem poročevalcu 1. oktobra 1941, pa je med drugim zapisal tole: »Če hočemo osvoboditi in združiti vse Slovence, če hočemo zasedi vse slovensko ozemlje, je naša sveta narodna dolžnost že danes posejati vse slovensko ozemlje s slovenskimi partizani... Prav v tem je pomen slovenskega partizanstva za jutrišnjo slovensko pripravljenost«, in še: »...jedro slovenskega partizanstva tvorijo slovenske ljudske moči, slovenski delavec in kmet sta prva zgrabila za puško. Slovensko ljudstvo brani in osvobaja slovenski narod. Kdo bo mogel po osvoboditvi temu ljudstvu še skratiti njegove ljudske, njegove človeške pravice...«³²

Partizanstvo in oborožena akcija proti okupatorju sta bila najbolj učinkovit instrument, ki je nezmotljivo pokazal, kdo so prave demokratične narodne sile in kdo ne. Na vprašanju partizanstva in neposredne oborožene akcije je odpadla od OF meščanska mihajlovičevska skupina Stara pravda, na tem vprašanju se ni mogla OF sporazumeti za sodelovanje z meščansko sredino bivšega klerikalnega in liberalnega tabora. Partizanstvo je bilo instrument, ki je pomagal Osvobodilni fronti tudi v boju proti slovenski kontrarevoluciji, ko je ta s pomočjo okupatorja začela z oboroženo nasilno akcijo proti Osvobodilni fronti.

Slovensko partizanstvo je imelo mnogo skupnih črt s partizanstvom drugod po Jugoslaviji. Slovenska Osvobodilna fronta ga je že jeseni 1941 vključila v jugoslovansko sestavo in priznala vrhovno vojaško poveljstvo Vrhovnega

štaba NOV in POJ. Imelo pa je mnoge posebnosti, rastlo in razvijalo se je vedno iz politično pripravljenega terena, ki ga je organizirala Osvobodilna fronta, zato je bilo trdno zakoreninjeno v narodu, in ni nikoli, niti v najtežjih trenutkih sovražnikove ofenzive jeseni 1942, zapuščalo slovenskega narodnega teritorija. To mu je dajalo v narodu velik moralni ugled in moč. Slovensko partizanstvo se je razvijalo harmonično, postopoma, vzporedno z močjo OF, zato pri njem ni opaziti velikih oscilacij, velikih spektakularnih uspehov, ki bi jim potem sledilo obdobje krize in umikov. Kljub temu so slovenski partizanski bataljoni že leta 1941 dosegali vidne uspehe v boju z okupatorjem. Tako je imel 1. štajerski bataljon oktobra 1941 velik spopad z Nemci na Dobrovljah! Januarja 1942 je gorenjski Cankarjev bataljon v bitki v Dražgošah prizadejal velikim nemškim silam hude izgube. Sposobna slovenska partizanska komandanta, bivša španska borca, sta že marca 1942, ne da bi vedela za razvoj partizanske vojske v drugih jugoslovanskih pokrajinah, ustanovila prvo slovensko partizansko udarno brigado, ki bi bila, če bi pri njej ostalo, po datumu svojega nastanka celo tretja v Jugoslaviji.

V letu 1942 in 1943 je slovensko partizanstvo doseglo neslutene uspehe.

Za vse to je kočevski zbor odposlancev slovenski partizanski vojski, ki jo je imenoval najveličastnejši sad dveletnega osvobodilnega boja, izrekel neizmerno zahvalo in obljubo, podpirati jo do končne osvoboditve. To osvoboditev so slovenski partizani skupaj z narodno-osvobodilno vojsko ostalih jugoslovanskih narodov izvedli v popolnosti.

Še nekaj o prizadevanju Osvobodilne fronte za enotnost demokratičnih slovenskih sil in njenem utrjevanju. Enotnost Osvobodilne fronte se je razvijala v dialektičnem prepletu nekaj dejavnikov: slovenski narod, ustanovne skupine, komunistična partija. Mogli bi reči tudi drugače, da se je razvijala in utrje-

vala skozi samo akcijo, ob pripravljenoosti slovenskih demokratičnih sil in daljnovidni politično preudarni voditeljski pobudi in vodstvu komunistične partije. Razvoj in utrjevanje enotnosti sta elementa, skozi katera lahko najbolj jasno vidimo rastočo moč Osvobodilne fronte oziroma njene sposobnosti za narodno in socialnoosvobodilno akcijo. Osvobodilna fronta je v prvih dveh letih razvoja napravila izreden politični razvoj iz narodnoosvobodilne ljudskofrontovske organizacije, ki je imela v svojem vrhu elemente nekakšne koalicije ustanovnih skupin, do monolitnega demokratičnega narodnoosvobodilnega gibanja, ki se je v vseh elementih svojega sestava, od najnižjih terenskih odborov do vrhovnega vodstva, popolnoma zavedalo svoje enotnosti.

O koalicijskih elementih v vodstvu OF v začetnem obdobju in o težavah pri njihovem premagovanju, je bilo že marsikaj napisanega. Toda najbolj zrele politične in zgodovinske analize govorijo o tem zelo trezno, in ne vidijo v tem velikega problema. Tudi novi dokumenti potrjujejo, da so vse ustanovne skupine od vsega začetka pristale na Osvobodilno fronto kot enotno vseljudsko gibanje, kot enotno organizacijo, brez namena jo kdaj spremeniti v koalicijo. O tem govori, na primer, tudi izjava krščanskih socialistov (ki so jih različne interpretacije imele za najbolj problematične, češ da so hoteli v OF ohranjati koalicijske elemente) iz novembra 1941, v kateri je med drugim rečeno: »...Komunistični partiji Slovenije je v Osvobodilni fronti pripadla velika vloga materializacije vprašanj, dejanja pravilne zgodovinske, družbene in politične orientacije... Krščanska skupina v Osvobodilni fronti si je na jasnem, da bodo glavni delež osvobajanja in slovenskemu socializmu dali slovenski komunisti, in da bodo po vojni njihove zasluge objektivno odmerjene. Naša skupina nima nezdrave politične ambicije po oblasti, pač pa iskreno že-

ljo po naprednem sodelovanju. Od naše strani vam ne preti nikakr taje račun ali dogmatična nestrpnost posameznih aktivistov... Napredni kristjani v Osvobodilni fronti čutimo zaradi tega potrebo, da se z vami še intenzivneje povežemo.«³³

Osvobodilna fronta je svojo enotnost utrjevala s temeljnimi točkami OF, kjer sta 5. in 6. točka govorili o obvezi vseh skupin, ki sodelujejo v OF, da bodo lojalne v medsebojnih odnosih, in o tem, da bo po narodni osvoboditvi prevzela oblast Osvobodilna fronta kot celota.³⁴

Enotnost Osvobodilne fronte je utrdila Delavska enotnost kot revolucionarno jedro Osvobodilne fronte in glavno notranje oporišče njene enotnosti. Delavska enotnost sta ustanovili dve izmed ustanovnih skupin OF, tisti dve, ki sta predstavljali delavski razred, to je Komunistična partija Slovenije in krščanski socialisti bivše Jugoslovanske strokovne zveze. Pridružili so se še zastopniki socialnih demokratov. Dokončna utrditev enotnosti Osvobodilne fronte pa je bila storjena z dolomitsko izjavo treh ustanovnih skupin: KPS, krščanskih socialistov in sokolov. O vzroku njenega nastanka, o njeni potrebnosti in o njenem značaju, je v zgodovinski literaturi že precej napisanega in sodbe se dokaj razlikujejo, odvisno s kakšnih idejnih in znanstveno utemeljenih stališč pač pisci izhajajo. Menim, da je na osnovi bogate zgodovinske dokumentacije, iz razbora dejstev in poznavanja zgodovinske dialektike tega obdobja in socialnih revolucij nasploh, brez pomena govoriti o posiljevanju nekaterih skupin in podobno. Objektivna zgodovinska ocena bi mogla reči, da je sam potek osvobodilnega boja in revolucije z neizprosno zgodovinsko logiko nujno silil skupine, da se sporazumejo za skupno izjavo. Majhne razprtije med komunističnimi in krščanskosocialističnimi aktivisti na terenu so bile le povod, da je do tega prišlo ravno v tistem času, osnovno pa je bilo nedvomno zagotoviti monolitnost

Osvobodilne fronte za drugo etapo boja, za socialistično revolucijo. Z dolomitsko izjavo sta se krščanskosocialistična in sokolska skupina odrekli snovanju svoje lastne politične organizacije in svojemu aktivu aktivistov vse v prid enotne Osvobodilne fronte. Komunistični partiji Slovenije pa sta, zaradi njenih preteklih zaslug in sedanjih političnih sposobnosti, priznali vodečo vlogo v OF — da vodi slovenski narod in to, da edina obdrži svojo strankarsko strukturo in svoj kader aktivistov.³⁵

Z dolomitsko izjavo je bila poleg dotedanje programske enotnosti ustvarjena tudi takšna organizacijska monolitnost, ki je omogočila nemoten potek socialne preobrazbe slovenskega naroda. Ta socialna preobrazba oziroma socialna revolucija se najlepše odraža v uveljavljanju nove ljudske oblasti.

To so najprej predstavljali razni odbori Osvobodilne fronte, od terenskih odborov do vrhovnega plenuma, v katerih so se že vsaj od zgodnje jeseni 1941 uveljavljali razni elementi ljudske oblasti: pobiranje narodnega davka, bojkotiranje okupatorskih odredb, plebiscitarne akcije itd. Izraz uveljavljanja te nove kvalitete je konstituiranje Vrhovnega plenuma OF v Slovenski narodnoosvobodilni odbor (SNOO) 16. septembra 1941. Dvojna funkcija odborov Osvobodilne fronte kot političnih in oblastnih organov je prenehala na osvobojenem ozemlju poleti 1942 v Ljubljanski pokrajini, ko so odbori Osvobodilne fronte obdržali samo politično funkcijo, oblastno pa so prevzeli izvoljeni narodnoosvobodilni odbori. S prenehanjem osvobojenega ozemlja so odbori OF znova prevzeli tudi oblastne funkcije.

Nova faza v demokratičnem konstituiranju ljudske oblasti je bil jeseni 1943 kočevski zbor odposlancev slovenskega naroda, na katerem je 572 demokratično izvoljenih in 78 delegiranih odposlancev izvolilo razširjeni Slovenski narodnoosvobodilni odbor kot vrhovni oblast-

ni organ in njegovo 10-člansko predsedstvo, ki je bilo obenem IOOF. Na zboru so se izjavili za vstop v Demokratično federativno Jugoslavijo in izbrali delegate za II. zasedanje AVNOJ.³⁶ V ta čas spada tudi ustanovitev upravne komisije za osvobojeno ozemlje — z odseki, ki pomenijo začetek kontinuirane upravne strukture slovenske ljudske oblasti.

Na poti izgradnje ljudske oblasti in slovenske državnosti je bilo pomembno tudi zasedanje SNOO v Črnomlju, kjer se je ta organ preimenoval v SNOS in se je slovenska ljudska oblast konstituirala v skladu s sklepi II. zasedanja AVNOJ.

Ob osvoboditvi je Osvobodilna fronta kot monolitna celota prevzela oblast v Sloveniji. Ona je bila tista, ki je prek predsedstva SNOS 5. maja imenovala prvo slovensko demokratično vlado. Zaradi svoje monolitnosti in množične podpore slovenskega ljudstva je lahko na svojem I. kongresu, ki je bil 15. in 16. junija 1945, kot prvi ugledni politični forum v Jugoslaviji, razločno in jasno spregovorila o bodoči socialistični graditvi družbe, ko je svoje temeljne točke dopolnila s točkami o bodoči gospodarski in socialni ureditvi takole: »Proč z ostanki tlačanstva! Zemljo tistemu, ki jo obdeluje! Veleposestnikom nobene odškodnine! Vse gospodarske sile naših narodov posvetimo obnovi! Privatne gospodarske iniciative ne zavračamo, temveč jo spoštujemo, kolikor to koristi ljudski skupnosti. Zadrugištvo naj postane v pogojih ljudske demokracije pomemben činitelj za dvig blagostanja, za zaščito malega proizvajalca in odjemalca pred izkoriščanjem, za smotrno gospodarsko dejavnost. Utrjevanje in razvijanje državnega gospodarskega sektorja bosta krepila moč naše države, množila gospodarske in politične sile naše demokracije, vodila množice delovnega ljudstva iz socialnega izkoriščanja v ustvarjanje za svojo državo, torej za sebe.«³⁷

Če želimo čim bolj zadeto podati metode dela in značaj Osvobodilne fronte, ne smemo pozabiti še dvoje njenih fascinantnih potez. Prvo je njen izredno poudarjen čut za pravno normo, za njeno formuliranje in njeno izvajanje. O tem je napisanega že precej, je pa to verjetno téma, ki se ne bo dala še tako hitro izčrpati, kajti to je hvaležno področje za pravnike, zgodovinarje, sociologe in antropologe. Ta črta govori o izredni privrženosti naše slovenske socialistične revolucije k pravni normi. Druga takšna zanimiva, toda izredno pomembna značajska poteza OF, je njeno veliko spoštovanje in ljubezen do nacionalne kulture oziroma do kulture nasploh. To je bilo za mali slovenski narod, ki mu je v marsikateri dobi zgodovine bila kultura edina možnost izražanja nacionalnih zahtev, nadvse pomembno. To značajsko potezo nove osvobodilne organizacije je kaj kmalu opazila večina slovenskih kulturnih delavcev različnih področij in se priključila OF. V času NOB je OF sprostila takšno kulturno ustvarjanje, da bi ga težko iskali podobnega v osvobodilnih vojnah in socialnih revolucijah.

Opozorimo naj samo še na eno pomembno stvar, ki kaže na zgodovinsko veličino Osvobodilne fronte, na njeno izjemnost. To je četrta temeljna točka OF, ki pravi naslednje: »Z osvobodilno akcijo in aktivizacijo slovenskih ljudskih množic preoblikuje Osvobodilna fronta slovenski narodni značaj. Slovenske ljudske množice, ki se borijo za svoje narodne in človeške pravice, ustvarjajo nov lik aktivnega slovenstva.«³⁸ Ta točka priča o izrednih humanističnih namerah voditeljev Osvobodilne fronte, ki so bili prepričani, da bo bojna aktivizacija v množicah imela globoke, skoraj bi rekli antropološke posledice za slovenski narod. Takšne predstave pridejo v zgodovini na površje samo v izjemnih, prelomnih trenutkih in pri izjemnih političnih voditeljih. Kolikor vemo, so spre-

membo ljudskih značajev od revolucije pričakovali jakobinci v veliki francoski revoluciji in boljševiki v izgradnji socializma v Sovjetski zvezi.

Za zaključek temu našemu eseu lahko postavimo čudovito oceno predsednika OF Josipa Vidmarja, ki jo je izrekel ob petindvajsetletnici njene ustanovitve:

»Osvobodilna fronta je stvaritev majhnega naroda, in ne more imeti, vsaj ne prav kmalu, širšega vpliva v sve-

tu in med drugimi narodi, ki so skoraj vsi večji od slovenskega. Toda njena zasnova je tako nedvoumno razumna, da ne rečem genialna, in njena notranja in zunanja zmaga tako velika, da jo je vredno proučevati, kakor je njena moralna moč za nas res dragocenost najvišje vrste. In njen primer bo lahko kdaj koristen tudi drugim narodom, kakor je bil koristen organizaciji odporništva v vsej Jugoslaviji.«³⁹

Opombe

¹ Med obsežno literaturo je na prvem mestu omeniti Kidričev Kratek obris Osvobodilne fronte in sedanja politična situacija v Sloveniji (informativno poročilo za Moskvo, oktobra 1944), Prispevki za zgodovino delavskega gibanja I/1960, št. 1, str. 5–7 (dalje cit. Kidrič, Obris ..., str. ...).

Izredno pomembna dejstva in ocene prinaša referat E. Kardelja na 3. kongresu OF 1951 z naslovom Deset let ljudske revolucije.

Najbolj celovito, obsežno in dokumentirano zgodovinsko študijo o OF je prispeval France Škerl, Vloga in pomen Osvobodilne fronte slovenskega naroda (1941–1943), Prispevki za zgodovino delavskega gibanja VI/1966, št. 1–2, str. 149–215 (dalje cit. Škerl, Vloga in pomen OF, str. ...); isti je napisal tudi razpravo Osvobodilna fronta in socialna preobrazba slovenskega naroda 1941–1943, Prispevki za zgodovino delavskega gibanja, XI–XII/1971–1972, str. 7–36; Revolucionarno bistvo v razvoju slovenskega narodnoosvobodilnega boja v zborniku Elementi revolucionarnosti v političnem življenju na Slovenskem, Ljubljana, 1973, str. 99–118; Jugoslovanska ideja pri Slovencih v dobi NOB do drugega zasedanja AVNOJ, Prispevki za zgodovino delavskega gibanja XIV/1974, str. 203–239.

Pomembno je k osvetlitvi OF prispeval M. Mikuž s svojim obsežnim delom Pregled zgodovine NOB v Sloveniji I–V, Ljubljana, 1960–1973; isti je med drugim napisal zanimivo razpravo Temeljna točka Osvobodilne fronte slovenskega naroda, Prispevki za zgodovino delavskega gibanja VI/1966, str. 279–306.

Sijajne zgodovinske ocene o Osvobodilni fronti oziroma o njenih posameznih plateh je dalo znanstveno posvetovanje ob njeni petindvajsetletnici, na katerem so poleg omenjenih Škerla in Mikuža z referati sodelovali še Josip Vidmar, Boris Zihlerl, Bogo Grafenauer, Janko Pleterški, Mitja Ribičič, Makso Šnuderl, Zdravko Klanjšček, Marijan Breclj, Lado Vavpetič, Tone Ferenc, Ivan Kriznar, Jože Krall in Ferdo Fischer. Vsi ti referati in zelo ustvarjalna diskusija s simpozij so objavljeni v Prispevkih za zgodovino delavskega gibanja VI/1966, št. 1–2. OF je lepo osvetljena v knjigi Narodnoosvobodilna vojna v Sloveniji 1941–1945, Ljubljana, 1976, ki obravnava predvsem vojaški vidik. Pomembne zgodovinske prispevke o Osvobodilni fronti je prinesel že Slovenski zbornik 1945. O njej so v svojih objavljene spominih mnogo govorili Edvard Kobcek, Tone Fajfar, Edvard Kardelj, Miha Marinko in še nekateri.

Nazadnje naj bo omenjeno, da je precej pomembnega dokumentarnega gradiva o OF že tudi objavljeno; v prvi vrsti je tu omeniti Zbrano delo Borisa Kidriča (govori, članki in razprave) I–IV, Ljubljana, 1956–1978 in Edvarda Kardelja Pot nove Jugoslavije (članki in govori 1941–1945), Ljubljana, 1946.

Nekaj prvovrstnih dokumentov OF in ocen razvoja je bilo objavljeno že v reviji KPS Delo v letih 1948–1952. Zbornik Jesen 1942, Ljubljana, 1963, je prinesel prvo znanstvenokritično izdajo pomembnih dokumentov o razvoju OF v imenovanem obdobju. Korespondenca E. Kardelja in B. Kidriča, Ljubljana, 1963 in zbornik Dokumenti ljudske revolucije I–V, Ljubljana, 1963–1978, najbolj jasno pričajo o rasti in specifičnosti revolucije na Slovenskem. Veliko zakladnico, ki kaže predvsem na narodnoosvobodilno vojaško plat OF, pa pomeni Zbornik dokumentov in podatkov o razvoju NOB v Sloveniji v srbohrvatskem jeziku, že sklenjena edicija 19 knjig, ki je začela izhajati leta 1953, v slovenščini pa je do sedaj izšlo 16 knjig.

² Iz Kidričevega govora na zboru odposlancev slovenskega naroda v Kočevju, Boris Kidrič, Zbrano delo, I, Ljubljana, 1956, str. 370; zelo podobno opredeljuje Osvobodilno fronto tudi Dolomitska izjava, Delo, 1948, št. 1, str. 76.

³ Govor na zboru odposlancev slovenskega naroda v Kočevju, Boris Kidrič, Zbrano delo I, str. 369.

⁴ Ravno tam, str. 368.

⁵ M. Ribičič, Komunistična partija Slovenije in Prispevki za zgodovino delavskega gibanja VI/1966, str. 246–247.

⁶ Iz manifesta Ustanovnega kongresa Komunistične partije Slovenije, Delo 1948, št. 1, str. 70–74.

⁷ Janko Prunk, Pot krščanskih socialistov v Osvobodilno fronto slovenskega naroda, str. 7.

⁸ Kidrič, Obris, str. 10.

⁹ Ravno tam, str. 11.

¹⁰ Ravno tam.

¹¹ France Škerl, Vloga in pomen Osvobodilne fronte slovenskega naroda, Prispevki za zgodovino delavskega gibanja VI/1966, str. 151.

¹² Mitja Ribičič, Komunistična partija Slovenije in Osvobodilna fronta, str. 248.

¹³ France Škerl, Vloga in pomen Osvobodilne fronte, str. 152.

¹⁴ Dokumenti ljudske revolucije, knjiga 1, str. 23.

¹⁵ Dokumenti ljudske revolucije, knjiga 1, str. 42–43.

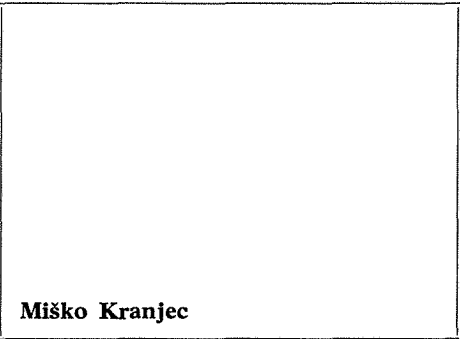
¹⁶ Dokumenti ljudske revolucije, knjiga 1, str. 116.

¹⁷ Dokumenti ljudske revolucije, knjiga 2, str. 57.

-
- ¹⁸ Dokumenti ljudske revolucije, knjiga 2, str. 228—229.
¹⁹ Po F. Škerlu, Vloga in pomen Osvobodilne fronte, str. 190.
²⁰ Ravno tam.
²¹ Zbornik dokumentov o razvoju NOB v Sloveniji, tom VI, knjiga 7, dokument 58.
²² Josip Broz Tito, Borba za osvoboditev Jugoslavije, Beograd, 1945, str. 220.
²³ B. Kidrič, Obris, str. 48.
²⁴ Edvard Kocbek, Pred viharjem, Ljubljana, 1980, str. 142—143.
²⁵ Dokumenti ljudske revolucije, knjiga 1, str. 274.
²⁶ France Škerl, Vloga in pomen Osvobodilne fronte, str. 153.
²⁷ Ravno tam.
²⁸ Izjava treh ustanovnih skupin OF, podana februarja 1943, Delo, 1948, št. 1, str. 76.
²⁹ Arhiv IZDG, Tisk NOB, Strategija in taktika Osvobodilne borbe, ciklost. brošura, str. 8.
³⁰ France Škerl, Vloga in pomen Osvobodilne fronte, str. 162.
³¹ B. Kidrič, Zbrano delo I, str. 152—153.
³² B. Kidrič, Zbrano delo I, str. 165—167.
³³ E. Kocbek, Pred viharjem, str. 151—152.
³⁴ Dokumenti ljudske revolucije, knjiga 1, str. 255—256.
³⁵ Delo, 1948, št. 1, str. 76—77.
³⁶ M. Mikuš, Pregled zgodovine NOB v Sloveniji, knjiga 3, Ljubljana, 1973, str. 89—94.
³⁷ Slovenski poročevalci, 16. in 17. junij 1945.
³⁸ Dokumenti ljudske revolucije, knjiga 1, str. 255—256.
³⁹ J. Vidmar, Uvodne besede, Prispevki za zgodovino delavskega gibanja VI/1966, str. 9.

Dr. Janko Prunk

Miško Kranjec

OF in NOV — strateška dejavnika narodnoosvobodilne vojne na Slovenskem

Strategija narodnoosvobodilne vojne je bila pravzaprav element splošne politične strategije Komunistične partije Slovenije, ki je kot sestavni del KPJ sprožila vstajo in potem vodila narodnoosvobodilno vojno, ki je bila hkrati nadaljevanje in nova etapa že prej dolgotrajnega boja delovnih množic slovenskega naroda za svobodno, združeno Slovenijo, novo Jugoslavijo in socialno revolucijo. To je bila vojna politika Komunistične partije Slovenije v revolucionarni osvobodilni vojni na Slovenskem.

Osnovna strateška dejavnika v štiriletni osvobodilni vojni sta bila brez dvoma, prvič, Osvobodilna fronta slovenskega naroda (ali z drugimi besedami, pod vodstvom Komunistične partije Slovenije organizirane demokratične ljudske sile na Slovenskem z delavskim razredom kot jedrom) in, drugič, narodnoosvobodilne partizanske čete.

Vloga in pomen obeh dejavnikov sta najbolj vidni, če ju razmislimo v njuni medsebojni povezanosti in pogojenosti.

Osvobodilna fronta je bila ustanovljena kot nadaljevanje zbiranja demokratičnih sil slovenskega naroda okrog Komunistične partije Slovenije v okupacijskih razmerah konec aprila 1941, in je kmalu postala razvejana organizacija za boj proti okupatorju.

Vojaško-strateški pomen Osvobodilne fronte slovenskega naroda moremo pravilno ovrednotiti le tedaj, če si priključimo v spomin, da bi bil glede na

razkasanost slovenskega ozemlja med tri okupatorje, njegov geografski položaj v bližini matičnih dežel agresorskih držav, njegovo prepreženost z dobrimi cestami in zvezami, glede na industrijsko razvitost Slovenije in gostoto sovražnikovih zasedb, oboroženi boj narodnoosvobodilnih enot nemogoč, če ne bi imele, kot je že ugotovil Boris Kidrič v svojem znamenitem poročilu Kratek obris razvoja OF in sedanja politična situacija, napisanem leta 1944, »krepkega, smotrno ustvarjenega in vodenega množičnega političnega zaledja«. Brez OF bi oboroženi boj ne bil mogoč v nobenem obdobju osvobodilne vojne. Moč, širina, organiziranost in teritorialna razprostranjenost organizacij OF so neposredno vplivali na vojaško dejavnost ves čas vojne.

Organizacije OF so bile zelo pomembne že v prvem obdobju vojne. Niso imele le vloge mobilizatorja množic, temveč tudi vlogo pravega vojnega zaledja, ki je čete preskrbovalo, popolnjevalo in mobiliziralo za njih nove borce, skrbelo za ranjence, omogočalo četam bivanje v neposredni bližini sovražnikovih postojank ter sovražniku preprečevalo uspešno dejavnost proti partizanskim četam. Organizacije OF so to dosegle s tem, ko so uresničevale enotnost prebivalstva in osamitev okupatorja.

Osvobodilna fronta slovenskega naroda je bila po funkciji bojna organizacija tudi v vojaškem pogledu. V njenih okvirih so nastajale različne oblike vojaške

organiziranosti, ki so dopolnjevale dejavnost vojaških enot in so širile boj tudi na tista ozemlja, kjer partizanskih enot še ni bilo, ali kamor še niso utegnile prodreti ali tam delovati.

Prav tako je bila pomembna vloga OF v obdobju, ki ga imenujemo »država v državi«, se pravi od jeseni 1941 do nastanka prvega velikega osvobojenega ozemlja v tako imenovani Ljubljanski pokrajini. V tem obdobju je bil sovražnikov pritisk silno močan, gostota zasedbe pa zlasti na italijanskem zasedbenem ozemlju, v Ljubljanski pokrajini, zelo velika.*

Sredi tako goste mreže okupatorjevih postojank so mogle mlade partizanske čete nastajati, delovati in se ohraniti samo zaradi enotnosti in podpore organiziranega prebivalstva. Le tako si moremo razložiti, da je mogel, na primer, 2. partizanski bataljon taboriti na Pogledu v neposredni bližini Ljubljane od začetka januarja do druge polovice februarja 1942, ne da bi Italijani zvedeli za njegov tabor, dasi so partizani bili skoraj vsako noč v vaseh pod taborom in so v njih celo pekli kruh itd. V Ljubljani so se tedaj vodilni aktivisti zaradi njene skoraj popolne enotne opredeljenosti za OF varno gibal po njenih ulicah. »Država v državi« je bilo obdobje, v katerem je OF, spričo svoje širine, moči in organiziranosti, objektivno prerasla v višjo kvaliteto: ni bila le protiokupacijsko gibanje, temveč že prava oblast, ki je obstajala vzporedno z okupatorjevo oblastjo nasilja.

Enotna podpora prebivalstva politiki partije, različne oblike odpora in protiokupatorskih akcij, odlična organiziranost gibanja itd. so hkrati z naraščanjem partizanskih enot in števila akcij ustvarile spomladi 1942 take razmere, da je italijanski okupator moral spremeniti svoj sistem okupacije. Moral je umakniti manjše postojanke v večje, da bi se

osredotočil in branil najpomembnejše objekte in osnovne prometne poti. To pa je ustvarilo pogoje za uspešno partizansko ofenzivo, za nastanek velikega osvobojenega ozemlja, na katerem so prevzeli oblast odbori OF.

Protislovje »država v državi« se je torej razrešilo tako, da je na eni strani nastalo svobodno partizansko ozemlje, po drugi strani pa so okupator in njegovi pomagači z okrepljenim nasiljem poskušali uničiti OF, najprej v Ljubljani, in pripraviti pogoje za izvedbo velike italijanske ofenzive, ki naj bi, kot so pričakovali, uničila partizanske čete v vsej pokrajini. Ofenziva je sledila poleti in jeseni 1942. leta. Toda prav zaradi enotnosti in moči v OF združenega svobodoljubnega dela slovenskega naroda, okupator in z njim povezani protiljudski elementi niso mogli uničiti OF v Ljubljani in tudi ne partizanskih čet.

Pomen Osvobodilne fronte slovenskega naroda ni bil nič manjši tudi v poznejših obdobjih vojne.

Že od jeseni 1941, od septembrskega plenuma OF, ko se je ta konstituiral v Slovenski narodni osvobodilni odbor (SNOO), so imeli organi OF od vrha do tal dvojno vlogo. Po eni plati so bili organi množične politične organizacije vseh tistih Slovencev, ki so se bojevali za svobodo, združeno Slovenijo, novo Jugoslavijo in socialni napredek, in to ne glede na spol, prejšnjo politično strankarsko pripadnost ali svetovni nazor in versko prepričanje, z druge strani pa so bili hkrati organi ljudske oblasti. Kjer in kadar so bile kasneje dane možnosti, sta se obe funkciji ločili tako, da so izvedli volitve v terenske in višje narodnoosvobodilne odbore (NOO), na Zboru odposlancev slovenskega naroda v Kočevju od 1. do 3. oktobra 1943 pa tudi v vrhovni oblastveni organ, v SNOO, ki se je na svojem prvem zasedanju, ki je bilo 19. in 20. februarja

* To nam pokaže primerjava. Če bi bilo, na primer, v vsej Jugoslaviji glede na število prebivalstva tolikšno število okupatorjevih vojakov kot v Ljubljanski pokrajini, bi morale okupacijske sile šteti skoraj dva milijona vojakov!

1944, preimenoval v Slovenski narodni osvobodilni svet (SNOS).

Osvobodilna fronta slovenskega naroda ter narodnoosvobodilni odbori z njihovimi pomožnimi organi, kot so bile gospodarske komisije, oziroma množični organizacijami, Slovensko protifašistično žensko zvezo (SPŽZ = AFŽ), Zvezo mladine Slovenije (ZMS), so bili nezamenljiv dejavnik zlasti v prelomnih trenutkih vojne, na primer, ob razpadu fašistične Italije in sklepnih operacijah za osvoboditev domovine. Tedaj so ti organi organizirali skoraj celotno prebivalstvo za boj, in izvrševali bojne akcije tudi tam, kjer ni bilo vojske ter uspešno pomagali njenim enotam, da so morale boljše opravljati svoje naloge.

Brez dvoma lahko ugotovimo nerazdružno povezanost in soodvisnost organizacij OF in NOV. Kjer je bila OF slabotna, nerazvita, ali pa je ni bilo, so enote NOV s težavo nastajale, se tam težko zadrževale ali pa so doživljale hude udarce. NOV je s svojimi akcijami in neposrednim političnim delom krepila organizacije OF na terenu, ji pomagala, včasih pa tudi sama organizirala nove. Z vojaškimi akcijami je ustvarjala bojno vzdušje na terenu. NOV je bila oborožena pest osvobodilnega gibanja, organiziranega v OF, hkrati pa je bila OF njena množična podlaga, iz katere je rastla in črpala svojo moč. Le če je OF krepila NOV kot svojo oboroženo moč, je ustvarjala pogoje za lastno rast. In nasprotno, NOV je OF krepila in ščitila, da bi bila sama še močnejša.

Ta nerazdružna enotnost obeh, OF in NOV, ni bila pogojena le z enotnostjo njihovih revolucionarnih ciljev, temveč jo je pogojevala tudi enaka socialnopolitična struktura. Kot je bila OF bojna zveza delavcev, kmetov in demokratičnih izobražencev, tako so bile oborožene sile ljudska vojska, vojska teh, prav istih socialnih slojev, bile so oboroženi del gibanja, oboroženi del Osvobodilne fronte slovenskega naroda. Oba ta dva osnovna izraza revolucionarnega ljud-

skega hotenja na Slovenskem sta se med vojno tudi neprekinjeno prelivala drug v drugega. Iz vrst OF in gibanja so prihajali novi borci in tudi aktivisti, ki so postajali starešine, mnogokrat pa so tudi borci in starešine odhajali na delo na teren.

Tako je razumljivo, zakaj je bila sovražnikova dejavnost dostikrat z večjo ostrino usmerjena proti OF, proti podtalnim organizacijam osvobodilnega gibanja na terenu, kot pa proti NOV. Sovražnikove vojaške in policijske sile so napadale narodnoosvobodilno vojsko, v boju proti OF pa so bili angažirani še vsi drugi okupatorjevi organi, od gestapa in raznih drugih obveščevalnih služb do okupatorjevih oblastvenih organov.

Izredno hudi, včasih celo genocidni represivni in zastraševalni okupatorjevi ukrepi so predvsem imeli za cilj zlomiti to terensko bojno organizacijo, ločiti partizanske narodnoosvobodilne enote od njihove baze, da bi jih potem mogli uničiti tudi vojaško. Zato je bilo toliko žrtev med civilnim prebivalstvom, zato toliko interniranih in zaprtih, toliko talcev ter toliko požganih vasi in hiš.

Ko govorimo o OF kot strateškem dejavniku osvobodilne vojne, naj še omenimo dve vprašanji, in sicer vlogo Komunistične partije Slovenije v njej ter primerjavo z razvojem v drugih pokrajinah Jugoslavije, kjer so bile razmere in oblike organiziranosti osvobodilnega gibanja nekoliko drugačne kot je bila Osvobodilna fronta slovenskega naroda.

Jedro OF so bili njeni aktivisti, med katere štejemo vse člane Komunistične partije Slovenije. Komunistična partija je bila njen najbolj zavestni, avantgardni del, oborožen z marksistično teorijo in izkušnjami konspirativnega dela. Bila je v vseh pogledih njen vodilni del, ki je povezoval vse elemente gibanja in boja v celoto ter hkrati opravljal tudi najbolj odgovorne in najtežje naloge.

Včasih se je zgodilo, da je okupator zadal gibanju hude udarce ter na

ožjih območjih uspel vnesti med ljudi strah in nezaupanje. Tedaj je vso težo dela nosilo na svojih ramenih to jedro OF, njeni aktivisti, predvsem komunisti.

Najboljši člani OF in borci NOV so vstopali v Komunistično partijo. Ona ni bila široka po številu, saj je še po podatkih iz avgusta 1945 bilo na terenu 4979 članov KPS in 11 843 članov ZKM. Če upoštevamo, da je bilo tedaj v Jugoslovanski armadi okrog 5000 članov partije in prav toliko članov SKOJ iz Slovenije, lahko sklepamo, da je bilo ob koncu vojne na Slovenskem okrog 10 000 članov partije in 17 000 članov komunistične mladine. Padlo pa je med vojno več kot 5000 članov Komunistične partije Slovenije.

Osvobodilna fronta je kot bojna organizacija slovenskega naroda mogla uresničiti svojo zgodovinsko vlogo, če je bila čimbolj enotna. Elementi kakršnih koli koalicijskih oblik v vrhu ali v njenih nižjih organih so bili v nasprotju z njeno vlogo in cilji. Vse različnosti pogledov njenih sestavin so morale biti potisnjene ob stran, kajti odločen boj s sovražnikom je bilo edino merilo. Čeprav so bili ob njenem nastajanju in še nekaj časa po njem predvsem v vrhu še elementi koalicijskih oblik, pa moramo hkrati reči, da je bila v svoji bazi OF enotna bojna organizacija prav zaradi zgoraj navedenega razloga, ki so ga ljudje v bazi tudi čutili. Prav zavoljo tega, ker je bila enotno vseslovensko gibanje, kot takšna pa negacija prejšnjih političnih strank in strankarskega političnega življenja, je uživala še več podpore.

Utrjevanje te enotnosti in premagovanje koalicijskih oblik sta bila izredno pomembna za nadaljnji razvoj narodnoosvobodilnega boja. Naj omenimo le sprejetje tako imenovane Dolomitske izjave ustanovnih skupin OF z dne 1. marca 1943. Ta je bila mejnik v procesu premagovanja teh oblik, ki označuje njen razvoj v enotno organizacijo tudi na vrhu. Z njo so se vse skupine, ki so

stopile v OF ob ustanovitvi, zavezale, da bodo delovale v smeri razvijanja OF kot enotne politične organizacije, komunistični partiji pa so priznale vodilno in avantgardno vlogo.

Osvobodilna fronta slovenskega naroda je kot politična organizacija vso vojno ohranila svojo enotnost. Nobena skupina, ki je bila v OF, ni zapustila gibanja, in nikoli njena enotnost ni bila resneje v nevarnosti. S svojo enotnostjo in široko politično programsko platformo je preprečila razpihovanje državljanske vojne, kar so želeli doseči okupator in domači izdajalci.

Vendar enotnost OF še ni pomenila, da so vsi njeni pripadniki gledali na vsa vprašanja enako. Stalno živo politično delo v organizacijah OF na terenu in v enotah NOV je bilo nujni sestavni del boja komunistov za njeno enotnost in krepitev.

Glede drugih pokrajin Jugoslavije se pogosto poudarja, da tam ni bilo takšne organizacije, kot je bila OF na Slovenskem, nekateri pisci pa v svojih razpravah le-te sploh ne omenjajo ali pa jo napačno prikazujejo, celo kot koalicijo partije z meščanskimi strankami. Obe skrajnosti sta napačni, kajti obstoj OF v Sloveniji je le njej lastna oblika organiziranega osvobodilnega gibanja. Tudi v drugih pokrajinah Jugoslavije je obstajal istoveten strateški dejavnik, organizirane ljudske sile pod vodstvom KP.

Povsod po Jugoslaviji je obstajalo široko, bolj ali manj določno organizirano narodnoosvobodilno gibanje pod vodstvom komunistov, že zelo zgodaj pa so nastali narodnoosvobodilni odbori, kasneje pa tudi organi ljudske fronte (Narodni front, Narodnoosvobodilaški front). OF v Sloveniji je torej le posebna, slovenskim razmeram prilagojena oblika organiziranja osvobodilnega gibanja. Hkrati moramo poudariti, da so marsikje v drugih jugoslovanskih pokrajinah, zlasti na neosvobojenih območjih imeli narodnoosvobodilni odbori vlogo

političnih organov, kakršni so bili pri nas terenski odbori OF, medtem ko so bili v Sloveniji narodnoosvobodilni odbori vselej voljeni organi ljudske oblasti. Z druge strani pa lahko trdimo, da je bila na Slovenskem dosežena v obliki OF zelo velika politična širina v zbiranju političnih tokov družbe ter zelo razvejana organiziranost v združevanju širokih plasti prebivalstva.

Menimo, da so značilnosti osvobodilnega gibanja na Slovenskem predvsem posledica objektivnih okoliščin, čeprav ne gre zanemarjati subjektivnega dejavnika, ki je znal te objektivne okoliščine analizirati in ustrezno ukrepati v duhu splošnih političnostrateških konceptov Komunistične partije Jugoslavije.

Te lastnosti in značilnosti OF so bile predvsem posledica dejstva, da je slovenskemu narodu, ki je že pred letom 1941 živel razkosan v štirih državah, tlačen in ponižan, bila enotnost edina alternativa prihodnosti. V aprilu 1941 so imeli Slovenci pred seboj le dve možni perspektivi: ali dočakati narodno smrt in izginotje z narodnostnega zemljevida Evrope, ali pa odločno začeti oboroženi boj za svoje življenje in obstoj, za svojo svobodo, združeno Slovenijo in novo Jugoslavijo, zgrajeno docela na novih osnovah. V takšnih okoliščinah so se za okupatorja in proti OF opredeljevali le tisti, ki so bili zares protiljudski, izdajalski in reakcionarni.

Drugi strateški dejavnik osvobodilne vojne so bile narodnoosvobodilne partizanske čete.

Vse partizanske čete so nastale kot plod načrtnega, organiziranega, vztrajnega in požrtvovalnega dela Komunistične partije in OF. Prve partizanske čete so nastajale predvsem v bližini industrijskih središč, vso težo oblikovanja prvih enot pa je nosil na svojih plečih delavski razred, predvsem njegov najzavednejši del — komunisti. Kmetje so v večjem številu začeli vstopati v partizanske čete šele kasneje, in so v nadaljnjem razvoju osvobodilne vojne tudi sestav-

ljali pretežno večino partizanskih borcev.

Ob vstaji 1941 in v vsem prvem letu oboroženega boja so nastajale manjše partizanske enote, predvsem čete, ki naj bi s svojo dejavnostjo pokrivalo vse slovensko ozemlje. Ponekod se to sicer ni moglo uresničiti, toda številnost manjših žarišč in njihova razporejenost na širokem ozemlju sta bila hkrati njihova najboljša zaščita, saj jih je tako mogel sovražnik težje zasledovati in napadati. Bile so jedro boja ljudskih množic na njihovem terenu, bile so njihov maščevalec in up prihodnosti, obstajale pa so lahko samo zato, ker so uživale njihovo podporo.

Prve čete so se, če so pripravljale širše akcije, združevale v večje formacije, bataljone in polbataljone. V hudi zimi 1941/42 so značilni že bataljonski tabori in bataljonske akcije, hkrati pa se je na območjih, kjer niso mogli delovati, razvijala široka, množična vojaška dejavnost v okviru OF in pod vodstvom partije. Naj omenimo Varnostno-obveščevalno službo in Narodno zaščito. Kmalu zelo številna Narodna zaščita je bila tedaj del partizanskih čet, čeprav so njeni borci živeli legalno na svojih domovih in delali akcije le občasno. Enote Narodne zaščite, pa tudi aktivisti in mladinci, organizirani v bojne skupine, so delali številne manjše akcije. Te so v taktičnem oziru, če jih gledamo posamično, dosegale sicer skromne rezultate, toda njihova množičnost in celostna uspešnost zavoljo te množičnosti sta bili izrednega pomena in so v veliki meri nadomestile začasni upad akcij partizanskih čet v tej izredno hudi zimi 1941/42.

Zato lahko sklenemo, da so bile partizanske enote tudi v tem začetnem obdobju razvoja oboroženih sil jedro osvobodilnega oboroženega boja, vojaško najbolj organizirani del bojujoče se Osvobodilne fronte. Že tedaj so imele naloge, ki jih bodo zadržale ves čas vojne: uničevati sovražnikovo živo silo,

zavzemati postojanke (Lož, Šoštanj, itd.), osvobajati deželo.

Partizanske enote so se nenehno razvijale v višje oblike svoje organizacije, pač v skladu s položajem in močjo osvobodilnega gibanja, in tudi glede na okupatorjevo taktiko. Ob nastajanju osvobojenega ozemlja spomladi in poleti 1942 so zategadelj in pa zato, da bi se mlade čete vojaško utrdile, nastali teritorialni partizanski odredi, ki so imeli bataljone, nato pa so bile sredi velike italijanske ofenzive, poleti in jeseni 1942, oblikovane prve štiri udarne partizanske brigade, v drugi polovici 1943. leta pa divizije in korpusi. Po kapitulaciji fašistične Italije, ko je NOV zaplenila težjo oborožitev in opremo ter od zaveznikov pričela dobivati tudi pomoč v orožju, strelivu, razstrelivu in opremi, se je NOV razvila v visoko organizirano narodno-osvobodilno vojsko, prilagojeno boju v sovražnikovem zaledju. Tedaj je imela vse potrebne rodove in službe — topništvo, enote za zvezo, inženirstvo, razvito saniteto in veterino, sodstvo, šole, zaledno vojaško oblast in podobno.

Boj operativnih narodnoosvobodilnih enot, ki so imele dobro razvito notranjo organizacijo in formacijo in ki so se kmalu tako usposobile, da so napadale tudi sovražnikove močno utrjene postojanke ter se spoprijemale z dobro izurjenimi in oboroženimi, tudi posebej za boj s partizani usposobljenimi sovražnikovimi enotami, so s svojo dejavnostjo dopolnjevali partizanski odredi in druge teritorialne enote ter enote VOS, kasneje Vojske državne varnosti (VDV) oziroma Narodne obrambe. Prostor, kjer trenutno ni bilo operativnih enot, tako ni bil nikoli povsem prazen.

Ker so oborožene sile sestavljale tudi enote VOS (VDV, NO), Narodna zaščita, bojne skupine in druge neoperativne enote in ustanove, lahko torej za ves čas vojne trdimo, da so bile enote operativnega dela NOV le tisto jedro celotnih oboroženih sil, ki je opravljalo temeljne bojne naloge, boj pa se je v ustreznih

oblikah širil in razvijal na vsem slovenskem ozemlju. Prilagajanje vojaške organizacije razmeram in ciljem je bilo torej stalno vodilo v razvoju NOV.

Medsebojna odvisnost obeh elementov osvobodilnega boja, OF in NOV, je bila nenehna. Ne le da sta bila moč in število operativnih in drugih enot NOV posledica moči in razvitosti osvobodilnega gibanja, temveč so tudi politične potrebe velikokrat in odločujoče vplivale na določanje njihovih ciljev in nalog. Enote vojske so izvrševale politične naloge z orožjem in premikom. Če bi jih natančneje opredelili, bi lahko dejali, da so bile te naloge naslednje: širjenje narodnoosvobodilnega boja v predele, kjer gibanje OF še ni bilo dovolj razvito, njegovo širjenje do narodnostnih mejá ter obramba osrednjega in drugih osvobojenih ozemelj, na katerih je bila oblast OF že uresničena. Pri tem seveda nismo omenili uničevanja okupatorjevih sil in njegovih pomagačev, kar je bila njihova nenehna dejavnost.

Po drugi strani sta seveda neusklajenost operacij oziroma nesoglasje organizacije oboroženih sil s cilji in možnostmi, pogostokrat imeli za posledico upadanje moči gibanja, ali pa celo nastajanje pogojev, da je sovražnik na določenem območju utrdil svoje pozicije, uničeval terenske organizacije oziroma, ob prisotnosti še drugih okoliščin, celo oblikoval kvislinške izdajalske enote, ki so mu pomagale v boju proti NOV in OF.

Čeprav so takšna neskladja bilá, pa moramo ugotoviti, da enote NOV Slovenije v vsej vojni niso nikdar zapustile slovenskega ozemlja, niti nobene slovenske pokrajine, temveč so se tudi v najhujših razmerah prilagajale novim pogojem in vztrajale.

Partizanske enote ene pokrajine so na pobudo vodstvenih organov gibanja pomagale enotam v drugih pokrajinah, kjer so bile možnosti za hitrejši razvoj, ali pa je bilo treba boj v njih okrepiti. V tem je bil velikanski pomen znanih

pohodov, kot so bili pohod 2. grupe odredov (1942) in 14. divizije (1944) na Štajersko, oba pohoda v Beneško Slovenijo (1943 in 1944), premiki štajerskih in drugih brigad na Dolenjsko (1943 in 1944), 18. divizije v Gorski Kotar (1943) itd. Celovitost slovenskega, pa tudi jugoslovanskega prostora in boja je bilo nadaljnje temeljno vodilo v strategiji narodnoosvobodilne vojne.

Te in pa ob tej priložnosti le bežno omenjene razsežnosti, kot so povezovanje operacij velikih formacij s široko bojno dejavnostjo najrazličnejših teritorialnih enot, boj na vsem slovenskem ozemlju, napadi na prometne zveze na široki fronti, povezani z velikimi in dobro organiziranimi akcijami združenih enot na večje prometne objekte, ofenzivnost narodnoosvobodilnih enot tam, kjer se sovražnik najmanj nadeja, ali tam, kjer je slaboten, so sovražnika prisiljevale, da je moral braniti glavna središča in komunikacije, da je moral velik del svojih sil držati v statični obrambi teh zanj pomembnih točk. Ofenzivnost je bila najboljša obramba narodnoosvobodilne vojske.

Seveda ne smemo na te procese gledati kot na nekakšen idealni razvoj, v katerem ni bilo slabosti, težav in pomanjkljivosti. Nasprotno, kot v razvoju OF in gibanja, tako je bilo tudi v razvoju NOV: razvojni proces je potekal kot neprestan boj za razreševanje slabosti in pomanjkljivosti, v katerem je novo stanje porajalo nove težave in probleme. Pa tudi sovražnik je iskal naše slabosti in ranljive točke, nekateri problemi pa so bili tudi objektivne narave. Tako sodimo, da bi NOV na Slovenskem mogla po kapitulaciji fašistične Italije še bolj razviti svojo bojno učinkovitost, če bi imela na voljo vsaj nekaj več težkega, partizanskemu načinu bojevanja ustreznega orožja in predvsem več streliva za to orožje.

Iz sestave NOV in POS ves čas vojne ni odšla na ukaz vrhovnega štaba NOVJ

nobena enota v sestav njegove glavne operativne skupine, pa tudi glavna operativna skupina vrhovnega štaba NOV in POJ ni do zaključnih operacij za osvoboditev nikoli prišla na slovensko ozemlje.

Toda, ko pa so nastale razmere, da je to bilo mogoče, so sosednje slovenske in hrvaške partizanske enote medsebojno sodelovale. To sodelovanje je obstajalo ves čas vojne in je bilo zelo plodno. Slovenske enote so vodile operacije na hrvaškem ozemlju (naj omenimo boje 18. in 14. divizije 1943/44, še prej pa zimsko ofenzivo slovensko-hrvaških enot v Žumberku 1943 itd.), marsikaterikrat pa so enote NOV in PO Hrvatske operirale na Slovenskem (13. proletarska brigada, enote 43. istrske divizije, itd.).

Čeprav nobena slovenska enota ni bila vključena v osrednjo operativno skupino vrhovnega štaba, pa je bila udeležba Slovencev v narodnoosvobodilnih enotah Jugoslavije zunaj ožje domovine zelo velika. Kjerkoli so bili, so vstopali v vrste NOVJ, ker so čutili, da je NOVJ skupna oborožena sila narodov in narodnosti Jugoslavije. Tako so slovenski izgnanci vstopali v srbske enote v Srbiji in v hrvaške na Hrvaškem že 1941. leta. V sosednje hrvaške enote so prihajali slovenski borci iz vzhodnega dela Štajerske ter z Brkinov in slovenske Istre. Naši ljudje, ki so bili onkraj frontne črte v Italiji, so se v velikem številu priključevali prekomorskim enotam. To so bili nekdanji vojni ujetniki, zaporniki in interniranci, primorski Slovenci iz posebnih delovnih bataljonov italijanske vojske in drugi, ki jih je življenje zaneslo v sredozemske dežele. V bojnih vrstah prekomorskih pehotnih brigad, artilerijskih, tankovskih, letalskih in drugih enot so se udeležili bojov glavne operativne skupine, ki se je postopno razvila v 1., 2. in 3. armado JA, ter bojov 8. korpusa NOVJ, ki se je razvil v 4. armado JA. Skupno z borci drugih jugoslovanskih narodov in narodnosti so v

sklepni operacijah osvobajali domovino. Mnogi so bili tudi v sestavi Jugoslovanske mornarice in letalstva ter dveh jugoslovanskih brigad, oblikovanih v ZSSR.

Tako moremo skleniti, da so v jugoslovanskih oboroženih silah imeli Slovenci pomemben delež tudi zunaj ožjega slovenskega ozemlja, in da so dosežki osvobodilnega boja v vsej Jugoslaviji tudi s tega stališča res rezultat skupnega boja vseh narodov in narodnosti, tako v Sloveniji kot v Jugoslaviji kot celoti. Bratstvo in enotnost v skupnem boju sta dragoceni neizbrisni pridobitvi osvobodilne vojne.

Narodnoosvobodilna vojska in partizanski odredi Slovenije so bili del jugoslovanskih osvobodilnih sil na slovenskem ozemlju. Njihov boj je bil za celostnost osvobodilne vojne v Jugoslaviji velikega strateškega pomena. Če govorimo le o vojaških vidikih, se je to zlasti izrazilo v sklepnih operacijah za osvoboditev domovine. Tedaj so NOV in POS ovirali umikanje okupacijskih sil in kvislinških formacij iz Jugoslavije, v zadnjih dneh vojne pa ustvarili pogoje, da je glavnina JA v sodelovanju s silami NOV Slovenije, ki so bile še v sovražnikovem zaledju, lahko prodrla do Soče in v Trst pred četami zahodnih zaveznikov, nato pa zajela večino okupatorskih in izdajalskih čet, ki so bile na jugoslovanskem ozemlju. Naše osvobodilne sile so prodrele do skrajnih zahodnih narodnih meja, pa tudi na Koroško. S temi sijajnimi uspehi so zagotovile dolgotrajen mir na mejah naše domovine. Toda popolno uresničenje cilja osvobodilne vojne, da se v novi Jugoslaviji združijo vsi Slovenci, pa so, kot je znano, preprečile velike sile, ki so se že zapletale v hladno vojno.

Če na koncu našega izvajanja povzamemo bistvo medsebojnega odnosa obeh osnovnih strateških dejavnikov v osvobodilni vojni — OF ali pod vodstvom KP organiziranih delavcev, kmetov in de-

mokratske inteligence ter osvobodilnih enot Slovenije, potem moramo ugotoviti, da sta bila drug drugemu pogoj, da sta bili to dve nerazdružni plati istega boja, ki je bil hkrati tudi revolucionarni proces nastajanja novih družbenih odnosov v narodnoosvobodilni vojni.

Noben od obeh dejavnikov ne bi mogel obstajati in se bojevati drug brez drugega, le oba skupaj sta bila dejavnika v narodnoosvobodilni vojni, ki jo je slovensko delovno ljudstvo bojevalo za narodni obstoj in prihodnost, ki smo ji že priča.

Ta dialektična enotnost obeh strateških dejavnikov v osvobodilni vojni je ustvarjala, poglobljala in krepila tiste lastnosti narodnoosvobodilne vojne, ki so presenečale svet: vztrajnost in trdoživost, množična iniciativnost, sposobnost za neizmerne žrtve in napore naših ljudi; prilagajanje razmeram, iznajdljiva taktika in operativa narodnoosvobodilnih enot, izkoriščanje vseh možnih sredstev in uporaba različnih oblik boja; sposobnost enot, da so se bojevale v najrazličnejših vremenskih in podnebnih razmerah, v nočnih in dnevnih pogojih, v planinah in ravninskih krajih, na krašu in v gozdovih. Skratka, prav ta tesna povezanost ljudstva in vojske, vojske z ljudstvom in ljudstva z vojsko, je narodnoosvobodilni vojni dajala značilnosti izrednega vojnega fenomena, ki mu ni primere, ne le v zgodovini jugoslovanskih narodov, temveč tudi v mnogo širših okvirih.

Revolucionarno gibanje je oboroženim silam dajalo notranjo moč, revolucionarni duh in jasnost političnih ciljev, narodnoosvobodilna vojska pa se je bojevala za uresničenje ciljev revolucionarnega gibanja s svojim orožjem, kot obojena pest gibanja, katerega del je bila. Boj obeh dejavnikov, neločljivih in dopolnjujočih se proti skupnemu sovražniku, to je bistvo narodnoosvobodilne vojne.

Če bomo znali te izkušnje, ta duh, ki nam je izročilo narodnoosvobodilne

vojne za prihodnost, vtkati tudi v naše priprave za obrambo pred morebitnim sovražnikom, v praktično izvajanje ukrepov za splošni ljudski odpor, bomo tudi v prihodnje nepremagljiva trdnjava miru in svobode ter našega samoupravnega socializma. To je naša pot.

Zdravko Klanjšček

Militärmädchen

Večer, ko da je iz betona zbit,
le od nekje reflektor skrit
med protitankovske pasti
se krade san iskrih oči,
če kdo živi,
še tu živi:
na zemlji.

Na zemlji tukaj živih ni,
vsi so se skrili pod zemljo.
A kaj, za vraga, zdaj bi to,
saj je prišlo dvanajst deklet,
da dalo jim bo mladi cvet
tu pod zemljo.
Glorija! Victorija!
Juhe! Dvanajst deklet!

Vsi oni imajo srce iz jekla,
oči iz dima in dušo iz pēkla.
A zdaj ko jim dvanajst deklet
odprlo bo svoj temni cvet,
vse trdo so v sebi za hip odložili,
v tem peklu in dimu na kri pozabili.

In najmlajša izmed dvanajstih deklet
to noč darovala je prvič svoj cvet:
On bil je mlad, še golobrad,
in ko je v zakopu tu pod zemljo,
ostal z njo sam,
ves kruto vzravnan,
brez srca in duše,
je stopil pred njo:

»Jaz sem vojak veličine
in naše velike domovine,
ljubezni ne iščem, le moško slast,
prej ko napademo tankovsko past.
In ti si dekle, da mi jo daš,
to zahteva vodja — kaj trepetaš?«

To noč so njene planine jokale,
to noč je pod Mrzlico veter vihral,
polja in njive in bajte ječale,
cvet se je sklonil in mrtev odpal.
A nekoč je vzbrstel,
nekoč je vzcvetel
za drugega tam pod našo goro.

France Onič

In Planina je ostala daleč

Ko je peščica starih partizanov oktobra 1943 v Crnem lugu krila umik bataljona, v katerem so bili zvečine novinci, sem bila kot namestnica komisarja hudo ranjena. V partizansko bolnišnico Zgornji Hrastnik sem prispela šele mesec dni zatem.

V vseh bolniških oddelkih, raztresenih po Rogu, je bilo življenje mirno in tiho. Ljudje so komaj slišno opravljali svoje vsakdanje delo. Videti je bilo, kot da je kraj izumrl. Ranjence, ki so že povsem ali delno okrevali, je ta tihotnost dušila in so silili iz bolnišnic. Ker za bojne in premikajoče enote še niso bili sposobni in bi jim bili bolj v breme kot v pomoč, so se na upravi SCBPB domislili, da bi zanje organizirali bolnišnični oddelek, kjer ne bi bili potrebni tako stroga konspiracija in disciplina.

Tako so naju z Marto, prej študentko medicine in tedaj šefom bolnišničnega oddelka v Zgornjem Hrastniku, nekaj dni pred novim letom 1944 poklicali na upravo. Spremljal naju je intendant Marko. Na ramah je nosil koš snega. Z njim je zametaval naše stopinje in ravnal sneg s smrekovo vejico. Če sva z Marto po nerodnem stopili na kakšno skalo in ji ogulili mah, sva jih pošteno slišali. Tudi to je bila kršitev konspiracije. Dobrih dvajset minut smo hodili v povsem nasprotno smer, preden smo stopili na stezo, ki je bila uhojena. Do Komarne vasi je bilo še več kot pol ure.

Na upravi so nama povedali, da sva imenovani, jaz za politkomisarja in Marta za vodjo in zdravnika v novem rekonvalescentnem oddelku, ki naj bi bil na Planini nad Semičem. S to odločitvijo nisem bila preveč zadovoljna. Ne bi namreč rada ostala v bolnišnicah. Želela sem si nazaj v brigado, v Šercerjevo! Ker so mi rekli, da je to sklep partijske celice, sem odgovorila samo: »Razumem!« Vrnili sva se v Zgornji Hrastnik, kjer je Marta svoje delo predala dr. Petru Milčinskemu, in se začeli pripravljati na odhod.

Tretjega januarja dopoldne smo se pred upravno zgradbo v Komarni vasi zbrali rekonvalescenti iz najrazličnejših oddelkov roških bolnišnic. Kakšnih trideset se nas je nabralo. Partijski sekretar in politkomisar Zoran nas je poučil, kako se moramo obnašati kot partizanski rekonvalescenti v novem okolju. Govoril je na dolgo in široko o vsem mogočem, tudi o politični situaciji na terenu, o borbenosti in boju naših enot, o položaju na ruski fronti. Zeblo nas je, in smo ga bolj malo

poslušali. Cepetali smo z nogami in se, vsak po svoje, ukvarjali z mislijo, kam bomo šli in kako bo tam. Ob sklepu Zoranovega govora smo vedeli le eno, da gremo iz roških gozdov, a tega smo bili veseli. Da bomo le med ljudmi in pod streho!

Okoli enajste ure dopoldne se je naša mala četa odpravila proti Planini nad Semičem. Dan je bil lep in sonce je prijetno sijalo. Hodili smo mimo požganih vasi, raztresenih po Rogu. Hiše so pogorele ob roški ofenzivi. Od zidov so ostali celi samo dimniki. Eden od ranjencev je vzkliknil: »Glejte, kako lepe tovarne so nam pustili Kočevarji in Italijani!« Stikali smo po pogoriščih, da bi našli kaj koristnega. Ničesar ni bilo. Le sem in tja smo naleteli na zarjavelo žlico ali lonec, ki je puščal. Bili smo lačni, utrujeni, in kar naprej smo vpraševali vodiča, kako dolgo bomo še hodili. Dejal je, da ni več daleč, pa da bi rabil do Planine, če bi hodil sam, le slabo uro. Vedeli smo, da bomo hodili še dve ali več, kajti partizanske ure so se na pohodih vselej podvojile, tudi potrojile.

Nad Planino, ki se nam je od daleč zdela tako lepa in vabljiva, smo prispeli okoli četrte ure. Vas je štela le nekaj hiš. Krite so bile z opeko, ki je gledala izpod snega kot rdeče cvetje. Ne vem, zakaj smo se razveselili prav te opeke!? Morebiti zato, ker nas je spominjala na hiše, v katerih smo živeli, preden smo odšli v vojno vihro, in se nam je nenadoma stožilo po domu. Ko smo pogledali proti dolini, smo v daljavi zagledali partizansko Belo krajino, zajeto v deviško belino.

»Mala Rusija!« so nekateri glasno vzkliknili. Bili smo očarani nad lepoto pokrajine, ki se je kopala v sončnih žarkih. Nismo se je mogli nagledati. Kaj vse je pomenila za nas, partizane! To je bila dežela iz pravljice, kjer je vse lepo in dobro. Tu so imeli ljudje partizane radi.

Vodič se je od nas poslovil z besedami: »No, zdaj boste menda sami našli pot do Planine! Jaz moram na Srednji vrh, v intendanco. Povedati jim moram, da ste prispeli!«

Odpravili smo se proti Planini, ki je bila videti z vrha blizu. Hodili smo še slabo uro, in v vas prispeli spehani in utrujeni. Tu so nas pričakali vsi vaščani, tri ženske in nekaj otročaje, ki so nas začudeno ogledovali. Prav gotovo so bili razočarani. Niso pričakovali, da bo prišla k njim tako klavrna vojaška enota, ki je premogla le štiri slabe italijanske puške. Take, ki morda niti streljale niso več. In nekaj defenzivnih italijanskih bomb, za katere smo bili sami močno v dvomih, če so še za rabo.

Res smo izgledali zelo revno. Vsi smo šepali, roke ali glave smo imeli v povojih, kar je nazorno pričalo, kaj smo. Bili smo suhi, slabotni, naši obrazi pa upadli in blede. Večina ni imela niti zimskih plaščev. Ogrnjeni smo bili v stare italijanske odeje, ki so bile vse prej kot tople. Tudi naše obleke niso bile nič drugačne. Imele so nešteto barvnih odtenkov, da jim ni bilo več mogoče določiti osnovne barve.

»Ranjenci!« je rekel nek otročaj in se stisnil k ženski, ki je bila najbrž njegova mati. Vprašal jo je glasno, da smo vsi slišali: »Kam pa gredo?«

»Nikamor. Tu bomo ostali, če nas marate?!« jih je nekaj odgovorilo otroku namesto matere. Otroci so utihnili, le oči so imeli tako začudeno uprte v nas, kot da se boje naših prikazni.

Stopila sem iz vrste in vprašala eno od žensk, če ve, kateri od hiš sta dodeljeni za bolnišnico. Trpek izraz je izginil z njenih lic. Obraz se je omečil, stegnila je desnico in pokazala na dve hiši. Povedala je, da so ju počistili, oribali, zakurili in nanosili tudi nekaj slame. Vse so uredili za silo, za prvo noč, dokler si sami ne postorimo drugače.

Bili smo jim hvaležni. Prijetno je bilo stopiti v tople prostore. Hiši sta bili pospravljeni in čisti, le zrak v njih je bil zatohel, ker sta bili dolgo zaprti, in ju ni nihče rabil. To nas ni motilo. Še vedno bolje, smo si rekli, kot v barakah na Rogu.

Na Planini smo se kmalu udomačili. Ljudje, kolikor jih je bilo, so se nas navadili. Tudi otroci, saj so bili vedno pri nas. Edini moški v vasi so bili partizanski ranjenci, domačinov ni bilo. Nekaj jih je odšlo k partizanom, nekaj so jih odpeljali v internacijo. Več družin se je preselilo v dolino, Kočevarji pa so odšli k Brežicam, na boljši kos slovenske zemlje, od koder so Nemci izselili naše ljudi in jih odgnali v Srbijo ali Nemčijo.

O tem, da so tri ženske same, se je med fanti dosti govorilo. Ugibali so, kako je z njimi. Posebno je to skrbelo našega bolničarja. Ni mu šlo v glavo, kako morejo živeti tako same. Sprva na to nismo bili pozorni, saj tudi časa nismo imeli. Z ureditvijo hiš in prostorov je bilo dosti dela, in še drva je bilo treba nanositi iz bližnjega gozda, kjer jih je bilo na srečo cele skladovnice.

Nekega dne, že v prvem tednu bivanja na Planini, je postalo pri nas nenadoma živahno in veselo. Vsi so se muzali in smejali. Z Marto nisva mogli uganiti, za kaj gre. Vedeli sva, da nekaj je, fantje pa niso hoteli z besedo na dan. Le smeh jih je silil. Kaj se je zgodilo, sva zvedeli šele pozno popoldne, ko je v najino kamro prišel dežurni. Nisva mu dali miru, dokler nama ni vsega povedal. Pripovedoval je, kako je bolničar Bojan vasoval pri eni od žensk iz vasi in kako so ga fantje zasačili. Ni nama povedal vsega, in ker sva bili z Marto radovedni, sva sklenili, da pokličeva Bojana na raport in mu jih nekaj naštejeva.

Bojan je prišel. Z Marto sva resno sedeli pri mizi, zbiti iz desk in oviti s papirjem, ki je bil že močno orumenel. Mizica je rabila za vse mogoče. Na njej si lahko videl vse, od političnih brošur in časopisov do maž, povojev in pincet. To je bila Martina ordinacija in najina spalnica. Marti sem morala nemalokrat asistirati pri previjanju ran, ker se je bolničar rad kam izgubil, in ga nismo mogli nikjer stakniti. Zdaj sva vedeli, kje je spak tičal, in vedeti sva hoteli, kaj je vse tam počel.

Ta dan se nama je zdel Bojan, ko je takole stal pred nama, še manjši in še bolj droban, kot je bil sicer. Zdelo se nama je čudno, da so si ga tukajšnje ženske pozelele. Spogledali sva se in najraje bi se zasmejali. Ker sva obe mislili isto, sva se zadržali in ostali resni.

»Smrt fašizmu, tovarišici!« je pozdravil Bojan in dvignil svojo drobno pest k čelu.

»Svobodo narodu!« sva zagrmeli v zboru, česar pri naju ni bil vaju. Videl je, da sva jezni in postalo mu je nerodno. Začela sem jaz: »Bojan, ali veš, zakaj sva te poklicali?«

»Ne, ne vem, tovarišica komisarka,« je zmignil z ozkimi rameni. Vedela sem, da ve. »Naj te spak pocitra! Zdaj se boš delal še neumnega, kaj?!« Sem navidezno vzrojila in že podvomila. Morda pa ni res? Pogledala sem proti Marti, ki je vprašala: »No no, Bojan, nikar se ne sprenevedaj. Dobro veš, za kaj gre! Saj so te tovariši menda ponoči zalotili, ko si se kobacal skozi okno, kajne?« Bojan je molčal, le prestopal je z noge na nogo, kot da ima ozeblene.

»No, menda si pri plezanju skozi okno nisi odgriznil jezika?«

»Eh, to ravno ne. Le malo nerodno mi je.«

»Kaj ti bo nerodno pred nama? Raje povej, po kaj si lazil skozi okno in čemu? Pa sedi!« sem ga povabila in pokazala sem na klop ob steni nasproti pograda, kjer je sedela Marta. »Boš laže pripovedoval.« Bojan je sedel in svoje rjave oči milo uprl v Marto, kot bi ji hotel reči: pomagaj mi vendar pred tem rdečim komisarjem,

ki noče razumeti navadnih človeških stvari. Glasno pa je dejal: »To, kar so vama natvezili, ni res. Bilo je čisto drugače.«

»Kako drugače?«

»Čisto drugače, in ne tako, kot so oni povedali. Res je, bil sem pri ženskah. Nobeni nisem nič hotel. Vse je bilo moralno, nobene nemorale. Ženskam sem le pomagal z nekimi praški. Pa malo sem poklepetal z njimi. Saj jim je dolgčas. Še v enotah so nam vedno govorili, da moramo biti s civilnim prebivalstvom dobri in prijazni, da se moramo povezovati.«

»Bojan, ne mlati prazne slame! Ob treh ponoči ne potrebuje nihče nobene povezave! Pusti ženske, ne moti jih!« sem jezno zagrmela in spet vprašala: »Ali spada poljubljanje in cmokanje tudi k povezavi in širjenju partizanskega gibanja, kaj?!«

»Da bi jih vrag, kujone preklete!« je zarobantil Bojan. »To mi bodo plačali.«

»No, pomiri se! Raje nama povej, kako je bilo s tistim poljubljanjem,« je Marta mirno nadaljevala.

»Ja, žensko sem poljubil iz hvaležnosti, ker mi je privoščila prijazno besedo, mi dala polič vina in še pol klobase. Ja, kar prileglo se je. In tudi smilila se mi je, saj je revica sama, brez moža.«

»Seveda, in ker je brez moža, si jo moral tolažiti ti. Poslušaj, Bojan, naj to ne postane navada, ki se je lahko še drugi nalezajo. Tega tu ne bi hotela. Mi smo vojaška enota, in še partizanska povrhu, čeprav smo rekonvalescenti. Ne pozabi tega in ne delaj težav, ne sebi ne nam. Če te še enkrat zalotimo, ti bo slaba predla. Veš, ne bomo ti vzeli glave po starem partizanskem zakonu. Te reči so minile. Poročen si vendar! Doma te zvesto čaka žena in vsak dan nič kolikokrat trepetate. Ti pa tolažiš druge, a? Zapomni si: poskrbela bom, da si boš v prihodnje poiskal drugačno tolažbo. Če si sposoben za ljubimkanje, fant, boš sposoben tudi za puškomitraljez v brigadi. Tam bo še bolj zabavno in nikoli ti ne bo dolgčas. Zdaj se poberi, da ne počim od jeze!«

Bojan je zapustil sobo kot potepen maček. Še vrata je pozabil zapreti za sabo. Ko nisva več slišali njegovih korakov, sva z Marto planili v smeh. Smejali sva se, da naju je vse bolelo. »Pošteno si ga prestrašila, trdno pa sem prepričana, da se bo to nadaljevalo.«

»Seveda se bo, v to ne dvomim. Toda, bojim se nečesa drugega, namreč, da bodo začeli bezljati vsi ti dedci. In potem bova v lepi kaši!«

»Si mislila tisto z brigado resno,« me je vprašala Marta, ki je bila še vsa solzna od smeha.

»Kje pa!« sem odvrnila. »Kaj bi tam počeli z njim? Naj bi nosili še njega? Toda, preplašiti sem ga morala! Če sem ga sploh? Vem le, da bo potožil vsem, in morda bodo le pomislili, če ga kaže lomiti. Veš, Marta, delo z rekonvalescenti ne bo tako enostavno. Tu ne moremo uvesti strogega reda. Borci so zdaj bolj ali manj zdravi, žive v brezdelju, dolgčas jim je. Kaj pa delajo? Ležijo in jedo, čeprav slabo, in imajo štiriindvajset ur časa na dan za premišljevanje. Tu je osvobojeno ozemlje, sem sovražnik ne zaide več, da bi morali živeti v strahu in previdnosti. Lahko se gibljejo, in smrt jim ni tako tesno za hrbtom kot v brigadi.«

Marta je poslušala moje pojasnjevanje, prikimavala in priznala, kako je res, da se fantje tu počutijo varne, zato so sproščeni. Treba jih bo z nečim zaposliti. S čim, tega še nisva vedeli, in to naju je peklilo.

Predlagala sem, da bi organizirali bralni krožek in uredili knjižnico. Vseeno, kakšne bodo knjige, da bodo le slovenske! »In še kaj si bova domislili,« sem pribila.

»Kako pa misliš začeti s tem?« me je radovedno vprašala Marta.

»Oh, čisto enostavno, s pomočjo komunistov. Tudi oni imajo iste dolžnosti in odgovornosti, kot ti ali jaz.«

Marta je rekla: »Rekonvalescenti so, ne smemo jih obremenjevati!«

»Pojdi no, rekonvalescenti! Kaj sem pa jaz, a moram vseeno delati in skrbeti za marsikaj. Ne ne, kar jutri se bomo zbrali in pogovorili. Trdno sem prepričana, da se bomo skupaj najboljše dogovorili, kako zvoziti iz težav, v katere smo zašli.«

Petnajsti januar. Nebo je čudovito modro, kakršno že ni bilo dolgo. Nekaj naših se je odpravilo na Srednji vrh po živež. Sneg gazijo v celo.

Komunisti smo se zbrali na sestanku, ki so se ga udeležili tudi nepartijci. Le čemu se ne bi, saj nimamo nobenih skrivnosti? Pogovarjali se bomo vendar o stvareh, ki zadevajo tudi nje. Bodo še oni kaj povedali.

Najprej smo brali politično poročilo. Veseli smo novic, da Nemcem na ruski fronti trda prede. Skrbi nas le, da Nemci med domobranci novačijo za svoje vrste. Takoj se vname pogovor. Fantje s Primorske pravijo, da je njihova duhovščina drugačna od tukajšnje, bolj napredna, in ljudi ne bebavi z vero kot na Kranjskem. Slovenska duhovščina tamkaj ve, kaj je okupacija, saj jo okuša z ljudmi vred že petindvajset let, in fašisti jo prav tako šikanirajo kot druge. Nacionalno zavedna je in dopoveduje slovenskim vernikom, da je njihovo mesto le v okviru Jugoslavije. Zato domobranci in belogardizem na Primorskem ne uspevajo. Osvobodilna fronta ima velik vpliv med ljudmi, in sicer predvsem zato, ker jim le ona zagotavlja osvoboditev izpod fašistične Italije.

Govorili smo o vsem mogočem. Od daleč je bilo slišati grmenje topovskih granat, ki so se razletavale, kakor je ocenil Adi, nekje okrog Novega mesta.

Potem smo prišli na razno. Fantje so seveda najprej udarili po Marti in meni, češ da sva kot komunistki premalo aktivni in brez domislic. Tako, udarili so oni po nama, ne pa midve po njih! Prvi so povedali, da jim je zdaj, ko je vse ali večidel postorjeno po hišah in okrog njih, dolgčas. In da je treba najti kakšno novo delo, se zamotiti z njim, sicer se bodo ljudem začele poditi neumnosti po glavi. Na vrsti je bil tudi dogodek z Bojanom in bilo je nič koliko smeha. Ko sem jim pojasnila, da je bil prav to namen današnjega sestanka, so se pomirili. Ponovila sem, kar sva se že prejšnji dan pogovarjali z Marto. Bili so navdušeni! Sklenili smo, da bomo počistili opuščeni hlev na robu vasi in ga spremenili v dvorano, kjer bi imeli kulturne prireditve.

Že popoldne so se fantje spravili na delo. Šlo je sicer težko od rok, ker nismo imeli pripravnega orodja, in tudi ženske v vasi so ga imele bolj malo, saj so ga dale že drugim, ki jih je pot vodila skozi vas. Pomagali smo si, kakor smo vedeli in znali. Iz desk, ki so jih navlekli od vsepovsod, smo zbili zasilne klopi. Napravili smo oder. Na Srednjem vrhu smo dobili stara železna soda, ki smo ju predelali v peči. Poskrbeli smo za osvetlitev. Fantje so iz lesa napravili lončke, vanje nalili natopljeni loj, stenje pa naredili iz starih bombažnih krp. Zaradi loja smo si nekajkrat celo skočili v lase z našim kuharjem, ker nam ga ni hotel odstopiti. Rekel je, da smo saboterji, ker mu jemljemo loj za razsvetljavo, ko ga njemu primanjkuje za zabelo.

Po nekaj dneh je bil hlev spremenjen v dvorano.

Bojan je z dvorjenjem okoli žensk prenehal le za kratek čas. Potem se je vse ponovilo. Ne vem, kaj ga je privlačilo? Čedna Minka, belokranjsko vince ali oboje. Z Marto sva soglašali, da s pridigami ne bomo nič opravili. Nesmiselno je bilo tudi, da bi ga spet klicali na raport, mu brali litanije in uprizarjali burke z njim. Ni se nama ljubilo, ker sva vedeli, da se bo kesal, in obljubil vse, kar bova hoteli,

da pa teh obljub ne bo mogel držati. Ko so ga fantje tožarili, sva jim z Marto dali proste roke, da uredi to, če jih moti, kakor vedo in znajo.

Bojanu je zdaj trda predla. Bilo je huje kot prej, ko je moral na zagovor pred ženski tribunal, kakor je imenoval mene in Marto. Za ljubezenske pohode je bilo bolj malo priložnosti. Fantje so pazili nanj. Kadarkoli je nameraval zaviti k ženskam, so mu to preprečili. Znenada so imeli vsi nešteto potreb in težav, ki jih je lahko rešil samo Bojan. Hodil je okrog naju in moledoval, naj mu dodeliva pomoč, češ da je nenadoma toliko dela, in da ga sam ne zmore več. Ker sva z Marto vedeli, za kaj gre, sva pomoč seveda odklanjali.

Zgodilo se je, da je Bojan spet lezel skozi okno! Ker so mu bili vselej za petami, so ga potegnili z okenske police, mu jih molče odmerili po zadnjici in ga spustili. Ob takšnih priložnostih se je drl na vse pretege, vendar se ni nihče zmenil zanj. Ponavadi je kričal: »Zatožil vas bom na upravi, da le kdo pride! To počenjate iz nevoščljivosti, barabe, ker sami nimate sreče, le kdo vas bo maral, zverine?!« Fantje si tega niso jemali k srcu, in so se mu le smejali. Večkrat je potožil Marti, ona pa ga je pošiljala k meni, rekoč: »To je delo politkomisarke, k njej pojdi in pomenita se.«

»Ne, ne grem k njej! Ona tega ne razume ali pa noče razumeti, in se mi samo smeji. Pravi mi: pokaži tistega, ki te je premlatil, da ga bom kaznovala. Kako naj ga pokažem, ko nikoli ne vem, kdo je bil. Te barabe so tako spretno. Zgrabijo me, mi zamaše usta ali ovijejo glavo s cunjo, in lop po meni. Ko pridem spet do sape, ni kujonov nikjer več! Prepričan sem, da politkomisarka ve, kdo so ti lumpi, a drži z njimi!«

Bojan je res imel smolo. Vedno se mu je pripetilo kaj neprijetnega. Ženske so se ga začele izogibati. Niso hotele imeti sitnosti zaradi njega. Imele so dovolj svojih skrbi. Tako so minevali dnevi, v radostih, težavah in delu. Huda težava je bila v tem, da je bil naš oddelek slabo opremljen. Primanjkovalo je perila in posteljnine. Še večje težave smo imeli s preskrbo hrane, ki nam jo je intendant na Srednjem vrhu pičlo odmerjalo. Z Marto sva bili najbolj v skrbah zaradi hrane. Razen kolerabe, nekaj repe, zelo malo drobnega krompirja in nekaj na pol plesnive ovsene moke, nismo imeli ničesar. Maščobe ali soli nismo poznali. Belili smo z lojem. Ob taki prehrani so se naši rekonvalescenti le slabo ali skorajda nič popravljali. Nek večer, ko dolgo nisva mogli zaspati, je Marta vzkliknila: »Ne bi bilo slabo, če bi komu dali bolniški dopust!«

»Pametna misel,« sem pritrdila. Beseda dopust se mi je zdela odrešilna bilka. Razmisliti bo treba, kako bi to izpeljali! Kajti, če bo šlo tako naprej, bo začelo primanjkovati prostora. Roški oddelki so nam vsak dan poslali kakšnega novega tovariša, prepričani, kako jim bo tu lepo. Za prostor gre, ne samo za hrano.

»Marta, le kako, da se nisi tega spomnila že prej?!«

»Ljuba Olga, tudi če bi prišla na to misel prej, dobro veš, da ni izvedljiva. Za to nimava pooblastil. Uprava ne bo nikoli pristala!«

Dolgo sva se pogovarjali o tem, kako prijetno bi bilo poslati na bolniški dopust vse tiste, ki so doma z osvobojenega ozemlja.

Tudi drugega dne nisva imeli miru. Rekla sem Marti: »Res je, da nimava pooblastil in uprava nama jih najbrž tudi ne bi dala, vendar, njim se ne godi tako kot nama. Ne slišijo fantov, kako godrnjajo nad to plažo, ki jo jemo. V roških bolnišnicah je bila hrana boljša in bolj izdatna. Veš, Marta, zato se z njimi o teh dopustih ne bova pogovarjali. Če so naju pooblastili, da lahko odločava sami, kdaj se lahko kdo vrne v enoto, si bova vzeli še pravico glede tega, kdo je potreben

domače oskrbe. Tako. Najprej bova poslali domov tiste, ki ne potrebujejo več zdravniške nege, so pa potrebni okrepitve. To lahko dobe samo doma.«

Marta ni rekla nobene, in njen molk je potrjeval, da soglaša. Razpredla sem stvar naprej: »Borcem, ki jih bomo poslali v domačo oskrbo, bova dali potrdilo, da ne bodo imeli težav s terenskimi delavci in odbori. Po štirinajstih dneh se bo moral vsakdo javiti pri nas na pregled. Tisti, ki niso sposobni za vojno enoto, naj gredo domov za nedoločen čas, in naj bodo na voljo terenskim odborom za njihove potrebe. O tem bomo obvestili upravo. Tako bomo napravili prostor ranjencem, ki nimajo kam iti. Če upravi to ne bo ugajalo, bo prav kmalu koga poslala.«

»Pa poskusiva,« je pristala Marta. Takoj sem bila pokonci. Vzela sem spisek borcev in že sva iskali prvega, ki naj bi poskusil svojo in najino srečo. Našli sva ga. »Janez!« Doma je bil iz Tuševskega dola, uro in pol hoda od Planine. »Ta naj gre prvi,« je odločila Marta. Sporazumeli sva se. »Bova videli, kako se bo obneslo. Janez je tako in tako nesposoben za operativno enoto, ker ima prizadet vid. Bil je hudo ranjen v glavo in v očeh ima polno drobcev od mine. Teren ga bo lahko porabil!«

»Janezu ne smemo dati prepustnice kot da je trajno nesposoben,« sem dodala. »To bi ga prizadelo. Samo bolniški dopust bo dobil in vsakih štirinajst dni naj pride na kontrolo. Ne pozabi, da je bil izredno hraber, sposoben borec. Sam ne ve, da je tako zelo prizadet, in želi si nazaj v Cankarjevo, med svoje. Naj živi v upanju, da bo ozdravel in se vrnil v brigado. Dopusta pa bo vseeno vesel.«

»Prav imaš, še pomislila nisem na to,« je rekla Marta.

Popoldne sva poklicali Janeza in nemalo je bil začuden, ko sva mu povedali, da bo šel za nekaj časa domov. Sprva je bil presenečen. Gledal naju je, kot da ni razumel, za kaj gre. Še enkrat je vprašal: »Kam bom šel, na dopust? Ima partizan lahko dopust?«

»Seveda ne,« sem mu začela pojasnjevati. »Partizan ne more imeti dopusta, ker ga nima kje prebiti. Lahko pa ima bolniški dopust, če je to mogoče. In ker imamo osvobojeno ozemlje, kjer je ljudska oblast, lahko pošljemo na bolniški dopust vse tiste borce, ki so tu doma. Druge seveda ne. Tako bomo poskusili najprej z vami, ki ste doma v Beli krajini. Ti greš prvi, in glej, da se boš lepo obnašal, kajti ostali te bodo prekleli, če jih zaradi kakšne tvoje nerodnosti ne bomo pustili domov.«

»Zavoljo mene ste lahko brez skrbi,« je hitel zatrjevati Janez, ki je kar sijal od zadovoljstva. Kaj takega pa še ne! Z mislimi je bil že doma. Eh, nič več neslane in nezabeljene prežganke, žgancev iz plesnive ovsene moke in zabeljenih z lojem, da se ti usta lepijo! Že je videl, kako ga mati zjutraj zbudi z nasmehom in reče: »Janez, zajtrk je na mizi!« Na mizi pa se kade zlato rumeni žganci, zabeljeni z domačimi ocvirki, in ob njih latvica pravkar zavretega mleka.

Janez ni videl več ne mene ne Marte, tako se je bil zamaknil tja v dolino. Marta ga je morala dregniti pod rebra, ko mu je pomolila dovolilnico. »Kam si se pa zagledal?! Na, tu imaš dovolilnico, in pojdi! Boš doma sanjaril, kako ti je lepo, sicer si bova še premislili.« Janez je ves zmeden pograbil dovolilnico. Še posloviti se ni utegnil. Obrnil se je in jo ucvrl skozi vrata. Kar verjeti ni mogel, da je vse to res. Ko je prišel v sobo, so ga fantje debelo pogledali, ko jim je rekel: »Domov pojdem! Domov, na bolniški dopust, kot da sem v redni vojski. Štirinajst dni bom doma. Videl bom domače, ki jih nisem videl od dvainštiridesetega, čeprav sem pol-drugo uro hoda od njih!«

Fantje kar verjeti niso mogli. Ogledovali so dovolilnico, naslovljeno na terenski odbor Osvobodilne fronte, in se čudili.

»Ha, dopust, kako se to lepo sliši! Ne maram našega babjega tribunala. Ne zdi se mi prav, da ženske komandirajo moškim. Ta njihov boj za enakopravnost je figo vreden. Nikoli je ne bodo imele. Naj si kar domišljajo. Toda to, kar so naredile danes, je bilo dobro!« je modroval Adi.

»Bog ve, ali je to zraslo na njunem zelniku ali je prišlo takšno naročilo iz uprave?« je Polde glasno razpredal misli.

»Ne verjamem, da imajo oni prste vmes,« je dejal Dušan. »Če bi imeli, ženske ne bi tako dolgo odlašale s tem.«

»Naj bo, kakor hoče, slabo pa ni. Nič se ne bi branil iti domov, če bi bil od tod. Če pa sta to puncu napravili na svojo roko, jih bosta slišali in imeli bomo zabavo,« je dodal Žane iz Ljubljane.

»No, veste kaj?! Rad bi bil na Janezovem mestu. Našim puncam pa ne želim nič slabega! Saj navsezadnje napravita za nas vse, kar moreta, ne delata razlik, in tudi nobenih priboljškov si ne jemljeta. Jesta to, kar mi, in h kotlu prideta zadnji,« se je spet oglasil Adi.

Ves dan se je govorilo o Janezovem bolniškem dopustu in njegovi sreči, da je Belokranjec.

Uvidela sem, da ni druge poti, kot da jim vse poveva. Marto je skrbelo, kaj jim bom rekla. Zvečer sem sklicala sestanek. Fantje so bili kot na trnju od radovednosti. Zanimalo jih je, o čem bomo govorili. Začela sem kot po navadi s političnim poročilom z vzhodne fronte, ki ga je objavil Slovenski poročevalec, dobivali pa smo ga s Srednjega vrha. Bral je študent Fon, ki je imel glas kot žamet, in je znal po mnenju vseh najlepše brati. Vedno smo se veselili zmag na ruski fronti, še bolj zmag naših brigad. Danes sem videla, da so bili fantje raztreseni. Nič kaj niso poslušali, nestrpni so bili in čakali so drugačnih novic. Presneto dobro sem vedela, kaj jih pesti. Kar oddahnili so si, ko sem prišla na dan z besedo o partizanskih dopustih.

»Tovariši,« sem začela. »Janez je dobil bolniški dopust po dogovoru z upravo SCVBB.« Marta me je debelo pogledala, še bolj pa je bila začudena, ko sem rekla: »In to na pobudo naše tovarišice Marte.« Natanko sem jim razložila, kako je z Janezom in njegovim vidom, ki se mu iz dneva v dan slabša, a mu ne moremo prav nič pomagati. V partizanskih bolnišnicah ni pripomočkov za zdravljenje očesnih obolenj, še manj za ranjene oči. Fantje so nemo sedeli in odobravoče kimali. Še bolj jih je začudilo, ko sem jim povedala, da bo tovarišica Marta poslala v domačo oskrbo vse ranjence, ki so doma v osvobojenih krajih. Žal mi je, da niste vsi doma tu. Tudi jaz in Marta bi si to želeli, ker pa nas večina ni od tod, bomo ostali na Planini, in bodimo srečni, da je tako. V bolnišničnih oddelkih smo pač morali napraviti prostor drugim, ki so bili bolj potrebni kot mi, žal pa še nismo dovolj zdravi za operativne in premikajoče enote, in bi jim bili samo v nadlego. Svoj prepričevalni govor sem sklenila z besedami: »Blagor vam, Belokranjci, neverjetno srečo imate!«

Ko so se tovariši razšli, mi je Marta rekla: »Si pa od zlomka, veš! Kar na lepem si se vsem zlagala, kar ni odlika politkomisarja. Lagala si jim tako spretno, da so ti verjeli do pikice, še jaz bi ti skoraj!«

Začudeno sem jo pogledala in vprašala: »Marta, kaj ni vse res, kar sem rekla? Je ali ni?«

»Že že, vse je res!« sem prikimala.

»To si jim natvezla, da je kaj, in v upravi bo jeza, če bodo zvedeli!«

Smeje sem ji dejala: »Ne skrbi, upravo bomo obvestili. Marta, kar smo jim rekli, ni laž. Mi v vojski bi temu rekli taktika ali iznajdljivost. Če bi vedno natanko

delali po navodilih, in ne bi napravili kaj pametnega tudi na lastno pest, bi bilo bolj žalostno. Znajti se moraš v vsakem položaju. Zavoljo uprave pa ne bodi preveč v skrbeh. Jih bova že prepričali! Še veseli bodo najinega domisleka.»

Marte pa vendarle nisem mogla povsem prepričati in nazadnje sem ji že ježno odvrnila: »Zapomni si, če operativni oficir ali poveljnik čete, bataljona, brigade, ne zna spretno ravnati s svojo enoto, je slab, in ga bo sovražnik kmalu dobil v svojo mišnico. Tako je tudi s politkomisarji. In če ne gre drugače, si je treba pomagati z zvijačo, tudi z lažjo. Ko bi vedela, kaj vse politkomisarji tvežijo na političnih urah in mitingih! Kako ne bo davkov, da ne bo treba več delati in podobne neumnosti. Samo poglej, vse je razbito in požgano. Mi pa govorimo, da bomo imeli po vojni raj na zemlji. O, ja, imeli ga bomo, toda morali bomo delati, da bomo črni. Če ne bomo, ne bo nič iz tega! Tako je, vidiš, in temu ti praviš laž?! Kakšna laž neki! To bi morali preimenovati v prepričevanje, kar tudi je. Marta, dobro veš, da je Janez trajno nesposoben in tako ali tako bo moral ostati v zaledju.

»No, to je že res! In res je vse, kar si rekla. Vendar se mi zdi, da je napravljeno vseeno preveč na svojo roko.«

»Niti najmanj! Tudi druge bomo poslali domov, in verjemi, kot sem rekla, da bo vse prav.«

Tako se je tudi zgodilo. Na bolniški dopust sva poslali vse, ki so bili doma v Beli krajini ali drugod na osvobojenem ozemlju. Na upravo SCVPB nisem šla, sem pa natančno poročala, koliko novincev pride in koliko jih odpustiva. Bolniških dopustov še omenila nisem. Vendar so o tem izvedeli in poslali v inšpekcijo dr. Rudolfa Obračunca-Cedrika.

Ko je dr. Cedrik prišel na Planino, je bil utrujen in upehan. Kar sapo je lovil. Povabili sva ga v najino kamro in mu privezali dušo s šilcem žganja, ki je drugače rabilo le za ambulantne potrebe ali če je koga črvičilo po trebuhu. Ker je bil na koncu s svojimi močmi, saj je sneg gazil polnih šest ur, sva mu privoščili še eno šilce, pa nič več. Računal je, da bo dobil še enega, in je presneto žalostno pogledal, ko je Marta odločno zamašila steklenico in jo postavila nazaj med ambulantne reči.

Pogovarjali smo se o vsem mogočem. Potem je tovariš Cedrik dejal: »Tako, prišel sem, da napravim malo vizite pri vas, da bom videl, kako kaj delate, in še nekaj se moram pogovoriti z vami.« V sobo je prišel dežurni in naznanil kosilo.

Ko smo prišli pred kuhinjo, saj jedilnice nismo imeli, je bila naša šepasta in krevljasta četa že v zboru. Z Marto sva se postavili zadnji v vrsto. In z nama tudi dr. Cedrik, ki vrste že skoraj ni bil vaju, je pa le potrpežljivo čakal. Kuhar Martin, ki je bil šaljivec in vedno dobre volje, če je bilo kaj za v lonec ali ne, se je smejal in delil močnik, ki je bil zabeljen z lojem, in masti še videl ni, pa še na pol slan je bil. »Tovarišija, danes je kosilo imenitno, ker imamo gosta iz uprave,« jo je uganil. Fantje so se nasmihali in deževale so pripombe, da na upravi prav gotovo ne jedo tako imenitno kot mi na Planini.

Mi trije smo se nato z menažkami vrnili v kamro in posedli za našo mizico. Z Marto sva videli, kako se je dr. Cedriku spačil obraz. S težavo je pogoltnil lepljiv in neslan močnik, ki je povrh vsega smrdel še po plesni.

»Dobro, kaj ne?« sem ga vprašala in pridno zajemala močnik, ki se mi ni prav nič upiral. Da je le bil! V brigadi dostikrat še tega nismo imeli. Vsega sem bila vajena.

»Neužitno! Le kako more kuhar skuhati kaj takega!? Zakaj ga ne nadzorujete, pokličite ga na odgovornost!«

»Čemu neki? Martin je skuhal najboljše, kar premoremo. Kadar je pri nas močnik, je praznik. Mesa še videli nismo, od kar smo tu. Dobimo le loj, kdo poje

meso, pa ne vemo. Naš jedilnik je sestavljen takole: prežganka, beljena z lojem, koleraba in repa, in kadar je krompir in fižol, je praznik. Če bi nas intendantca na Srednjem vrhu bolje oskrbovala, bi res lahko oštevali kuharja. Ker nimamo kaj drugega vtakniti v lonec, smo veseli, da je tako, kot je.»

Dr. Cedrik je bil tiho, le gledal naju je. »Moj bog, nismo vedeli, da je tako! Morali bi nas obvestiti. Mislili smo, da je stvar urejena, saj smo tistim na Srednjem vrhu naročili.«

»Kako obvestili?« sem vzklikala. »Mar niste vedeli, kam ste nas poslali in kako je tukaj? Na Planino smo prišli tretjega januarja že proti večeru in to v prazne hiše. V njih je bilo le nekaj otepov slame. Ves inventar, ki smo ga prinesli, je bil to, kar smo imeli na sebi. Nekaj spranih odev, dve torbi povojev, v katerih je bilo nekaj maž in joda, to pa je tudi vse. Hrano so nam poslali s Srednjega vrha šele tretji dan. Če se nas ne bi usmилile domačinke in odtrgale od ust sebi in otrokom, bi bili lačni. Še sreča, da so nam Kočevarji pustili toliko drv, da smo vse noči kurili. Vsaj zeblo nas ni, sicer bi še zmrznili. Menda veste, da v januarju še ni vročine?! Tako, vidiš, je to. Na Srednji vrh niste šli pogledat, kako nas oskrbujejo, ko pa ste izvedeli, da sva si z Marto omislili bolniški dopust, ste prišli takoj, da bi naju privili, a? Saj menda si v glavnem prišel zaradi tega?« Bila sem jezna in sem bolj kričala kot govorila. Marta me je zaprepaščeno gledala. Tako jezne me še ni videla. Tudi dr. Cedrik je bil šokiran, nato je tudi sam zakričal: »Red je red, in to kot komunist menda veš, kaj!« Nisem čakala, da bi nadaljeval. Vpila sem naprej: »Vem, tovariš doktor, kaj je red. Vem tudi, kaj je čut dolžnosti, ki ga moramo imeti vsi komunisti, in ne samo nekateri. Vse, kar sva z Marto naredili, je bilo v dobro naših ranjencev, in vem, da je tisto tudi prav. Dokler ne poznate naših razmer, in ne veste, kako je tu, si z Marto ne dovoljujete take kritike.«

»Tebi ni moč priti do konca. Mislim, da je najbolje, če gresta z mano na upravo, kjer se bomo o vsem pomenili.«

»Seveda,« sem odgovorila, »najbolje bo, da se pomenimo še z drugimi. Samo Marte ne bova vlekla tja. Zanje, v stanju, kakršnem je, bi bilo prenaporno. Jaz bom že prikrevala, in tudi zagovarjati se bom znala. Preden greva, bi le rada videla, da narediš malo vizite, kakor si prej omenil. Dr. Cedrik je s tem soglašal. Marta se je močno oddahnila. Prav nič je ni mikalo, da bi se šla na upravo bost.

»No, pa napravimo malo vizite!« je z vzdihom vstal dr. Cedrik in porinil daleč od sebe porcijo z močnikom, ki mu je tako smrdel. Medve z Marto sva ga z užitkom pospravili.

V treh hišah smo imeli okrog trinajst prostorov, ki smo jih spremenili v spalnice. Vsaka hiša je imela tudi dnevni prostor. V spalnicaх so bili pogradi, zbiti iz najrazličnejših desk, stoli in mize so bili napravljeni iz količkov. Povsod je bilo čisto. Vladal je red, in peči so prijetno grele.

Dr. Cedrik je pregledoval borce, jih spraševal to in ono, se zanimal, kdo jim čisti in pospravlja. Odgovorili so: »Sami, kdo neki! Saj imamo dovolj časa. Vse smo, perice, snažilke, kurjači, pometachi, pomočniki v kuhinji, igralci, pevci, karkoli hočeš,« so veselo odgovorili.

»Kako pa kaj drugače? Kako se razumete z vodjo oddelka tovarišico Marto in politkomisarko Olgo?«

»Dobro. Kadar je kaj napak, se zberemo, pomenimo, skregamo, kakor pač nanesse. Obe sta sicer ostri, za nas pa skrbita in napravita vse, kar zmoreta. Ne bi ju radi izgubili. Veliko sta napravili za nas.«

Tako je bilo od hiše do hiše in dr. Cedrik je samo kimal. Potem sva ga z Marto odvekleli še proti hlevu. Prepričan je bil, da imamo tam kravo, znašel pa se je v dvo-

ranici. Na odru so pravkar vadili skeč. Tako smo rekli enodejankam, ki smo jih sami pisali, igrali in režirali. Tedaj se nihče ni obregal vanje, da so premalo umetniške. Vsi so sprejemali vse z dobro voljo in razumevanjem. Skeč, ki so ga vadili, sem napisala sama, oblikovno in slovnično pa ga je popravil tovariš Samo, študent strojne fakultete, doma iz Novega mesta. Njegovega pravega priimka in imena se ne spominjam več, kot še za marsikaterega ne, ki je bil na Planini. Takrat se nismo spraševali ne po pravih imenih in ne po priimkih. Dostikrat je bilo bolj prav, da nisi vedel, kdo je kdo. Glavno je bilo, da smo se razumeli, in to smo se. Dr. Cedriku so se oči kar zasvetile. Bil je presenečen. Tega ni pričakoval. Sedel je na klop v sredini dvoranice, gledal, poslušal, užival in se čudil. Na jezo je pozabil. Zdi se mi, da so fantje tistikrat recitirali bolje kot kdajkoli prej. Recitirali so Borove, Prešernove, Gregorčičeve in Kajuhove pesmi. Ko so končali vajo, je stopil dr. Cedrik k njim in jim čestital: »Lépo in veliko delo opravljate.«

»Vse je mogoče napraviti, le volje in posluha je treba imeti. Mi imamo obojega dosti, in tudi časa na pretek.«

»Vidim, vidim, da ste od zlomka!« je smeje odvrnil dr. Cedrik. »Kdo pa ima največ zaslug za to?« je vprašal in pogledal naju.

»Nobena!« sva hkrati odgovorili. »Pravzaprav se moramo za to misel in pobudo zahvaliti našemu bolničarju, kajne, Olga?« se je Marta smeje obrnila k meni.

»Pameten fant,« je ugotovil dr. Cedrik. »Morate mi ga predstaviti, da se pomenim z njim in ga vprašam, kako je prišel na to idejo.« Prasnili sva v smeh in vsi okoli naju so se smejali. Cedrik nas je začudeno gledal. Seveda ni vedel, kakšne so te Bojanove zasluge. Marta ga je pod roko odpeljala v najino kamro, kjer mu je razložila in povedala, kako sva se zaradi Bojana prestrašili, da bi nam dedci ne začeli noreti in bezljati. Dr. Cedrik se je smejal in prav nič se mu ni mudilo nazaj v Komarno vas. Tudi zavoljo kuhinje se je potolažil. Za večerjo smo imeli krompir v oblicah, ki je bil prebavljiv. Doktor je ostal pri nas kar tri dni, in z Marto sva mu pripovedovali vse, kar se je pripetilo na Planini, tudi o težavah, ki smo jih imeli. Nazadnje se je spomnil še bolniških dopustov.

»Fant, kako si težak! Veš, da ti ni lahko dopovedati kakšno stvar! Kaj ti ni dovolj to, kakšna je kuhinja in kako se rekonvalescenti popravljajo ob taki hrani?! Z Marto sva ti povedali, kako je, in tudi sam si marsikaj videl in slišal od borcev. Kaj bi še rad?! Kako se boš pogovarjal in nas zagovarjal v Komarni vasi, je tvoja stvar. Rešite stvari z intendantco, do takrat pa bodite veseli, vsi skupaj, z nami vred, da imajo ti ljudje kam iti. Le doma se bodo lahko popravili in odšli štirinajst ali pa mesec dni prej zdravi v svojo enoto, kjer jih komaj čakajo in zelo potrebujejo.«

»Ni kaj reči, govoriti in prepričevati pa znaš,« se je obregnil dr. Cedrik, ki je zdaj uvidel, da bo moral sam na upravo.

»Zato so me imenovali za politkomisarko.«

»Niso se zmotili!«

Tako sta pogovor in jeza okrog bolniških dopustov splahneli, in dr. Cedrik se je od nas veselo poslovil. Kako se je menil na upravi zaradi bolniških dopustov, nismo nikoli zvedeli. Prijemali nas zaradi tega niso, mi pa smo bili tihi. Tretji dan po odhodu tovariša Cedrika, se je primajal s Srednjega vrha voz, zvrhan vsega, kar si si takrat le mogel poželeti. Poslali so nam posteljno perilo, raznega živeža, precej kil mesa in celo peko kruha, za katerega nismo več vedeli, če ga imajo sploh še kje na svetu. Bili smo srečni kot otroci in z Marto sva se v najini kamri zjokali. Odslej na Planini ni bilo več takega pomanjkanja. Intendantca na Srednjem vrhu je za nas boljše skrbela in nam od časa do časa poslala tudi kakšen priboljšek.

Drugega februarja se je pooblašilo in spet je začelo snežiti. Sneg je padal, kot bi ga z lopato metal, in skrbelo nas je, kako bo z našimi zalogami drv. Kljub slabemu vremenu smo šli vsi, ki smo bili dovolj močni, v bližnji gozd po drva. Vsak je vzel eno ali dve poleni. Če jih ni mogel nesti, jih je pa vlekel. Tako smo delali tri dni, od jutra do večera...

S partizanom Stanetom smo imeli že dalj časa težave. Kadarkoli so bile politične ure, bralni krožek ali kaj podobnega, se je razburil in nam s čudnim govorjenjem vse pokvaril. Nekajkrat smo ga pošteno ošteli, a ni zaleglo. Ker se je čudno obnašanje stopnjevalo, smo na to opozorili Marto. Povabila ga je s seboj, ga pregledala in se z njim dolgo pomenkovala. Nazadnje me je poklicala in rekla: »Olga, s Stanetom moramo biti previdni. Nekaj je narobe z njim. Bil je hudo ranjen v glavo. Mislim, da so se posledice pokazale šele sedaj. Nagnjen je k depresijam.« Poklicali sva tudi tiste, ki so bili z njim v sobi in v hiši sploh. Naročili smo jim, naj bodo strpni in previdni, in naj ne razpravljajo pred njim o stvareh, ki bi ga lahko vznemirile. Predvsem pa sva zabičali vsem, ki so imeli orožje, naj ga skrbno čuvajo, da Stanetu ne bi prišlo v roke in se ne bi pripetila kakšna nesreča.

Pripravljali smo se na proslavo Prešernovega dne, ki naj bi bila osmega februarja. Bila je nedelja in čakali smo goste. Na proslavo smo povabili člane uprave, ljudi iz intendance na Srednjem vrhu in tovariše iz bolnišničnih oddelkov na Rogu. Snega je nametlo, pa ni nihče prišel. Zato smo bili toliko bolj veseli našega Janeza, ki je kljub slabemu vremenu prilomastil iz Tuševega dola, oprtan z velikim nahrbtnikom vseh mogočih dobrot. Proslava je uspela in po njej je vsak dobil priboljšek, ki ga je za ranjence pripravila Janezova mama. Tudi kozarec dobrega belokranjca ni manjkal, steklenica žganja pa je romala v ambulantno omaro.

Drugi dan je bil Janez hudo slabe volje. Skrbelo ga je, če bo lahko spet šel domov. Doma je bilo tako lepo. Fantje so mu povedali, da sva imeli z Marto sitnosti zaradi bolniških dopustov, da pa vseeno pošiljava borce na okrevanje domov, če je le kdo z osvobojenega ozemlja. Ko je prišel v najino kamro, je bil vznemirjen. Marta ga je pregledala in pohvalila mater za dobro oskrbo, ki da se mu pozna. Tudi ta pohvala ga ni pomirila. Milo mu je rekla: »Veš, Janez, čeprav se lepo popravljaš, za brigado še nisi. Dopust bomo podaljšali za štirinajst dni. Zadovoljen?«

Z Marto sva gledali za njim, ko je odhajal. Videli sva, da so ga spremljali skoraj vsi rekonvalescenti. Čeprav našim borcem zdaj ni bilo nič hudega, in tudi dolgčas jim zaradi dela ni bilo, se jim je vendar stožilo po dolini, domačih, po tovariših v brigadi. Vedeli sva, da bi najraje vsi šli z Janezom. Spominjam se političnih ur, posebno, kadar so bila poročila o uspehih te ali one brigade, odreda. Ko sem jih pogledala, se mi je zdelo, kot da na glas vsak po svoje pravi: »Vidiš, kaj počno naši v brigadi? Jaz pa čepim tu, ne da bi kómu kaj koristil.«

Tudi meni se je vedno zdelo, da smo na Planini za nekaj prikrajšani, za nekaj, kar imajo oni tam, v brigadah.

Desetega februarja nas je presenetil dogodek, ki ga je težko pozabiti. Tovariš Stane je bil ta dan zelo vznemirjen. Z vsemi se je sprickal in le s težavo so ga mirili. Potem je izginil iz sobe. Iskali smo ga in klicali, vendar zaman. Okrog druge ure popoldne smo od cerkve sem zaslišali grozljiv krik in nato strel. Ko smo prišli k cerkvi, je bil Stane že mrtev. Tedaj je bil na straži borec Blaško. Zaprepasčen nam je povedal, da je Stane pritekel do njega, mu iztrgal puško iz rok, jo uperil vanj in se pri tem čudno spakoval. Ko je Blaško videl, da je odprl odpirač na puški in potisnil naboj v cev, se je prestrašil in kriknil. Ob tem kriku groze, je Stane obrnil puškino cev k sebi, si jo nastavil pod brado in sprožil. Bili smo pretreseni, a pomagati nismo mogli. Ležal je pred nami z razmrcvarjenim obrazom, in

lepljiva kri se je mešala s snegom, se strjevala. Ko je prišla Marta, je ugotovila lahko le še smrt. Fantje so prinesli rjuho in Staneta zavili vanjo. Pozno popoldne smo ga ob zadnjih sončnih žarkih položili v grob ob cerkvi.

Enajstega februarja se je spet pooblačilo in začelo je močno snežiti. Sneg je padal dva dni vkup in zapadlo ga je več kot meter. Da smo napravili gazi, smo imeli polne roke dela! Pravzaprav je bil ves mesec oblačen in čemerren, in le od časa do časa je posijalo sonce. Od daleč so se oglašale zamolke eksplozije granat in bomb, ki so se kdo ve kod razletavale, in sejale smrt na eni in drugi strani. Ob teh treskih nas je ponavadi stiskala tesnoba. Čeprav smo vedeli, da so tam mrtvi in ranjeni, bi bili tudi mi radi tam...

Kolikokrat sem mislila na borce 4. bataljona Šercerjeve brigade! Sedaj so se bili in prebijali po Štajerski. Kako rada bi bila pri njih! Misli nanje so bile pogostne, in to me je pognalo v premišljevanje, ali bom morala ostati tu gori do konca vojne. Ko sem prišla na to misel, me je popadel strah, vse v meni se je uprlo. Postala sem živčna in raztresena. Prvega sončnega dne sem jo ucvrla s Planine, ne da bi komu kaj rekla. Gazila sem po poti, ki pelje proti Semiču. Ko sem prišla na izhono cesto, sem prvega partizana, ki sem ga srečala, vprašala, kje je glavni štab. Povedal mi je, da pri Tajčbirtu.

Tajčbirt je bila stara gostilna, v kateri so se v prejšnjih časih ustavljali v glavnem furmani, ki so vozili les iz kočevskih gozdov. Ko sem prišla pred hišo, je ves moj pogum usahnil in nisem se mogla odločiti, ali bi vstopila ali ne. Najraje bi se obrnila in odšla nazaj, in če se v tem trenutku ne bi odprla vrata, bi to najbrž storila. Zdaj je bilo prepozno.

Na vratih se je pokazal načelnik štaba Dušan Kveder-Tomaž, ki mi je zaklical: »Zdravo, Olga! Od kod pa si se ti vzela? Kaj nisi več v bolnišnici?« In že me je vlekel v hišo in v sobo. Stala sem pred komandantom glavnega štaba NOV in POS Stanetom Rozmanom in nisem mogla odpreti ust. Videl je mojo zadrego. Stopil je k meni, me objel okoli ramen in pristrčno pozdravil. »Vesel sem te, Olga! Si jo spet enkrat pošteno skupila, kaj? Je zdaj dobro? Kam pa greš?«

»Nikamor,« sem odgovorila. »K vam sem prišla, in prav o tem bi se rada pomenila!« Povedala sem vse, tudi to, da si želim nazaj v brigado.

Komandant me je gledal prek mize in poslušal. Vse je hotel vedeti. Kdaj in kako sem bila ranjena, koliko časa sem v bolnišnici, kakšne so posledice, in kakšno je zdaj moje zdravstveno stanje. Nazadnje je dejal: »Vstani, da bom videl, kako premikaš noge.« Vstala sem in hodila pred njim, on pa me je gledal. Bila sem zelo utrujena, saj je bil po petih mesecih bolnišnice to moj prvi dolgi pohod. Bolele so me noge in res sem jih težka premikala. Porabila sem ne vem koliko navora, da bi to skrila, a se ni dalo. Komandant je vse videl. Blago se je nasmehnil in rekel: »Olga, in ti bi hotela v brigado, na Štajersko, s to nogo?!« Ali sploh veš, kakšen pekel je doživela in ga še doživlja Šercerjeva brigada in vsa Štirinajsta na Štajerskem?« In pripovedoval je o tistem peklju. Jaz pa sem brez glasu jokala in solze so mi drsele po licih. »Vseeno mi je, kaj je tam, da grem le nazaj, v Šercerjevo!« Komandant pa je spet dejal: »Kar lepo na Planino boš šla, in izbij si Šercerjevo in Štajersko iz glave. Tja ne greš, ne zdaj in ne kasneje!«

Bila sem žalostna in obupana. Potem sem se le pomirila, se zbrala, in začela svojo zgodbo o Planini, o ranjencih. Povedala sem, kako sem trdno odločena, da tam ne bom ostala, pa naj ima uprava SCVPB kakršnekoli načrte z menoj. Govorila sem kot dež in ni me mogel prekiniti, dokler nisem sama prenehala.

»Verjamem, da imaš bolnišnice dovolj. Kdo pa je nima? Toda, nekaj si zapomni. Tudi to delo mora nekdo opravljati, in ne misli, da ni važno. V naši partizanski

vojski je delo z ranjenci najvažnejše. Tega ne pozabi nikdar. Sama si bila že nekajkrat ranjena, komunist si in še politkomisarka povrh, in dobro veš, kaj pomeni ranjencu bolnišnica.« Potem je komandant prenehal hoditi po sobi. Ustavil se je pred menoj in me nekaj hipov gledal. Zdelo se mi je dolgo kot večnost. Bilo me je strah, da bom morala obljubiti, da s Planine ne bom silila. Naposled je le spregovoril: »Pomenili se bomo, kam bi te dali. Izbij pa si iz glave kakršnokoli brigado! V brigado s tako nogo ne moreš. Na prvem pohodu bi te morali nekje pustiti.«

Meni so se spet usule solze po licih. Verjetno sem se mu zasmilila. Stopil je k meni, me potrepal po rami, izvlekel svoj veliki robec in mi obrisal solze, rekoč: »No no, Olga, partizanki se solze ne podajo. Potolaži se, nekaj bomo že uredili. Pomiri se. Vrne se lepo v Planino in počakaj. Pomenili se bomo in ti sporočili prek uprave. Navsezadnje si politkomisarka oddelka in brez njihove vednosti je ne moreš kar meni nič tebi nič popihati.«

V glavnem štabu sem ostala na kosilu, nato sem jo mahnila nazaj proti Planini. Pot navkreber je bila utrudljiva in porabila sem še enkrat toliko časa. V bolnišnico sem prispela, ko je bila že trda tema. Marta je bila vesela, ko me je ugledala, in je rekla, da so bili že zaskrbljeni. Fantje so preiskali vso okolico, o meni pa ne duha ne sluha. Povedala sem ji, kako se mi je stozilo po Šercerjevi in po partizanstvu sploh, in kako sem jo ucvrla v glavni štab. Bila je užaljena, ker sem kar tako ušla, in ji nisem povedala, kaj me teži. Očitajoče mi je rekla: »Olga, kaj je tako težko delati z menoj in se mi zaupati?!« Hudo mi je bilo in sram me je bilo pred Marto kot pred komandantom. Ona pa se je nežno nasmehnila in dejala: »Presneti vojaki, ki mislite, da brez vas ne bo svobode!« Ta večer nisva dolgo zaspali. Bedeli sva in klepetali. Če samo pomislim, koliko večerov sva pozno v noč sedeli, se pomenkovali, ne da bi se kdaj naveličali, in vedno sva si imeli toliko povedati.

Kmalu zatem je prišla v naš oddelk prva rekonvalescentka, partizanka Nataša. Pri Turjaku je bila huje ranjena in se je zdravila na oddelku Jelendol. Z Marto sva je bili veseli, fantje pa tudi. Samo ji je takoj zaupal vlogo Francke v našem skeču. Sprva se je branila, češ da ni še nikoli igrala. Ker smo vsi silili vanjo, je le poskusila in ugotovili smo, da bo kot Francka imenitna.

Dnevi so postajali daljši. Sonce je že prijetno grelo in sneg se je hitro topil.

Vaje za uprizoritev skeča so se stekale h kraju in za nedeljo, ko je bil napovedan miting, je bilo vse nared.

Kmalu po kosilu so začeli prihajati povabljeni. Prišli so iz uprave, bližnjih oddelkov in intendance s Srednjega vrha, od koder so nam poslali tudi tovariša Vlada s harmoniko, in nekaj tovarišev s Točke 80.

Miting sem začela z običajnim pozdravom in političnim poročilom, ki je bilo za nas na Planini novo, za goste pa neskončno staro. Potem so prišle na vrsto recitacije. Adi je recitiral Prešernov Krst pri Savici, Dušan Vrbo, Nataša Kajuhovo mater, Fon in jaz sva ob spremljavi harmonike zapela Prešernovo Železno cesto. Nazadnje je prišel na vrsto skeč, ki mu ne vem več imena. Bili so imenitni in poželi smo velik aplavz. Vsi po vrsti so nam čestitali. Posebno je bil zadovoljen dr. Magajna, ki je bil ganjen od solz. Tudi intendant nas je ta dan prijetno presenetila. Po predstavi so nas postregli z vinskim čajem, sladkanim s pravim sladkorjem, in s kruhom in mesom, ki so ga prinesli s seboj. Potem se je začelo rajanje. Trajalo je vse do šeste ure, ko so se naši gostje poslovili, razen politkomisarja SCVPB Zorana, dr. Magajne in dr. Cedrika, ki so sedeli dolgo v noč ter z nami prepevali partizanske in narodne pesmi. Naši fantje so imeli lepe in ubrane gla-

sove, in ni se čuditi, da je kmalu zatem prav iz njihovih vrst nastal invalidski pevski zbor.

Ko smo vstali, da gremo k počitku, nas je politkomisar Zoran zadržal še za trenutek in povedal, da je bil to pravzaprav moj poslovilni večer. Debelo sem ga pogledala. »Nikar tako ne glej, ti, prevejenka, ki že vse veš!« me je zavrnil. Iz svoje torbe je vzel list, ga razgrnil, in na glas prebral, da me glavni štab na mojo osebno prošnjo pošilja na enomesečni obveščevalni tečaj v Metliko. Fantje so bili presenečeni, jaz pa iz sebe od veselja, da v glavnem štabu niso pozabili name. Zoranu ni bilo najbolj prav. Povedal je, da so imeli na upravi drugačne načrte z mano, in da jim je žal, ker odhajam.

Naslednji dan smo se dopoldne sestali komunisti, da se pomenimo o delu, dokler ne bo imenovan nov politkomisar. Partijsko celico je prevzel Dušan. Okoli enajste ure smo se poslovili. Vseeno mi je bilo hudo, ko sem odhajala. Čeprav je bilo na Planini spočetka toliko težav, smo te skupaj premagali, se uživali, delali in imeli uspehe, bili prijatelji.

Fantje in Marta so me pospremili do konca vasi. Tu smo se še enkrat objeli, poslovili, jaz pa sem jo mahnila po poti proti Semiču. Dan je bil lep, sonce je svetilo kot že dolgo ne, in sneg se je lesketal, da mi je kar vid jemalo. Bilo je prelepo. Tudi pot se mi ni zdela dolga. Naenkrat sem bila na klancu pred Tajčbirtom. Na desni pod klancem je stala majhna kmečka hiša, v kateri je bil sedež zavezniške misije. Obstala sem in gledala majorja Jonesa, ki je v sami srajci in z zavihanimi rokavi, čeprav je bilo precej hladno, hitel cepiti drva, ko da je plačan. Nasmehnila sem se in pohitela po cesti proti Tajčbirtu. Zdaj sem bila drugačne volje, zadovoljna in nasmejana. Zavila sem v glavni štab, da se zahvalim komandantu Rozmanu za pomoč. Nisem prišla do besede, ko je že sam povzel. »Táko, Olga, te je prijetno gledati,« je smeje dejal.

Ker so šli tega februarskega dne leta 1944 v Metliko tudi tovariši iz intendance, so me povabili s seboj na sani. Sedela sem med njimi, zavita v tople koce, sanke so brzele po snegu, in zvončki, ki so jih konji imeli obešene okoli vratu, so veselo cingljali. Okoli šeste ure zvečer smo prispeli v Metliko in se zaustavili pred Grbčevo hišo, v kateri je bila nekdaj gostilna. Ni je bilo več, vseeno pa je bila nekakšno zbirališče vseh partizanov, ki so prišli v Metliko. In Planina je ostala daleč.

Andreana Družina-Olga

Iz vsebine periodičnega tiska slovenske politične emigracije*

Poteklo je petintrideset let, odkar so slovenske domobranske in četniške enote skupaj s svojimi političnimi voditelji, pomešane z oddelki premagane nemške vojske in njenih kvislinških ustaških, vlasovskih ter drugih oboroženih formacij, zbežale v Furlanijo in na Koroško. Zgodilo se je natanko to, kar je po kapitulaciji Italije napovedal Boris Kidrič. Nasprotniki narodnoosvobodilnega gibanja v slovenskem narodu niso imeli opore, zato so morali zapustiti domovino takoj, ko je bila podpisana kapitulacija nacistične Nemčije, in jih njena armada ni mogla več ščititi pred slovenskim ljudstvom in jugoslovansko armado. Beg domobranskih in četniških enot ter njihovih političnih voditeljev je spremljal splošen prezir in le malo kdo je nasedel njihovi propagandi, da se bodo s pomočjo angleške vojske kmalu vrnili in prevzeli oblast. Kako nestvarna je bila njihova takratna propaganda, se je pokazalo brž, ko jih je angleška vojska razorožila in jih kot sestavni del Hitlerjevih oboroženih sil strpala v taborišča ter jih dobršen del izročila jugoslovanski armadi. Z begom iz taborišč in transportov so se temu mnogi izognili in pričakovali, da se bo v svetu vsaj nekoliko polegel splošen srd množic proti nacističnim zločincem in njihovim pomagačem.

Politični voditelji so si nad begunci že v taboriščih, zlasti pa potem, ko so

se ti razkropili po Evropi in Ameriki, prizadevali obdržati svoj vpliv tudi z lokalnimi periodičnimi glasili, v katerih so, računajoč na naraščanje napetosti med Vzhodom in Zahodom, napovedovali skorajšnjo novo vojno, ki naj bi jim omogočila vrnitev v domovino. Zato je tisk slovenske politične emigracije s svojimi nosilci in njihovimi cilji neposredni naslednik tiska izdajalske politične reakcije med fašistično okupacijo. Že takrat je zastopal interese tistih nazadnjaških slojev, ki so zato, da bi ohranili svoje družbene privilegije, nasprotovali osvobodilnim silam slovenskega naroda, združenim v Osvobodilni fronti. Ko nam je Slovencem po razsulu in kapitulaciji kraljeve jugoslovanske vojske in razkosanju med tri okupatorje grozila narodna smrt, pred katero nas je mogel obvarovati samo oboroženi upor in boj vseh domoljubnih sil, se je slovenska protiljudska gospoda zbala osvobodilnih hotenj delovnih množic. Njen večji del se je udinjal okupacijskemu aparatu in brez sramu sprejel od njega orožje za boj proti osvobodilnim silam lastnega naroda. Z nasiljem in lažno propagando je pomagal ustanoviti vaške straže, četniške odrede in domobranske čete, bataljone in bojne skupine kot pomožne oborožene formacije italijanskih in nemških okupacijskih sil. Tudi po porazu nacistične Nemčije, begu iz domovine in vdaji angleškim enotam ter iskanju za-

* Prispevek je bil napisan za zbor partizanskih novinarjev in propagandistov v Ljubljani, maj 1980

točišča in podpore pri najbolj nazadnjaških krogih na tujem, slovenska politična reakcija ni opustila sovražnega delovanja proti slovenskemu ljudstvu in zlasti proti njegovim najbolj naprednim in ustvarjalnim silam.

Njen tisk še danes izpričuje globoko sovraštvo do federativne, socialistične, samoupravne in neuvrščene Jugoslavije, propagira in deluje za njeno razbitje in naslonitev Slovenije na Zahod, ob tem pa omalovažuje ustvarjalnost delovnih ljudi in njihova prizadevanja, da svobodno in enakopravno usklajujejo svoja hotenja. V tisku slovenskih političnih emigrantov sicer tudi danes ni opaziti enotnih političnih nazorov in ciljev, vsem njihovim glasilom pa je skupna težnja organizirano delovati proti naši socialistični ureditvi.

Tisk slovenske politične emigracije, ki izhaja na drugih kontinentih, kaže, da njegovi izdajatelji še vedno v ničemer niso dojeli revolucionarne preobrazbe slovenske družbe in spoznali našega gospodarskega, političnega, socialnega in kulturnega razvoja. Zanje se je čas ustavil ob njihovem begu na tuje — za mnoge pa še prej — zato njihove vesti o razmerah v Sloveniji, in še bolj njihovi politični cilji, zvenijo močno nestvarno. Taki revanšistični miselnosti iz medvojnih in prvih povojnih let ob ignoriranju globokih sprememb v slovenski družbi ne morejo pritrjevati niti mlajši slovenski politični emigranti niti emigranti, ki živijo in izdajajo svoja glasila v Evropi, zlasti pa v naši neposredni sosesčini. Ti namreč dobro vedo, da bi bila v njihovem okolju preočito lažna propaganda povsem neučinkovita. Toda tudi ti si prizadevajo svojo nekdanko domovino oblatiti, zmanjšati skušajo naša prizadevanja in uspehe, ter do skrajnosti napihniti naše napake in težave. Vse to počenjajo z namenom, da bi svoje bralce prepričali o nevzdržnem položaju v Jugoslaviji, da bi v naših ljudeh zlomili zaupanje v lastno moč in uspešnost samoupravljanja, da bi dokazali, kako

nujno je v Jugoslaviji uvesti drugačen družbenopolitični sistem. Za uresničitev teh ciljev nameravajo ustanoviti politično stranko, ki naj bi združila skupine političnih emigrantov in nasprotnike socializma v Jugoslaviji.

Čeprav je odmevnost tiska slovenskih političnih beguncev močno omejena celo v njihovih lastnih vrstah, še bolj pa med zdomci in našimi ljudmi, ki občasno odhajajo na tuje, je le prav, da partizanski novinarji in propagandisti, ki ste zavzeto širili resnico o NOB in neizprosno obsojali sebičnost, narodno izdajstvo in hlapčevanje tujcem, spoznate nekaj značilnosti emigrantske propagande v zadnjem letu, in jo kot neposredne priče medvojnega in povojnega dogajanja pomagajte razkrivati s stvarnim prikazovanjem razmer in dogajanj v naši preteklosti in sedanjosti.

Vsako težavo, ki nas je Slovence in vse Jugoslovane pestila, in vsak poizkus tujega pritiska na nas, je politična emigracija v preteklosti izrabila za okrepitveno sovražno propagando proti Titovi Jugoslaviji in tako ravna tudi danes. Tako se je po smrti Edvarda Kardelja močno okrepila ostrina emigrantskega tiska. V njem politični begunci ugotavljajo, da Tito nima več pravega naslednika, zato skrajneži napovedujejo skorajšnje vrnitev in obračun s svojimi političnimi nasprotniki v nekdanji domovini, drugi politični emigranti pa pišejo, da bo jugoslovansko vodstvo spričo nastalih gospodarskih težav prisiljeno spremeniti politični sistem tako, da bo zasebnikom dopustilo »zdravo gospodarsko rast« in ustanovitev več političnih strank, ki bodo razbile med NOB doseženo enotnost slovenskega ljudstva ter omogočile posameznim slojem in političnim skupinam uveljavljanje svojih ozkih strankarskih interesov. Očitno si emigranti zamišljajo jugoslovansko vodstvo po svoji nekdanji politični praksi kot oblast ozke skupine kapitalistov, in niti ne pomislijo na to, da daje socialistično samoupravljanje milijonom jugo-

slovanskih proizvajalcev pravico in možnost upravljanja z družbenimi sredstvi proizvodnje in z naravnimi bogastvi in da ti niso niti najmanj pripravljeni te pravice prepustiti političnim emigrantom.

Okrog dvajset slovenskih emigrantskih periodičnih glasil politične in deloma verske vsebine izpričuje močno razdrobljenost slovenske politične emigracije v geografskem in v političnem pogledu. Vsebinska glasil kaže, da so skupine med seboj še vedno sprte in da tudi na tujem vztrajajo pri svojih ozkih skupinskih in posamičnih interesih. Nekatera emigrantska glasila usmerjajo nekdanji klerikalni in domobranski prvaki, laiki in duhovniki, druga nekoliko mlajši. Pisci člankov posameznih glasil različno ocenjujejo tako družbene procese v preteklosti, kot tudi sedanje razmere. Skrajneži, na primer, očitajo uredniku tržaških Alternativ Francu Jezi, ki je šele po vojni zapustil Osvobodilno fronto, da še vedno ni spregledal pravega značaja OF niti v obdobju pred Dolomitsko izjavo, sicer pa objavljajo njegove članke tudi v svojih glasilih. Prav tako odklanjajo Žebotovo mnenje o možnosti »počlovečenja komunističnega režima« in zavračajo zamisel nekaterih drugih emigrantskih skupin o možnosti sodelovanja tudi s tistimi, ki javno ne odklanjajo socialistične samoupravne ureditve. Zadovoljni tudi niso s tisto slovensko duhovščino, ki obsoja sodelovanje z okupatorji in je tolerantna do socialistične družbene ureditve. Nasprotno pa liberalnejše skupine emigrantov duhovščini in skrajnejšem očitajo nerazgledanost, starokopitnost in nesposobnost prilagajanja sodobnim razmeram. V emigrantskem tisku najdemo mnogo medsebojnih obtoževanj za njihovo politično katastrofo 1945. leta; nekateri pripisujejo večjo krivdo političnim voditeljem, drugi pa domobranskim in četniškim poveljnikom. Skratka, politični emigranti ravnaajo prav tako, kot so ravnali med vojno: ne glede na stvar-

ne razmere in realne možnosti za doseganje svojih ciljev očitajo drug drugemu nesposobnost in krivdo za neuspešno delovanje.

Tisk slovenskih političnih emigrantskih skupin še vedno zavzeto obravnava dogajanja na Slovenskem med drugo svetovno vojno, piše o mednarodnih odnosih, prinaša pa tudi vesti in ocene o sodobnih dogodkih na Slovenskem. Begunci precej pišejo o sodobnih razmerah in dogajanjih pri nas, vendar so vesti bolj ali manj deformirane ter prilagojene fantazijskim pogledom, ocenam in željam tamkajšnjih piscev oziroma izdajateljev. Podatke za svoje članke črpajo tudi iz našega časopisja, vendar jih navadno po svoje prikujejo in komentirajo.

Pri obravnavi fašistične okupacije in NOB imajo politični begunci na razpolago le malo originalnih dokumentov, saj so ti skoraj v celoti ostali v domovini in jih hranijo naši arhivi. Pišejo o tem, da je ljubljanska škofija svoj arhiv izgubila, domobranci pa so odnesli s seboj Rupnikov arhiv. Članke pišejo tudi po svojih medvojni dnevnikih in v emigraciji napisanih spominih.

V svojih spisih o zgodovini Slovencev med obema svetovnima vojnama in o NOB najpogosteje prikazujejo protidržavno delovanje komunistov in njihov odnos do drugih političnih skupin. Komunistom odrekajo patriotizem, češ da so pred aprilsko vojno in med njo odvrčali mobilizirance od javljanja v kraljevo jugoslovansko vojsko in s svojim razdiralnim delovanjem pospešili njen poraz. O tem, da je velika večina komunistov s člani CK KPS vred odšla s prostovoljci branit domovino, ničesar ne povedo. Politični emigranti obtožujejo komuniste, da so v času, ko je še veljal med nacistično Nemčijo in Sovjetsko zvezo nenapadalni pakt, pozdravljali prihod okupatorja, obenem pa dokazujejo, da so oni sami že takrat zasnovali svoje organizacije za boj proti zavojevalcem in se zato štejejo za prve upornike.

O tem, kako so njihovi politični voditelji sprejemali fašistične okupatorje in o Natlačenovi delegaciji v Celju, ki naj bi privabila nemško vojsko v Ljubljano, seveda ne zvemo ničesar. V nasprotju z obtoževanjem komunistov defetizma pa emigranti v svojih člankih navajajo, da so partizani in terenci zaradi svojih izzivalnih akcij krivi za okupatorjeve represalije nad slovenskim prebivalstvom; pri tem seveda spet ne zvemo ničesar o okupatorjevih potujčevalnih načrtih, zaradi katerih je bil upor nujen, ne o množičnih aretacijah in izgonu slovenskih družin, še preden so bile ustanovljene partizanske čete in preden so te izvedle prve akcije. Emigrantski tisk očita slovenskemu partizanskemu vodstvu, da si poleti 1943 ni prizadevalo zaustaviti vdora Nemcev v Ljubljano, pač pa je s svojimi silami napadlo četnike v Grčaricah in vaške straže na Turjaku. Od angleške vlade terjajo odgovor, zakaj je angleško poveljstvo na Koroškem po končani vojni izročilo domobrance jugoslovanskim oblastem.

Komunistično partijo politični emigranti — prav tako kot v času okupacije — obtožujejo, da ni dopustila nobenega nekomunističnega gibanja, s čimer je izzvala državljansko vojno, v kateri so bili nekomunisti prisiljeni poiskati zaščito in pomoč pri okupatorju; tako so po njihovi razlagi nastale vaške straže in domobranske enote. Večina emigrantskih piscev si prizadeva prepričati bralce, da niso bili za okupatorje, nekateri med njimi pa to sodelovanje odkrito priznavajo in pojasnjujejo, da so našli v okupatorjih svojega zaveznika v boju proti skupnemu glavnemu sovražniku komunizmu. Zato, na primer, v oceni tretjega dela Kolaričeve knjige Škof Rožman pišejo, da je grajena na napačnih premisah, kot sta osvobodilna vojna : kolaboracija z okupatorji. Namesto njiju nekdanji Rupnikov tajnik dr. Stanko Kociper predlaga drugačno obravnavo, in sicer komunistična revolucija nasproti boju proti komunizmu,

v katerem je bil »sovražnik (okupator) mojega sovražnika (narodnoosvobodilnega gibanja) moj prijatelj«. Ob takem ugotavljanju naj bi po njegovem mnenju odpadlo »pranje škofa madežev kolaboracije z okupatorji«, kar je, kot pravi, tudi sicer neuspešno, saj so se ohranili fotografski posnetki prisrčnega škofovega rokovanja z vodilnimi okupacijskimi oblastniki, ti pa so, kot vemo, podpisovali ukaze in razglase o ustrelitvi talcev in požigu slovenskih vasi.

Tisk slovenskih političnih emigrantov terja, naj jugoslovanske oblasti prenehajo obtoževati domobrance narodnega izdajstva, pač pa naj jim kot idejnim nasprotnikom komunizma priznajo pravico do boja za svoje ideale. Zahtevajo, naj cerkvi omogočijo, da bo pojasnila svoje delovanje med okupacijo, saj je — po njihovem pisanju — tudi takrat branila politični pluralizem, svobodo vere, tiska, informiranja in drugih svoboščin.

S temi zahtevami emigrantski tisk skuša bralce v tujini prepričati, da je Cerkev na Slovenskem brezpravna, ničesar pa ne zvemo o tem, da je danes politične in verske svobode neprimerno več, kot jo je bilo kdajkoli pod klerikalnim režimom. Zato emigranti trkajo na odprta vrata, saj je bila in je katoliška verska skupnost — kljub protinarodnemu in protiljudskemu delovanju ljubljanskega škofa in dela duhovščine v tako imenovani Ljubljanski pokrajini med italijansko in nemško okupacijo — v enakem položaju kot vse druge verske skupnosti v Jugoslaviji, in ima v skladu z našo zakonodajo popolno svobodo vere, verskih obredov, kateheze, izdajati svoj verski tisk in imeti verske šole, katere pomaga vzdrževati tudi naša družbena skupnost.

Vrhovnemu poveljstvu NOVJ očitajo, da je na sremski fronti s svojo vojaško nesposobnostjo povzročilo velike žrtve. Obtožujejo, da so tuji vojaki na ozemlju Jugoslavije izgubili življenje tudi še po kapitulaciji Nemčije, pri tem pa zamol-

čijo, da se nekatere enote nemške vojske tudi po 9. maju 1945 niso hotele vdati Jugoslovanski armadi, pač pa so se z orožjem hotele prebiti proti Nemčiji, zato so vse do 15. maja prožile boje na našem ozemlju. Tisk slovenskih političnih emigrantov izrablja pisanje Robertsove knjige Tito, Mihailović in zavezniki, pa tudi Djilasov Wartime, v katerem piše, da je šel Djilas v Zagreb na pogajanja z Nemci; pri tem pa emigrantski tisk zamolči, da je šlo za zamenjavo ujetnikov, nato pa posploši: z okupatorji nismo sodelovali mi, ki smo bili za Angleže in demokracijo, pač pa so narod izdali partizani — češ, Tito je prodal Jugoslavijo že takrat znanemu diktatorju Stalinu.

Ker se politični emigranti v svojem tisku poslužujejo namigovanj, podtikanj in neutemeljenih razlag zgodovinskih dogodkov in procesov, smo še toliko bolj dolžni domači in svetovni javnosti stvarno in utemeljeno predstaviti NOB in našo socialistično graditev, pa tudi značaj in dejanje slovenske politične reakcije. To poudarjam še zlasti zato, ker emigrantski tisk ostro zavrača članke o NOB, ki so grajeni pretežno na izjavah prič, češ da so dogajanja v njih predstavljena enostransko, subjektivno. Ostro zavrača takšne knjige, kot je Črna roka, spodbija verodostojnost opisa gorenjskega domobranstva, oporeka pa tudi opisu domobranskih zločinov na Urhu pri Ljubljani. Kako neprepričljivo je njihovo »dokazovanje«, da domobranci in črnorokci pri Urhu niso morili ljudi, kaže njihova razlaga, da so bili v gozdovih okrog Urha in na Orljem pokopani partizani, ki so padli v bojih za Ljubljano, čez nekaj mesecev pa naj bi jih izkopali kot žrtve domobranskega nasilja. O napačnosti takih »pojasnil« govorijo, razen grobov žrtev nasilja domobrancev in črnorokcev, tudi številni dokumenti, žive pa tudi še priče mučenja in umorov, tako na Urhu kot v njegovi ožji in širši okolici. Politični emigranti ne vedo, da je o njihovem narodnem iz-

dajstvu v naših arhivih ohranjenih mnogo dokumentov, katerih vsebina še vedno ni bila v celoti objavljena. Inštitut za zgodovino delavskega gibanja v Ljubljani je že pripravil načrt za kritično izdajo Zbornika dokumentov o izdajstvu slovenske politične reakcije nad svojim narodom in domovino. Kritična objava teh dokumentov bo olajšala raziskovalno in publicistično delo tudi na tem področju. V pripravi kritičnih pripomb k tem dokumentom bo rabil tudi tisk slovenske politične emigracije, ki ga kompletirajo v Narodni in univerzitetni knjižnici in urejajo za uporabo v raziskovalne namene.

Dobršen del emigrantskega tiska si prizadeva prikazati nevzdržne razmere, v katerih živijo v novi Jugoslaviji nekommunisti. Tako emigranti pišejo, da so ljudje obtoženi klerikalizma že samo zato, ker se ravna po božjih zapovedih. Medtem ko naš družbenopolitični sistem — ki omogoča in zagotavlja vsem občanom, tudi vernim, da se enakopravno vključujejo v samoupravno odločanje politično organiziranih socialističnih sil, kot tudi v vse organizme in organe socialističnega samoupravljanja — še vedno ostro napadajo kot totalitarni in diktaturo, pa se razen vztrajanja nekaterih skupin pri popolni samostojnosti Slovenije, tudi med njimi, bolj kot prej, uveljavlja zamisel o »svobodni« Sloveniji v jugoslovanskem okviru. Nujnost boja za samostojnejšo Slovenijo emigranti utemeljujejo takole: Slovenija je beograjska kolonija, saj o njej odločajo zunaj nje, kar povzroča tudi gospodarske težave. Z doseljevanjem delavcev iz drugih republik izgubljata Moste v Ljubljani in okolica Jesenic slovenski značaj. Zato se je treba boriti za suvereno Slovenijo in v njej uveljaviti idejni in politični pluralizem, večstrankarski politični sistem, versko svobodo, obvezno versko vzgojo v šolah, med katerimi naj bodo tudi privatne šole, in podjetniško pobudo po nazorih dr. Andreja Gosarja. Podpreti je treba zasebno lastnino in inicia-

tivo ter odpraviti omejitve v kmetijstvu. »Državna« podjetja naj bi sicer ostala, vendar naj bi bilo tudi v njih dve tretjini privatnih delnic, s čimer bi dobile »zdrave gospodarske sile« in strokovnjaki premoč nad korumpirano birokracijo in sindikati. O Titu so emigranti poročali zmerno le ob konferenci v Havani, češ, boljši je neuvrščeni Tito kot uvrščeni Castro — eksponent Moskve, ki pa je Tita nadvladal, ker ta ni našel dovolj opore v državah Zahoda.

Stališča, ki jih najpogosteje razglaša tisk slovenskih političnih beguncev, kažejo, na kakšen način si ti prizadevajo, ne le zatreti nadaljnji proces naše socialistične revolucije, marveč tudi, kako poskušajo diskreditirati socialistično in samoupravno Jugoslavijo ter jo osamiti v svetu in oblatiti njeno vodstvo ter ZKJ, obenem pa ovreči krivdo za svoje narodno izdajstvo, doseči rehabilitacijo in »narodno spravo« ter se razglasiti za nosilce interesov slovenske narodne skupnosti. V ta namen emigranti neobjektivno prikazujejo preteklost in sedanje razmere pri nas. S svojim tiskom poskušajo voditelji posameznih skupin vplivati na politične emigrante in njihove potomce, na naše izseljence in delavce, ki so na začasnem delu v tujini, njihove vesti pa zaidejo tudi med premalo razgledani del prebivalstva Jugoslavije. Zato je prav, da vemo za njihov izvir. Vedeti moramo, da take težnje izraža tisti tujek slovenskega naroda, ki ni hotel uskladiti svojih interesov s hotenji delovnih ljudi, to je velike večine slovenskega naroda, zato je do konca služil fašističnemu okupatorju in v strahu pred sodbo svojega naroda zbežal pod zaščito Rösenerjevega korpusa na tuje, kjer pa zaradi preočitnega spajdašenja s fašizmom pri demokratičnih silah Zahoda ni našel opore za boj proti Titovi Jugoslaviji. Njihovo propagandno dejavnost bomo omejili in preprečili samo z zgodovinsko verodostojnimi in dokumentiranimi prikazi razrednih in idejnih vzrokov narodnega izdajstva slovenske

politične reakcije med fašistično okupacijo, z razlaganjem njenega nasprotovanja interesom ljudskih množic in s stvarnim prikazovanjem vloge, prizadevanj in uspehov delovnih ljudi v naši socialistični skupnosti.

Ivan Križnar

Matajur 1980

Šele zdaj veš, kaj je gora Matajur, šele zdaj veš, ko se v avtobusu s partizani veterani voziš po klancih nizdol nazaj v doline. Vse na svetu bi moral videti, slišati, čutiti, da bi dojel, kje si in kaj si. Vseh imen, napisanih na atlasih in globusih, bi se želel dotakniti.

Za nami ostaja bela gora Matajur, bleščeči sneg jo pokriva, in sonce sije nanjo z zahodne strani.

Kako je bilo leta 1944, ko so se na plešasti gori skrivali partizani, samó sami vase ujeti? Nikjer nobene smreke, nikjer temne votline, da bi se skrili vanjo pred lovci na žive ljudi, da bi si rešili življenja za srečno svobodo.

V tesni vasi Matajur se avtobus ustavi.

— V tej vasi je živel kaplan Martin Čedermac, nam pojasni; tu je živel mož, ki bo o njem še dolgo živa zgodba, kot jo je napisal France Bevk.

Gremo navzdol s ceste na vaški britof, na njivo, v kateri počivajo ljudje kot semena. Njiva je stara, majhna, vase zajedena, ob njo je nagubana cerkvica in kot mrtva straža preži kamniti zvonik nad obema. Njiva je ograjena s sivim zidom iz kraškega kamenja, kot so ograjene kraške kotanje in grede na njih dnu.

Na sivem obzidju sloni star, zlovoljen, a radoveden mož. To je mežnar. Saj vemo, da po slovensko govori in da še malo po kadilu diši.

Starec strmi v nas in odkimava z glavo:

— Le od kod vsi ti gosposki ljudje na našem britofu?

Po drobnem pesku gremo h grobu mrtvih partizanov. Z nami gre srbska pesnica Desanka Maksimović, in v naročju nežno objema šopek prelepih vrtnic. Potem se skloni nad mrtvimi in prebira imena, vklesana v nagrobni kamen. Med njimi je ime srbskega fanta.

— Poglej poglej, si pravim, še enkrat boš morala priti na Matajur, da boš sama sebi glasno brala imena junakov, v kamen vklesanih.

Desanka pa bere ime srbskega fanta, ki počiva med svojimi partizanskimi brati, in nato spregovori s tihotnim, krhkim glasom svojo — našo pesem, pripoveduje krvavo bajko, ki ni bajka, ni pravljica, je ena sama resnica.

Besede nas pokrivajo, kot da Desanka nikoli nobene druge pesmi ni napisala, le to eno edino, obtožujočo, ki pravi: bogovi, bogovi, usmilit se rabljev!

Na grobu zmrzuje rdeče cvetje, na zidu, kjer je slonel starec, je zdaj le še njegova sinjkasta senca. Iz zvonika nad nami zapojó matajurski zvonovi, pojejo tako milo in presunljivo, kot bi bili uliti iz kovinske žalosti, za vsem živim, ki mora nepreklicno umreti.

— Saj so zvonili tudi takrat, si pravimo, saj niso mogli molčati takrat, ko so polagali v skupni grob mrtve junake.

Iz črne žalosti je stkana pesem matajurskih zvonov bim-bam-bim-bam-bim ... in raste v neviden pajčolan proti škrlatni večerni zarji, kjer sonce zahaja nad pradavno furlansko nižino.

Potem ljudje pojejo staro partizansko pesem, pridušeno pojejo, pojejo kot pastirji na paši, ki morajo peti. In zvonenje in žareča zarja večerna in pesem se prepletajo v eno samo gluhotno zavest o človekovi usodi na našem planetu.

Planet, imenovan Zemlja — pa kot da ni nič. Po svojih ukazih se vrtil okoli samega sebe, brezbrizen potuje okoli svojega Sonca.

Na svidenje beli Matajur nad dolinami, na svidenje matajurski sivi britof! Na svidenje!

Kristina Brenkova

Vnovični Gamsi na plazu*

Bilo je v začetku lanskega leta. Kot že večkrat, je tekel pogovor o proučevanju narodnoosvobodilne vojne onkraj Karavank, na avstrijskem Koroškem. Eden glavnih govorcev je bil, tudi tokrat, razumljivo, Karel Prušnik-Gašper. Tedaj sem ga zadnjič videl živega, dokončno slovo od njega pa sem doživel komaj mesec, dva zatem na pokopališču v Kotmari vasi.

Če se v mislih vračam na zadnje srečanje z Gašperjem, se spomin vedno znova povrne na njegovo zagotovilo: nemški prevod Gamsov je tik pred izidom. O knjigi, ki je sedaj izšla, je govoril z največjo ljubeznijo in prizadetostjo. Žal njenega izida ni dočakal. Vidim ga, s kolikšno skrbnostjo bi jo vzel v roke, saj se je zavedal, da bo njen nemški prevod približal protifašistični boj koroških Slovencev ne le širši avstrijski, ampak tudi mednarodni javnosti. Kajti knjiga, ki je danes pred nami, ni le trajen spomenik partizanu Gašperju, ampak tudi upornosti slovenskega koroškega človeka v času nacizma in druge svetovne vojne.

Poglejmo, kako je ta spomenik sprejel del avstrijske javnosti! Osrednje avstrijsko glasilo socialistično Arbeiter Zeitung je ob izidu nemškega prevoda poudarilo, da velja koroški partizanski boj za pomemben dejavnik avstrijskega

odpora proti nacizmu in da predstavlja obsežno dokumentacijo tega odpora. Ob koncu poročila list podčrtuje, da knjiga opozarja vsakega svetu odprtega Avstrijca, naj živi v miru s slovenskimi so državljani in da naj spoštuje njihove šege in varuje njihove demokratične pravice. V dunajskem tedniku Profil beremo, da so trenutno Gamsi na plazu edini obsežni dokument koroškega odpora proti nacizmu v nemškem jeziku. Še glas celovškega demokrata, sodelavca tamkajšnje univerze, dr. Roberta Saxerja: Gamsi so angažirano avtobiografsko sporočilo moža, odločilno udeleženega v dogajanju med drugo svetovno vojno, za katerega je imel boj nedvoumen cilj, odstranitev fašistične strahovlade in dosEGO svobode, zlasti za svoje, slovenske deželane, že generacije socialno tlačene in ogrožene. Saxer nadaljuje, da je v središču knjige partizanski boj ter v njegovi zadnji fazi sodelovanje z avstrijskimi protifašisti. In: da bi moral Korošec nemškega jezika pripisati temu boju to, kar mu gre, namreč, da je bil to boj za svobodo. Saxer da tudi vedeti, da pomeni Gašperjeva knjiga prispevek k odstranjevanju nemško-nacionalnih pogledov na koroško vprašanje, in to je, dodajmo, dodatna oblika Gamsov na plazu, saj odsevajo vsa tista prizadevanja in hotenja, za katera se je Gašper bojeval kot borec narodnoosvo-

* Ob izidu nemškega prevoda knjige Gamsi na plazu, Gamsen auf der Lawine (podnaslov: Der Kärntner Partisanenkampf), Klagenfurt-Ferlach 1980, 310 strani in slikovne priloge.

bodilne vojske v letih druge svetovne vojne.

Z Gašperjevimi Gamsi sem se prvič seznanil leta 1958, kmalu po njihovem izidu, v času, ko sem še iskal svojo delovno usmerjenost, ki me je končno pripeljala k proučevanju okolja, iz katerega je izšel in v katerem je Karel Prušnik-Gašper deloval vse do svoje smrti. Dali so mi enega prvih poglobljenih pogledov, ne le na narodnoosvobodilni boj na prostoru onkraj Karavank, ampak tudi na siceršnjo problematiko koroškega slovenstva. Pokazalo se je tudi, zakaj je bil tovariš Gašper kar trikrat v zaporu, prvič še med klerofašističnim režimom v drugi polovici tridesetih let, in dvakrat po vojaškem zlomu nacizma. Vzrok temu je bilo njegovo delovanje in vloga med slovensko koroško narodno skupnostjo. Gamse na plazu, svoj zadnji knjižni spomenik, je Karel Prušnik sicer sklenil z majskimi dnevi devetnajstopetindesetega, ohranjenih pa je še nekaj njegovih spominskih utrinikov, tudi na čas po vojaškem zlomu nacizma, vse tja do leta 1948. V dopolnilo Gašperjeve podobe skušajmo iz njih izluščiti nekaj značilnih opozoril.

Razumljivo je, da skuša, enako kot v Gamsih, tudi v teh, še ne izdanih spominskih zapisih, orisati svoje doživljanje v graški kaznilnici Karlau, kamor sta ga bili zaprli najprej klerofašistična in kasneje povojna justica. Ko je bil 19. avgusta 1935 prvič obsojen na pet let ječe, se je sodba dodatno glasila še na štiriindvajseturno, tako imenovano trdo ležišče (ležišče brez postelje in slamarice) in na post vsake tri mesece. Pripoveduje, da so imeli zaporniki pred vojno zadostno hrano, a da je bila prehrana po drugi svetovni vojni klavrna: 25 do 40 dekagramov kruha, seveda, če je kaznjenec delal, ter opoldne in zvečer pol litra juhe. Kljub temu, da je bil Karel Prušnik-Gašper politični zapornik, so ga v Karlau leta 1947 vtaknili med kriminalce. Zapisal je tudi, da je bil leto kasneje v kaznilnici zaposlen paznik, ki je

med vojno opravljal pazniško službo v Mariboru. Pripovedovali so, da je tamkaj mučil ujete partizane.

Zatem se spomin prevesi na mlada leta. V plebiscitnem času je moral oče pobegniti s Koroške na jugoslovansko stran, v Solčavo. Preostala družina je bila tedaj izpostavljena šikanam koroških folksverovcev. To so bili mladoletniki, piše Gašper, ki so komaj izstopili iz ljudske šole. Ko so nasprotniki zasliševali mater o očetu, ji je nek folksverovec celo nastavil nož na prsi. Opozarja, da so imeli v predplebiscitnem času Slovenci v Železni Kapli bogato kulturno življenje! Ustanovljeno je bilo telovadno društvo Sokol, slovensko Žensko društvo in slovensko Izobraževalno društvo. Pripravljali so tudi igro Divji lovec.

Po plebiscitu so južnokoroške urade zasedli nemški nacionalisti (Prušnik: šovinisti). Na šole so prišli nemški učitelji, in »gorje«, nadaljuje Prušnik, »slovenskim otrokom, posebno še tistim, katerih starši so agitirali za Jugoslavijo«. Med takimi je bil tudi mladi Karel. Piše, da so ga železnokapelski purgarski otroci sovražili, saj se jim je zameril že leta 1917, ko je v vseh razredih tamkajšnje ljudske šole odstranil podobe cesarja Franca Jožefa. Ko je dopolnil osemnajst let, ga je oče poslal v kmetijsko šolo Goldbrunhof, severno od Velikovca. Po Gašperjevem zagotovitvi sta bila v šolskem letu 1927–1928 med tridesetimi učenci prvega razreda le dva Nemca, ki nista znala slovensko, eden je bil iz Mostiča/Brückla, drugi pa iz zgornjekoroškega Trga/Feldkirchna. Poudarja, da so v Goldbrunhofu vrsto gojencev usmerili v nacizem. Marsikaterega teh je Karel Prušnik leta 1947 srečal v Karlau. Med nekdanjimi učenci te šole so bili tudi nosilci nacističnega »krvnega znaka«.

Leta druge svetovne vojne ne pomenijo prelomnice le za slovenski narod, ampak tudi za Karla Prušnika. Kot partizanski borec in politični delavec je izšel iz nje s partizanskim imenom Gašper. Potem ko je slekel partizansko uni-

formo, je po odhodu enot jugoslovanske armade s Koroške konec maja 1945 nadaljeval svoje dotedanje delo kot tajnik Pokrajinskega odbora Osvobodilne fronte za slovensko Koroško. Kako so Britanci kot zasedbena sila na avstrijskem Koroškem ocenjevali Gašperjevo politično delo med rojaki govori že dejstvo, da so ga kar dvakrat poslali v Karlau.

Iz leta 1946 je v Prušnikovih spominskih zapisih ohranjen značilen utrinek, ki kaže, kako so Britanci in domači nacionalisti sledili Gašperjevi dejavnosti. Spomladi tega leta si je Karel Prušnik-Gašper priskrbel lovsko dovoljenje in odšel na lov na območje občine Bele, ki je danes združena z Železno Kaplo. Med potjo se je ustavil pri znancih. Britanci, ki so jih o Gašperjevi poti obvestili slovenski nasprotniki, so obkolili hišo, v kateri je potekal prijateljski pogovor. Kolikor se je dalo razbrati, so prejeli obvestilo, da so v Beli zbrani partizani (!) ter sumili, da namerava Prušnik na meji z Jugoslavijo imeti sestanek ali morda celo miting.

Posebno mesto v poveljih Gašperjevih spominskih zapisih ima opis železnokapelskih dogodkov dne 16. marca 1947. Po uradni verziji, objavljeni v večinskem koroškem tisku, naj bi bile neposreden vzrok tedanjega napada nemških nacionalistov na pristaše Osvobodilne fronte jugoslovanske zastave, ki so jih nosili slovenski zborovalci. K temu velja pripisati, da so slovenski nasprotniki pripravljali napad na pristaše Osvobodilne fronte že nekaj dni pred tem datumom. Vendar se tega dne niso zadovoljili samo s fizičnim napadom na Slovence, ampak so uničili tudi dvorano, v kateri naj bi bila prireditev Osvobodilne fronte, in to tako, da je zborovanje moralo biti na prostem. Ti dogodki so 26. in 27. marca dobili epilog pred britanskim vojaškim sodiščem v Velikovemcu. Predenj so Britanci poklicali deset vidnih članov Osvobodilne fronte, obtoženih, da so nosili jugoslovanske za-

Karel Prušnik-Gašper leta 1948 v graški kaznilnici v Karlau

stave, in štiri nemške nacionaliste. Med prvimi je dobil najvišjo kazen — štiri mesece zapora — Karel Prušnik. Obso dili so ga, kot druge obtožence, tudi na denarno kazen.

Poglejmo, kako Gašper v spominskem zapisu, pripravljenem v Karlau, opisuje te dogodke! Poroča, da so priprave na železnokapelsko prireditev vodili nekdanji partizani, temkajšnji domačini. Nadrobno opisuje prireditev in sočasni nastop nemškega nacionalizma.

Piše, da so nasprotniki ta dan pripeljali v Železno Kaplo ne le nekdanje naciste, ampak tudi pripadnike medvojnih nacističnih formacij (kot, na primer, esesovce in druge). Potem ko so zborovali, ki so skupaj nosili pet »prepovedanih« zastav, ob desetih dopoldne prišli na zborna mesto, so ga Britanci poklicali na pogovor in zahtevali odstranitev zastav. Na to zahtevo je Gašper odgovoril, da so te zastave nekdanjih partizanov prislužene v težkem oboroženem boju proti fašistični Nemčiji. Značilno je, da Britanci niso ničesar ukrenili proti slovenskim nasprotnikom, kljub temu, da so ti, še pred Gašperjevim pogovorom z njimi, pričeli z njim fizično obračunavati. Nek nekdanji Sajevec je, na primer, udaril Gašperja po glavi in ranil več Slovencev. Kasneje so nasprotniki med drugim do nezvesti pretepli tajnika železnokapelskega odbora Osvobodilne fronte ter fizično napadli tudi jugoslovanskega dopisnika in predstavnika sovjetske tiskovne agencije Tass.

Železnokapelskim dogodkom je, kot smo omenili, sledila sodna obravnava v Velikovcu. Na njej je Prušnik protestiral proti temu, da stojijo pred sodiščem skupaj partizani in nekdanji pripadniki oboroženih nacističnih formacij. Sodnik protesta ni upošteval. Na razpravi je kot tolmač nastopal tudi nek nekdanji kočevski Nemec. Vse to je bilo vzrok, da je Karel Prušnik-Gašper še z dvema obtoženima zapustil sodišče, medtem ko so orožniki drugim Slovincem onemogočili odhod.

Prihodnji dan se je sodna obravnava nadaljevala, a tokrat brez navzočnosti nekdanjih pripadnikov nacističnih oboroženih oddelkov. Skupaj so to pot Britanci obsodili sedem Slovencev, deloma tudi pogojno. Glavni zločin obsojenih naj bi bilo nošenje prepovedanih »jugoslovanskih« zastav v Železni Kapli. Potem ko so slovenske obsojence prepeljali v celovške zapore, so ti stopili v tridnevno gladovno stavko — v protest proti krivični sodbi in v spomin na med

drugo svetovno vojno izseljene koroške Slovence. Iz Celovca so Gašperja vključenega odpeljali v Gradec, v Karlau.

V nadaljevanju Karel Prušnik-Gašper piše o obisku dveh delegacij koroških Slovencev, ki sta se konec septembra 1947 v Beogradu udeležili drugega kongresa Ljudske fronte Jugoslavije in kongresa Zveze borcev NOV Jugoslavije. Tjakaj je, poroča Gašper, odpotovalo devetnajst tovarišic in tovarišev, na čelu s predsednikom in sekretarjem Pokrajinskega odbora OF za Koroško dr. Francetom Petkom in Karlom Prušnikom. Med delegati sta bila tudi avstrijska tovariša iz Beljaka. Zapis opozarja, da so delegacijo na Jesenicah pozdravili zastopniki tamkajšnjih množičnih organizacij, in da se jim je za pozdrav zahvalil dr. Petek. Prav tako je dr. Petek po prihodu v Beograd v imenu ožjih rojakov pozdravil kongres Ljudske fronte kot najmnogičnejše jugoslovanske organizacije.

Ko so se delegati vračali iz Beograda, so se srečali s slovensko koroško mladinsko delovno brigado Franca Tavčmana-Lenarta. Z njo so se prve dni oktobra tudi vrnili na Koroško. Značilno je, da so se po njenem prihodu v Podroščo ponovili železnokapelski dogodki, vendar s to izjemo, da so tamkaj pričakali brigadirje predvsem britanski vojaki. Vzrok burnega sprejema naj bi bile tokrat slovenske zastave, ki so jih mladinci prejeli na progi Šamac—Sarajevo. Karel Prušnik-Gašper poroča, da so brigadirjem, ki so odkorakali z železniške postaje, Britanci zastavili pot in zahtevali izročitev zastav. Poleg tega so se tem vojakom s kamioni pripeljali na pomoč ob britanskih še avstrijski orožniki. Sledil je napad na brigadirje. Med drugimi so Britanci prijeli sekretarja brigade Korija Pörtscha. Iz spominov tudi izvemo, da je več ranjenih brigadirjev našlo pomoč pri tamkajšnjih Slovincih. Sodni proces proti sekretarju brigade in tovarišem je bil sredi oktobra. Obsojeni so bili na različne kazni. Do

dati je treba še, da je Kori Pörtsch (Perč) med prestajanjem kazni oslepel na eno oko.

Nadaljnji dogodek, ki ga Gašper opisuje, je pokop več deset padlih slovenskih partizanov na šentruperškem pokopališču pri Velikovcu 26. oktobra 1947. Po orisu ovir, zlasti s strani celovškega ordinariata, ki naj bi onemogočile prekop, omenja, da so bili na slovesnost — poleg predstavnikov jugoslovanske armade — povabljeni tudi zastopniki zavezniških sil. Značilno je, da so zahodni zavezniki poslali na slovesnost, ki se jo je udeležilo kakih tisoč oseb, le opazovalce. Ob tej priložnosti je bil glavni govorNIK Karel Prušnik-Gašper, in prav ta govor je bil vzrok, da so ga Britanci sredi novembra 1947 spet obsodili na dolgotrajnejšo zaporno kazen, ki jo je prestajal v Karlau.

Z opisom vnovičnih razmer v tej jetnišnici se Gašperjevi spominski zapiski končajo.

Dr. Tone Zorn

Veš, poet, svoj dolg?

*Veš, poet, svoj dolg?
Nimaš nič besed?
Kaj zagrinjaš se v molk?
Vrzi pesem v svet,
pesem za današnjo rabo —
vsi jo bomo povzeli za tabo.*

*Vem, o vem svoj dolg —
v prsih tu me žge;
naj se mi grlo odpre,
bom zavijal ko volk,
na vseh štirih bom stal vrh planine,
škipal in hlípal med pečine.*

*Vrh Mežaklje bom stal,
pesem svojo rjul,
Blegoš jo bo čul,
Krim odmev bo dal;
v vse vetrove jo bom tresel,
eden jo bo na Pohorje nesel.*

*Gozd in gora poj,
silen ženimo hrup;
vboga gmajna, le vkup,
le vkup, le vkup z menoj,
staro pravdo v mrak tulimo,
da se pretulimo skozi to zimo.*

*Se bo kdaj pomlad,
še bo napočil zor;
takrat volčji zbor
pojde lovce klat:
plani čez Savo, plavaj čez Dravo —
zob za zob in glavo za glavo!*

Oton Župančič

Obdobje bananskih vojn in bananskih republik je za vselej mimo

Neuvrščene dežele se morajo še bolj uveljaviti kot aktiven dejavnik v mednarodnih odnosih. Če bodo združile svoja prizadevanja in če bodo enotno nastopale na mednarodnem prizorišču, potem bodo lahko veliko storile. Ne zadostuje, da bomo samo vest človeštva, marveč moramo biti moč, ki dejavno prispeva k ustvarjanju njegove lepše prihodnosti...

TITO

Zadovoljstvo ob dejstvu, da je zasedla na območju Latinske Amerike, ki ga je v svojem sklepnem dokumentu izpričala VI. konferenca držav in vlad jeseni 1979. v Havani, nam dokazuje, da je južni del zahodne poloble resnično izredno dinamičen, obenem pa tudi vznemirljiv del sveta.

Ko je bilo leta 1961 gibanje neuvrščenosti ustanovljeno, je bila med njegovi mi ustanovitelji ena sama latinskoameriška in karibska država, in sicer Kuba,

medtem ko sta bili Brazilija in Ekvador opazovalca. Ves čas od tedaj je bila Latinska Amerika prizorišče neprestanega boja svojih narodov za dosego popolne neodvisnosti (v Mehiki prav zdaj, po sedemnajstih letih obujajo spomin na Emilliana Zapato in Pancha Villo), za izgon kolonializma iz tega dela sveta, za afirmacijo suverenosti vsake države posebej (zahtevan boj Paname za suverenost nad prekopom čez njeno ozemlje se je končal oktobra 1979), za obrambo naravnih bogastev, za pospeševanje gospodarskega in družbenega napredka, za ohranitev in obrambo kulturnih pridobitev (z usodo južnoameriških Indijancev se je moralo ukvarjati celo Russelovo sodišče konec lanskega leta v Rotterdamu) ter za aktivno in neodvisno udeležbo v mednarodnem življenju.

Ves ta boj ima globoke korenine v zgodovini Latinske Amerike, dela sveta, ki je začel svoj boj za neodvisnost v začetku 19. stoletja. Ta boj, v katerem je bilo veliko porazov in zmag, je nenehno napredoval in bil svetel zgled borcem za svobodo vse do današnjih dni. V minulih nekaj letih so si karibske države priborile neodvisnost in se priključile gibanju neuvrščenih. Zgodovinska zmaga nikaragovskega ljudstva je bila dogodek, ki je vlil novega poguma vsemu temu območju. Zmaga je omogočila ljudstvom Latinske Amerike in Karibov, da so — obenem s svojimi brati v Afriki in Aziji — prevzemali vse dinamičnejšo vlogo v skupnem boju proti imperializ-

mu, kolonializmu, neokolonializmu, razizmu (vključno cionizem), politiki sile ter vsem oblikam tuje nadvlade ali okupacije. Ob konferenci v Havani je že 11 držav iz Latinske Amerike in Karibov sodelovalo v gibanju neuvrščenih kot enakopravni člani, 10 pa kot opazovalci. Dejavnost gibanja, kot tudi dejstvo, da je bila konferenca gibanja ravno v Havani, priteguje vse več pozornosti in vzbuja vedno večje spoštovanje na vsem tem območju.

Bitka narodov in ljudstev v Latinski Ameriki za resnično politično samostojnost in nemoten družbeni razvoj tudi danes ne izgublja svoje ostrine. Bolj kot kdajkoli prej je danes čutiti, kakšen je pritisk vojaških osebnosti na »zeleno celino«. Proces militarizacije v tem delu sveta se je začel že v 19. stoletju, pravi razmah pa je doživel po svetovni gospodarski krizi v tridesetih letih tega stoletja. Naraščanje vloge voditeljev v uniformah je bilo mogoče zaradi mogočnosti vojaških struktur, njihove organiziranosti in odločnosti. Novejši primer vmešavanja vojske v politično življenje je bil prevrat v Boliviji, ko so generali s svojim posegom zavrli proces demokratizacije v tej državi. Prevrat v Boliviji sodi na desni rob ideološke pahljače, in neustavljivo spominja na prevrat, kot so ga izvedli pred skoraj osmimi leti v Čilu. Gre torej za procese v Latinski Ameriki, ki so izrednega pomena ne le za narode tega dela sveta, temveč tudi za razmerje sil na širšem svetovnem območju. Tudi novi ameriški predsednik Ronald Reagan se je odločil, da je »skoz mehiška očala vrgel pogled na Latinsko Ameriko«.

Analize kažejo, da je glavni vzrok nestabilnosti režimov v Latinski Ameriki v protislovjih med buržoaznopolitično nadstavbo ter polfevdalno, gospodarsko nestabilno in socialno neizdiferencirano bazo latinskoameriške družbe. Stara fevdalna družba je bila samo na pol odpravljena, družbeni odnosi pa so bili zgrajeni na nacionalni kapitalistični

osnovi. Noben razred ni bil sposoben, da bi trdno držal oblast v svojih rokah.

Ko je v začetku 19. stoletja Napoleon zrušil špansko monarhijo, so naenkrat izgubili veljavo pravnopolitični razlogi za nadaljnje uklanjanje latinskoameriških kolonij metropoli. Odločne zahteve za neodvisnost so bruhnile na dan z vso silo, nakar se je začel boj za svobodo. Rezultat tega boja je bila politična samostojnost večine držav »zelene celine«.

Zmotno bi bilo misliti, da je bil boj proti španskemu kolonializmu že tudi družbena revolucija. Ni bilo sil, ki bi bile nosilec takšne preobrazbe. Proces emancipacije ni bil tudi družbenoekonomska transformacija, zato sta bili nosilki boja veleposestniška oligarhija, ki je težila po politični oblasti in si v kasnejšem procesu prilastila večino obdelovalne zemlje, ter trgovska buržoazija (vstala je proti omejitvam, ki jih je glede svobodnega trgovanja uvedla metropola), medtem ko široke izkoriščane množice niso sodelovale v boju kot aktiven družbeni činitelj.

V Latinski Ameriki ni bilo buržoazne revolucije, veleposestniška oligarhija pa ni bila razlaščena, temveč je celo dobila politično oblast. Veleposestva so ostala nedotaknjena, ni prišlo do osvoboditve kmetov, kar je bistveno za razvoj kapitalizma kot družbenega razreda. Eden od činiteljev, ki je pogojeval takšen razvoj, je bil tuji kapital, ki je predvsem iz ZDA začel intenzivno dotekati v drugi polovici 19. stoletja.

To so razlogi, da Latinsko Ameriko pretresa dolgotrajna kriza politične stabilnosti, v kateri se izmenjujejo obdobja anarhije in legalnosti, diktatur vojaških in civilnih voditeljev, družin in skupin, za katere je bil formalni buržoazni demokratizem samo plašč, v katerega so zavijale svoje nazore o oblasti kot nedotakljivem dednem pravu, kot, na primer, Somoza, Duvalier in drugi.

Laže je razumeti ozadje karakaškega vikenda oktobra 1980, ki so ga udeleženci razglasili kot »kongres za svobodo in

demokratizacijo Kube«. Navzoči so bili najrazličnejši nasprotniki Kube Fidela Castra, vendar preseneča predvsem to, da jim je Venezuela izkazala gostoljubje. Spomnimo se samo dragocene pomoči, ki jo je vlada v Caracasu izkazovala eno leto prej sandinistični revoluciji v Nicaragui. Ne kaže tudi pozabljati na podatek, da je udeležence »kongresa« brzojavno pozdravil — brzojavka je bila oddana v New Yorku — Romulo Betancourt in da so sodelovale uradne delegacije vladajočih krščanskodemokratskih strank iz Venezuele in Costarice.

To je bil samo drobec v širšem pojavu, med katerim je skrajna reakcija začela dvigovati glavo v vsej Srednji Ameriki in v Karibih. Vojaško-civilna junta v Salvadorju, ki je pred dobrim letom strmoglavila z oblasti diktaturo generala Romera, je na začetku uživala podporo celo socialnih demokratov in komunistov, nato pa se je že čez nekaj mesecev spremenila v pravega žandarja svojega ljudstva. Vsakdanji pojav so postali politični uboji, »izginjanje« ljudi, med obračunavanjem z gverilo pa bombardiranje »sumljivih naselij«, pri čemer smrt dohiti sto in sto nedolžnih državljanov.

Brez podpore ljudstva, s paraliziranim gospodarstvom in brez rednih proračunskih dohodkov, režim še kar vztraja na oblasti, zapravlja in se oborožuje z naj sodobnejšimi sredstvi za vojno. Srednji in nižji dejavniki, ki sodelujejo v delitvi oblasti — oficirji, se usposablajo na »intenzivnih tečajih« v ameriških vojašnicah na območju panamskega prekopa. V dobrem letu je salvadorska drama terjala okrog 10 000 žrtev, nasilju pa se je postavilo po robu Združeno poveljstvo gverilskih organizacij, imenovano Fronta za narodno osvoboditev Farabundo Marti (FMLN), ki mu povečuje Ferman Cienfuegos. Ta je napovedal obračun z junto, vendar je kot odgovor takoj prišlo opozorilo, da utegnejo ZDA intervenirati in zavarovati oziroma utrditi na oblasti režim, ki bi v skladu

Mehiški predsednik Jose Lopez Portillo je vsem pritiskom navkljub obiskal Kubo in jo podprl. Mehika je bila pred dvajsetimi leti edina država v Latinski Ameriki, ki se ni uklonila pritisku Organizacije ameriških držav (ZDA), da bi prekinila odnose s Kubo oziroma njeno revolucionarno oblastjo

z washingtonsko strategijo branil del tihomorske obale ozkega ozemlja Centralne Amerike.

Nekdo si je izdril iz pete tudi trn, ki se mu pravi Jamaica. Njena vlada je pred nekaj več kakor letom dni zavrnila kredit Mednarodnega monetarnega sklada, ker je postavljala nesprejemljive pogoje. Reakcija je bila takojšna. Predsednik Michael Manly je dejal, da bi sprejem kreditnih pogojev pomenil, da se njegova Ljudska stranka Jamaice odre-

ka reformske politike v prid delavcem, malim kmetom in družbi enakopravnih ljudi. Ameriški tisk je hitel zatrjevati, da se »režim v Kingstonu ne bo obdržal brez kredita niti mesec dni«. Režim je obstal, toda neposredno pred volitvami, ki so bile 30. oktobra lani, so se v tedaj mirni karibski državi začeli množični (politični) uboji, in tudi politični neredi. Ubiti so poskušali celo samega predsednika Manlyja.

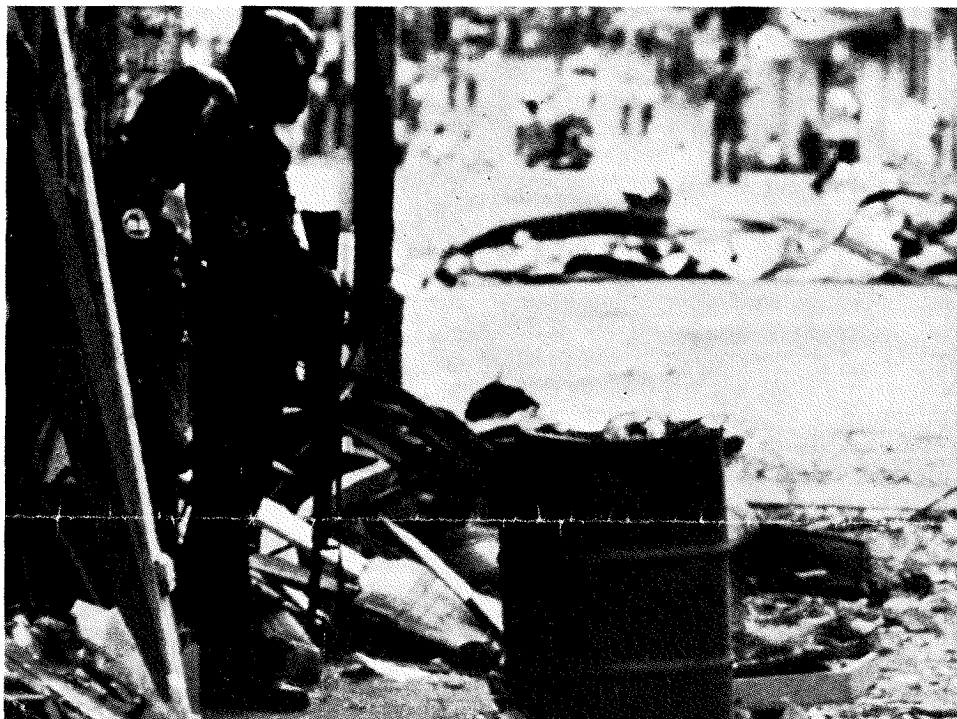
Jamaica je morala izgubiti napredno vlado. Tuja propaganda je poskrbela, da se je na Jamaici uveljavil položaj, kakršen je bil pred mnogimi leti v Guatemali, ko so strmoglavili režim Jakoba Arbenza, kasneje Juana Bosha v Dominikanski republiki in še kasneje Salvadorja Allendeja v Čilu. Na volitvah je zmagal simpatizer Ronalda Reagana, voditelj laburistične stranke Edward Seaga. Čeprav ni niti približno tako popularen med ljudstvom kot Michale Manly, velja Seaga za sposobnega poslovnega človeka. Ko je govoril o smericah svoje zunanje politike, je takoj napovedal bistveno ohladitev odnosov s Kubo, katere predsednik je imel tesne stike s prejšnjim šefom v Kingstonu Manlyjem. Seaga je poiskal oporo v Venezueli in v Costarici ter še pri nekaterih »zmerno desnih« režimih v Latinski Ameriki. Pripominjajo, da se je Seaga šolal v ZDA, da je bil kot sin libanonskega izseljenca in matere po rodu iz Jamaice, rojen v Bostonu ter da je diplomiral ekonomijo na Harwardu.

Ne le opiranje Edwarda Seaga na Venezuelo, tudi sicer je videti, da se obeta razvoj nekontroliranega »desničarskega lovišča« v Srednji Ameriki in v Karibih. Desnica ne le da dviga glavo, temveč se cinično kaže tudi s svoje profašistične strani. Priče smo nekaznovanemu »delovanju« raznih lažnih vojaških formacij, kot so »eskadroni smrti«, ki po svoje krojijo pravico, »tajne protikomunistične vojske«, »red«, »bela roka« in podobne. Njihove žrtve so vedno novi sto in tisoči intelektualcev, študentov,

sindikalnih voditeljev in novinarjev v Salvadorju, Guatemali, Haitiju in nekaterih drugih državah tega območja. Režimi, po svojem bistvu in obliki diktatorski, naenkrat »nimajo moči«, da bi blokirali, onemogočili ali razbili te samozvane skupine, so pa zelo izrazito surovi, kadar sami delijo »pravico«, če je treba zlomiti stavko ali razgnati kate-rokoli drugo obliko ljudskega odpora.

Ne bi bilo težko najti začetkov niti, s katerimi usklajujejo pohod reakcije, ki se je kot plaz sprožil skoraj neposredno po posegu v Afganistanu. Mnoga znamenja kažejo, da akcijo vodijo iz enega, močnega in vplivnega centra. V tej zvezi je zelo zgovoren dokumentiran podatek, da sta desničarska režima v centralnoameriških državah El Salvadorju in Hondurasu — znano je, da sta ti dve deželi po skoraj nerazumljivi, zato pa toliko bolj tragični »nogometni vojni« leta 1969, torej pred skoraj enajstimi leti, prekinili diplomatske odnose — pred meseci naenkrat spoznali, da to ne pelje nikamor, temveč, da je prišel čas, ko je treba izmenjati obiske ministrov. Politična manifestacija se je začela oktobra lani, ko je salvadorska junta začela največjo protigverilsko akcijo na področjih nedaleč od meja s Hondurasom. Čete, ki so prej stražile mejo in prežale na morebitni vdor iz Hondurasa, so bile nenadoma sproščene in poslane proti gverilcem.

V Nikaragui je bil z uspešnim koncem druge osvobodilne vojne 19. julija 1979 maščevan narodni junak Augusto Cesar Sandino, katerega mit je popeljal in navduševal ljudstvo v boju proti diktatorju Anastasiu Somosi. Sandinova gverila izhaja iz dvajsetih in tridesetih let, nadaljevala pa se je v sedemdesetih letih in pred časom zmagovito končala. Borbenost je bila Nikaragui potrebna še vse mesece od zmage pa do zdaj, kajti na sposobnost mladih voditeljev so prežale oči številnih škodoželjnih. Kot, da bi jih potrpežljivost ljudstva razočarala. Zarota, ki so jo odkrili oktobra lani, je

Dvajset let po zmagi kubanskega ljudstva nad Batistovo diktaturo se je v Srednji Ameriki in na Karibih začelo novo revolucionarno obdobje. Zmaga sandinistov v Nikaragui je oživila mestno in splošno gverilo v deželah od Salvadorja pa do Kolumbije. Ogenj boja za osvoboditev izpod podrejanja vsake vrste je zajel najširše množice

dokazala, da revolucija še ni premagala vseh težav, da še ni čez vse ovire, in da bo še veliko preizkušenj na poti obnove in socialistične preobrazbe države. Na čelu zarotnikov sta bila Bernardino Laros, bivši obrambni minister v prvi vladi v Managui po strmoglavljenju diktatorja Somoze in zmagi revolucije, in Somozov sin Anastasio mlajši.

Treznost mladega režima oziroma njegovih voditeljev je zaostrila budnost v državi, saj ni verjeti, da je bila mreža

zarote v celoti razbita, in da se za njo ne skrivajo tisti mednarodni krogi, ki jim je močno v napoto, ne le tisto, kar se dogaja v Nikaragui, temveč tudi razvoj v Salvadorju, Hondurasu in Guatemali. Obseg splošnega ljudskega nezadovoljstva v teh državicah navaja reakcionarne kroge k ugotovitvi, da je takšno vrenje brez dvoma dokaj pospešila ravno zmaga sandinistov v Nikaragui.

Reakcionarne sile v Srednji Ameriki in v Karibih so izkoristile krizo v sve-

tovnem procesu detanta, začele propagirati »neizogibnost enotnosti zahodnega in krščanskega sveta«, ter med drugim dosegle, da se je lani Kuba znova znašla skoraj čisto osamljena in sicer zaradi načina, kako je reševala problem beguncev v perujskem veleposlaništvu v Havani. V obdobju najhujšega pritiska na Kubo je dopotoval v Havano mehiški predsednik Jose Lopez Portillo — dolžan je bil obisk Fidelu Castru — in dal težo podpori, ki jo je Kubi prej izkazovala le šibka, komaj osvobodjena Nikaragua. Mehika je že prej dokazovala, da razume težave, s katerimi se srečuje vlada v Havani. Bila je edina država podcelne oziroma zahodne poloble, ki po padcu Battistinega diktatorskega režima na Kubi leta 1959 ni popustila washingtonskemu pritisku prek Organizacije ameriških držav in ni prekinila stikov s predstavniki revolucionarnih oblasti. Kubanci tega ne bodo Mehiki nikoli pozabili. Ko je predlanskim obiskal Mehiko, je Fidel Castro večkrat izrekel priznanje mehiški revoluciji, odnose med Mehiko in Kubo pa je uvrščal med bleščeče rezultate revolucije.

Mehiški predsednik Portillo je zagovornik sodelovanja in miru na svetu. Dovolil je, da je ameriški predsednik Ronald Reagan v začetku januarja letos »skozi mehiška očala« gledal na razmere v Latinski Ameriki, poudaril pa je tudi vlogo neuvrščenih držav in drugih držav v razvoju v boju za mir, razorožitev — čeprav mu je Ronald Reagan za spomin podaril puško firme Remington — in za novo gospodarsko ureditev na svetu. Mehika in njen predsednik Portillo se že dolgo in odločno zavzemata za ukinitvev gospodarske blokade Kube in za umik ameriških čet iz oporišča Guantanamo na Kubi.

Ko je generalna skupščina Združenih narodov konec lanskega leta razpravljala o usodi še vedno podrejenih narodov, je sprejela resolucijo tudi o Beliseju, srednjeameriškem ozemlju, ki je imelo poseben status na konferenci neuvrščenih

v Havani. Do konca leta bi moral bivši »britanski Honduras« dobiti neodvisnost, potem ko je stoletja živel pod britansko nadoblastjo. Temu slovesnemu dejanju se je uprla sosednja Guatemala (vsiljuje se primerjava z oholim stališčem Južne Afrike do resolucije Združenih narodov, ki terjajo samostojnost Namibije, vendar so zahteve bob ob steno) in trdi, da gre za ozemlje, ki je njeno. Guatemalska vlada vztraja pri grožnji, da bo »tudi z orožjem preprečila amputacijo dela svojega ozemlja«, to je Beliseja.

To svojo »pravico« gradi Guatemala na pogodbi, ki datira iz konca prejšnjega stoletja, s katero se je odrekla ozemeljskih zahtev do Beliseja, vendar s pogojem, da bodo Britanci zgradili cesto, ki bi povezala dve državi. Ker ceste nikoli niso zgradili, je Guatemala razglasila pogodbo za neveljavno in že pred štirimi desetletji obnovila svoje zahteve, da gre ozemlje njej, ker je »njena naravna last«. Grožnjam kljubuje Belise s posadko 1500 britanskih vojakov in 1000 lokalnih policistov. Ob teh simboličnih četah nastaja vprašanje dovolj trdnih mednarodnih (ZDA) jamstev za suverenost prihodnje neodvisne države, ki se je izrekla za neuvrščeno usmeritev.

V svoji viziji neposrednega političnega razvoja na območju Srednje Amerike in Karibov je konferenca neuvrščenih v Havani obsodila navzočnost vojaških oporišč v Latinski Ameriki in na Karibih (Kuba in Portoriko) kot grožnje miru in varnosti v tem delu sveta. Konferenca je zahtevala, da ameriška vlada ter druge kolonialne sile vrnejo tem državam neodtujljivo pravico do lastnega ozemlja, ki je bilo okupirano proti volji njihovih narodov. Zahtevala je tudi ukinitvev teh vojaških oporišč.

Neuvrščene države zahtevajo, da se kolonializem umakne s karibskega območja. Vse države, še posebno pa članice neuvrščenega gibanja, so dolžne podpreti pravične zahteve tistih narodov v Karibih, ki so še pod kolonialno domina-

cijo in v odvisnosti, zahteve za življenje v svobodi in neodvisnosti. V skladu s tem je konferenca v Havani zavrnila tudi vsak poskus ustanavljanja »varnostnih sil« v tem delu zahodne poloble, saj ne bi dosegle drugega, kot ovekovečile navzočnost kolonialnih sil, s tem pa ogrozile mir in varnost držav Latinske Amerike in Karibov.

Florijan Laimiš

Lovska pesem

*V naša mesta, v naše vasi
vdrle so tolpe steklih zveri.
Kje so zdaj lovci? Vsi lovci na plan!*

*Pesmi slovenske utihnili je glas,
smrtno molčanje je padlo na nas,
črn nam v prsih je gnev pokopan.*

*Iz gozdov tevtonskih pa tolpe hrumé,
ubijajo, ropajo, žgo in moré:
starce in deco nam gonijo v svet.*

*Usta molče še, a srca kriče,
v zubljih krvavih oči nam goré:
pride čas, pride čas naših osvet!*

*Čase pošastne preživlja naš rod,
kakor še nikdar v dneh svojih usod —
a trd bodi, rod moj, trd in jeklen!*

*Strni se, skleni v železen obroč,
da ne zdrobi te nasilnika moč,
da ne zapadeš tlačiteljem v plen.*

*En ukaz narod zadal si je ves:
Kdor izdajalec, pogine naj pes!
Ker vsi smo zdaj lovci. Kdor ni, je n e b r a t !*

*Vsi smo zdaj lovci. Možjé in žené,
vsi zdaj sekire in krampe v roké,
v smrt poženimo tujo svojat!*

Fran Albreht

Močno umetniško sporočilo

(Tone Svetina: Volčiči, založba Borec, Ljubljana 1980)

Toneta Svetino niti kot človeka niti kot pisatelja ni treba posebej predstavljati. Kot človek in umetnik je dobro znan širši slovenski javnosti. Še bolj je Svetina znan kot pisatelj, kot avtor Ukane, danes najbolj branega pripovednega teksta o našem osvobodilnem boju in pravcatega ljudskega berila v najboljšem pomenu te besede, že pojmu za literaturo o osvobodilnem boju. Zato lahko brez predstavljanja avtorja spregovorimo o Svetinovem najnovejšem delu, o romanu Volčiči, ki ga je pred kratkim izdala založba Borec. Tekst ni popolna novost, ker je že izhajal kot časniški podlistek, vendar je branje romana v knjigi nekaj povsem drugega kot branje v nadaljevanjih. Razen tega se zdi, da je bil tekst za objavo v knjižni obliki nekoliko obrušen. Morda je to samo domneva, in bi le primerjava obeh tekstov omogočila dokončno sodbo. Sicer to niti ni tako pomembno, ker imamo pred seboj zajetno knjigo, in le po njej bodo slovenski bralci sodili to najnovejšo stvaritev Toneta Svetine. Z njo se avtor slovenski javnosti spet predstavlja kot partizanski pisatelj, tokrat kot prikazovalec osvobodilnega boja in dogajanj na Kozari, a zato prav nič manj uspešno. In spet moramo priznati, da je to tematika, v kateri je Svetina mojster, saj iz nje prepričljivo spleta obširno zgodbo, trka na vest človeka in opozarja na strahote izpred štirih desetletij.

Roman Volčiči je posvečen najmlajšim žrtvam kozarske epopeje, žrtvam na

Kozari nasploh in osvobodilnemu boju v tem delu Bosne. Časovni okvir, ki ga zajema, se začne v letu 1940 in konča v zadnjem letu vojne, po osvoboditvi. Obnoviti zato vsebino knjige, katere dogajanje je postavljeno na Kozaro in v obrobne vasi ter nekatere večje kraje, je težko. Na skoraj petsto straneh teksta se pred bralcem zvrsti nešteto dogodkov in dogajanj, predvsem žalostnih in tragičnih. Srečamo se z vrsto ljudi, malih in neznanih, in tudi junakov, predvsem srbskih kmetov, doma s Kozare. Srečamo se z mnogimi partizani in nekaterimi ustaškimi klavci. Ob slikoviti besedi spoznamo košček osvobodilnega boja in občudujemo trdoživost in neuničljivost ljudi, ki jih največja preganjanja in grozodejstva niso mogla streti.

V ospredju pripovedi najnovejšega Svetinovega romana pa vendarle stojе nekatere osebe, predvsem otroci. Tu so Gajičevi otroci, od katerih enega ubijejo ustaši, drugi umre za tifusom, tretjo poderejo sovražnikove puške. Le Duško ostane živ in ta bo obnovil dom, nadaljeval življenje. Kajti očeta so v začetku vojne ubili ustaši, mati je izginila v taborišču ob Savi, in tudi deda, ki se je zatekel v goro, da bi se bojeval za svobodo, so ujeli sovražniki in ga zaklali. Še druge otroke spoznamo, tiste, ki so se rešili pred prvim pobijanjem, in potem drug za drugim padajo, umirajo in izginjajo, in na koncu le še dva, tri srečamo v partizanskem odredu. Duško dočaka konec vojne na planini, potem ko

se je, kot vsi mali junaki, skrival v ruševinah, kleteh in so ga že odpeljali v mesto, pa je ušel, da bi si v svobodi ohranil življenje. V osrednjo zgodbo je vpletena tudi usoda Duškovega deda. Ob njem je še skrivnostni gozdar Mihajlo, ki že izpred vojne živi na Kozari, se otepa z volkovi, ter postane partizanski obveščevalec in ostrostrelec. Srečno prebije vojno in po osvoboditvi sprejme siroto Duška k sebi, mu pomaga obnoviti porušeni dom. Na drugi strani sta med sovražniki predvsem dva. Major Kudela je ustaš, ki so ga šolali v Rimu. Tu je njegov oproda, krošnjar, prekupčevalec iz predvojnih dni, še hujši klavec, ki ga, kot njegovega komandanta, kaznuje kozarsko ljudstvo.

Svetinov najnovejši roman govori predvsem o zunanjih dogajanjih, saj pisatelj s pestro, razgibano pripovedjo plete bralcu zgodbo za zgodbo. Zato je izjemna pisateljeva pripovedna moč, ki veje iz celotnega teksta, lahko prva ugotovitev te knjižne ocene. Iz opisov dogodkov, prikazov trpljenja in usod ljudi, je mogoče dojeti tudi izjemno veliko tragedijo srbskega prebivalstva s Kozare. In da se te tragedije pretreseni zavemo ob branju Svetinovega romana, je najbrž druga velika odlika tega pripovednega teksta. Četudi smo že slišali o usodah ljudi s Kozare, nam vendar šele Svetina pripomore, da jo v resnici podoživimo. Prepričljivost pisateljeve pripovedi je tretja ugotovitev, ki jo lahko zabeležimo ob Volčičih.

Morda bralca moti šablonski uvod, in sprva z nezaupanjem gleda na tekst, toda po dveh, treh poglavjih ga Svetinova pisateljska spretnost in umetniška moč pripovedi tako pritegneta, da knjige ne odloži, in na koncu, notranje pretresen, prepričan in obogaten z novimi spoznanji, razmišlja o tistih usodnih vojnih časih. Pri tem ni bistveno, ali so dogodki iz Volčičev posnetki resničnih dogajanj, ali so Duško in njegovi prijatelji v resnici živeli. Niti ne, če sta bila ded in Mihajlo kdaj res le-

gendarna borca proti sovražniku. Poglavitno je, da pred nami zažive mali in veliki junaki s Kozare, njihov boj za svobodno življenje, in da ob podoživljanju tistih strašnih dni razmišljamo o tem, kaj se nikoli ne bi smelo dogajati. Svetinov memento s spominom na kozarske junake in z baladnim opozorilom je dovolj močno umetniško sporočilo.

Slavko Rupel

Knjigi Štajerska 1941 ob rob

Založba Borec (Ljubljana 1980) je izdala zajetno knjigo avtorja Rada Zakonjška Štajerska 1941, v 3000 izvodih. Že bežen pregled nas informira o obsegu, vsebini in zgradbi tega dela.

Avtor je v uvodu na kratko očrtal gošpodarske razmere na Štajerskem ob koncu bivše Jugoslavije, organiziranje hitlerjanske pete kolone v vrstah štajerskih Nemcev in nemčurjev ter narodno-obrambne poteze zavednih Slovencev, ki so že pred nemško agresijo dobro čutili, kam gre tok dogodkov. Osrednja tema knjige je prikaz dogodkov ob vdoru Nemcev na Štajersko: aretacije zavednih Slovencev po že vnaprej pripravljenih spiskih, izseljevanje slovenskih družin ob Sotli in Savi, razvoj oborožene vstaje na Štajerskem, snovanje mreže organizacij OF, reakcija gestapovcev na sabotažne akcije naših aktivistov, izdajstva, zapori, streljanje talcev, dejavnost partizanskih čet. Ta prikaz zahteva suvereno obvladanje bogatega zgodovinskega gradiva, sposobnost sinhronega prikazovanja najmarkantnejših dogodkov, ki morajo vendar pokazati vzročno zaporedje, pa tudi navidezne podrobnosti iz dogajanja, ki se kot mozaik vpletajo v celoto in mestoma prehajajo v epiko, ker so odlomki iz izpovedi preživelih borcev ali citati iz že objavljenih monografij za to usodno in razgibano zgodovinsko obdobje. Avtor je dokumentiral vsako poglavje z literaturo. Zgodovinar, ki bo kot poznavalec gradiva bral to knjigo, ali preprosti bralec, ki se spo-

minja obravnavanih dogodkov, bo gotovo našel (s svojega zornega kota gledano) še kake vrzeli, pogrešal omembo kake osebnosti ali dogodka, morda zasledil kako netočnost v datumih ali vedel za drugačni datum. Celoten vtis, ki ga zapušča knjiga bralcu, je vendar spoznanje, da je taka literatura potrebna, zlasti tistim generacijam, ki jim šola ne more razprostrti vse širine dogajanja in bridkih izkušenj, ki jih je moral naš trpinčeni narod na Štajerskem in drugod prenašati in preboleti.

Po vojni je bila akcija za zbiranje zgodovinskih podatkov o našem NOB široko zastavljena; nastajala so obsežna monografska dela, memoari in že tudi pregledi celote z analizo.

Toda še vedno so mnoga vprašanja, ki čakajo razjasnitve. Dopolnjevanje zgodovinskega obličja Štajerske (in drugih naših pokrajin) še traja, in vsak prispevek ali korektura napisanega je dragocen. Ker že vrsto let raziskujem NOB na predelu sedanjih občin Ljutomer — Gornja Radgona — Ormož, bom skušal avtorja pričujoče knjige o Štajerski 1941 in bralce opozoriti na nekatera dejstva, ki jih avtor ne omenja oziroma pomanjkljivo predstavlja.

Na str. 25, ko avtor govori o delovanju kulturbunda, bi moral omeniti še delovanje članov kulturbunda v Ljutomeru, saj je znano, da je bil vodja kulturbunda v Ljutomeru Hans Herndl, poznejši župan v Ljutomeru. Ljutomerski kulturbundovci so imeli vrsto sestankov,

tako v gostilni Hansa Herndla in v goricaх Leopolda Pečarja. Aprila 1940 so člani ljutomerskega Sokola preprečili članom kulturbunda nameravani sestanek in kresovanje ob Hitlerjevem rojstnem dnevu. Omeniti bi najbrž kazalo tudi delovanje kulturbunda na ormoškem območju, saj je ta štel 115 članov.

Ko avtor na strani 45 in 46 govori o delovanju partije v Slovenskih goricah, bi bilo prav, da bi omenil prizadevanja za ustanovitev KP Jugoslavije tudi na ljutomerskem območju. V Ljutomeru so bili poskusi ustanovitve KP Jugoslavije že leta 1923. Feliks Dajčbauer je namreč 16. 4. 1923 v tovarni Franca Sinigoja med delavci te tovarne ustanovil Neodvisno delavsko stranko Jugoslavije (NDSJ), v katero je bilo vključenih 30 delavcev. Delavci so praznovali 1. maj 1923. leta in na zborovanju zahtevali od delodajalca, da jim poviša mezde. Čeprav je bila ta stranka, podobno kot drugod v Jugoslaviji, že naslednje leto prepovedana, pa je vendar velikega pomena za to območje. Sem je segel tudi velik vpliv Ljudske pravice, ki je leta 1934. začela izhajati v Dolnji Lendavi. Vsaj omembe je vreden ljudskofrontni shod delavcev, viničarjev in kmetov 1. 9. 1935. leta na Glavnem trgu v Ljutomeru, ki je bil organiziran pod vplivom prekmurske in ptujske partijske organizacije. Na tem shodu je prišlo do krvo prelitja; oblasti so shod razgnale.

Zdi se mi, da je premalo poudarjeno tudi delo profesorja Jožeta Kerenčiča in Rafaela Berceta. Kerenčiču je uspelo ustanoviti na meščanski šoli v Gornji Radgoni skojevsko organizacijo; člani te organizacije so bili idejni nosilci upora v letu 1941. na radgonskem področju. Učenci Rafaela Berceta iz meščanske šole v Ljutomeru so bili vključeni v začetke upora na ljutomerskem območju. Mnogi od njih so sodelovali v NOV drugod po Jugoslaviji.

Na strani 46 avtor govori, da so bila 1934. leta ustanovljena v številnih vaseh ptujskega okoliša in Slovenskih goric

Društva kmečkih fantov in deklet. Avtorja moram opozoriti, da so taka društva v Slovenskih goricah bila ustanovljena že mnogo prej, pri Sv. Juriju (sedaj Videm ob Ščavnici) že leta 1925. To društvo je vodil Lojze Zadravec. K ustanovitvi in njegovem razvoju pa so največ pripomogli bratje Ivan, dr. Bratko in Vlado Kreft. Društvo je organiziralo številne kletarske, kuharske tečaje, imelo svojo dramsko sekcijo ter tamburaški zbor. Od ustanovitve do leta 1941 je organiziralo 46 dramskih prireditev in okrog 90 tamburaških nastopov. Z lastnimi sredstvi je društvo zgradilo svoj kulturni dom Matija Gubec že leta 1939; ob slovesnem odprtju je bil navzoč tudi Jože Lacko iz Nove vasi pri Ptujju.

Na strani 59 bi moral omeniti demonstracije ljudskih množic v Ljutomeru 27. 3. 1941 proti pristopu Jugoslavije k trojnemu paktu. Podobne demonstracije so bile tudi v Gornji Radgoni, kjer je zbrana množica v povorki korakala proti obmejnemu mestu na Muri v Gornji Radgoni, glasno demonstrirala in izražala svoj gnev proti pristopu Jugoslavije k trojnemu sporazumu.

Na strani 69, ko avtor govori o vdoru nemških enot 6. aprila 1941 v Gornji Radgoni, bi moral omeniti, da so tudi Nemci imeli izgube. Nemci so pričeli z napadom, kakor navajajo v poročilih, ob sta zleteli v zrak bela in rdeča raketa, ob točno določeni uri, ob 5.45, in ne predčasno, zaradi strela jugoslovanskega stražarja na nemškega vojaka, kot to navaja avtor. Nemška 101. lahka divizija, ki je vdrla čez most v Radgoni, je krenila proti Ptujju. Zanimivo je, da so Nemci pri Sv. Juriju (sedaj Videm ob Ščavnici) postavili kompletno poljsko bolnišnico, kakor da bi računali na večji odpor jugoslovanske vojske ob Dravi.

Na strani 78 avtor govori o nemškem vdoru v Prekmurje in o razstrelitvi mostov čez Muro v Petanjcih in v Veržeu. Omeniti bi bilo treba še to, da je jugoslovanska vojska v Veržeu zrušila dva mostova, in sicer cestnega in železniške

ga. Skupina 12 jugoslovanskih vojakov se je nemški vojski pri veržejškem mostu postavila v bran, tako so bili ranjeni trije jugoslovanski vojaki, ubitih je bilo nekaj civilistov, ranjen pa je bil tudi en nemški vojak.

Na strani 75 bi lahko omenil prihod nemške vojske v Ljutomer, (7. aprila 1941). Ljutomerski kulturbundovci in celo kulturbundovci iz Štrigove so šli s kolesi naproti. Slednji so namreč po tihem računali, da bo tudi Štrigova priključena k nemškemu rajhu, podobno kot so to težnjo kazali tudi člani kulturbunda iz Prekmurja.

Na strani 105 avtor govori, da je bilo Hansu Herndlu in Hönigmannu naročeno, naj prevzameta okrajno glavarstvo v Ljutomeru. Avtor bi moral tukaj omeniti, da gre za Oswalta Hönigmanna. Stalno je namreč treba napisati ime in priimek. (V avtorjevem delu je to večkrat pomanjkljivo.)

Na strani 119 avtor govori, da že v maju 1941 ni bilo več brezposelnosti na Štajerskem. To ugotovitev bi moral bolj utemeljiti. Razumljivo je, da so Nemci rabili delovno silo, saj so zaposlili mnogo ljudi v tovarnah, ki so proizvajale proizvode v vojne namene.

Na strani 125, ko govori o sežiganju slovenskih knjig, bi moral, razen Radgone, omeniti tudi sežiganje knjig v Ljutomeru in okolici. Nemci so namreč v salezijanskem domu v Veržaju sežgali mnogo knjig (nekaj so jih rešili domačini). Nemci so v Ljutomeru 8.5. 1941 zrušili tudi kip dr. Frana Miklošiča, znanega jezikoslovca in domačina. Domačini so ponoči rešili le glavo kipa (zakopali so jo v zemljo in po osvoboditvi zopet postavili na isto mesto). Nemci so zaradi tega silno besneli.

Ko avtor na strani 149 govori o aretacijah, bi moral omeniti, da so Nemci že 6. aprila 1941 zjutraj ob 7. uri aretirali 12 zavednih Slovencev iz Gornje Radgone, jih postavili k mostu in jim grozili z ustrelitvijo. To so bili nedvomno prvi aretiranci v Sloveniji. V noči na

14. in 15. april 1941 so Nemci v Ljutomeru aretirali 23 oseb, večina profesorjev, učiteljev, zavednih članov Sokola, in jih zaprli v telovadnico meščanske šole v Ljutomeru, jih zasramovali in silili, da podpišejo, da se prostovoljno izselijo v Srbijo. Nekateri med njimi, tudi dr. Ciril Porekar, so se temu uprli in javno povedali, da nočejo tega podpisati. Njegovo dejanje lahko smatramo za prvi upor Ljutomerčanov proti nemški oblasti.

Na strani 155 je napisano, da so v noči na 9. april 1941 aretirali nekaj Slovencev v Gornji Radgoni. Najbrž je tiskovna napaka; aretacija je bila 19. aprila in ne 9. aprila.

Na strani 184 avtor omenja, da sta bili 22. in 24. julija 1941 izvedeni v Ljutomerskem okrožju dve veliki akciji aretacij. Kolikor se je dalo ugotoviti po doslej zbranih podatkih, so Nemci izvedli zadnje aretacije v Prlekiji 22. julija 1941.

Na strani 205, ko avtor govori o konferenci CK KPS v Ljubljani, ki je bila 1. in 2. junija 1941 v vili Avgusta Ivančiča na Mencingerjevi ulici 29 v Ljubljani, omenja, da sta bila iz Prekmurja navzoča Štefan Kovač in Evgen Kardoš. Ugotovljeno je, da je bil navzoč Mirko Bagar kot edini Prekmurec.

Na strani 244 avtor omenja, da je bil prof. Jože Kerenčič doma iz Koga; treba je reči natančneje, Jastrebcu pri Kogu. Na tej strani avtor govori tudi o začetkih upora proti okupatorju v Slovenskih goricah. Pod kakšnimi pogoji se je tu začel upor proti okupatorju pa ne pove. Ves predvojni čas tu ni bila osnovana KP, delovala pa so Društva kmečkih fantov in deklet, in močno razgibano društvo Sokol. Na drugi strani je bil precejšen vpliv kulturbunda s propagando za Hitlerja: Hitler je za reveže, odpravil bo brezposelnost, kmetje bodo laže prodajali svoje pridelke. Sezonski delavci so ob vrnitvi iz Nemčije oziroma Avstrije govorili o dobrem zaslužku na Nemškem. S tem so nekateri podpirali

nacionalsocialistično propagando med podeželskim ljudstvom. Začetek upora na tem območju je bil torej izredno težak. Prlekija je bila odmaknjena od centra narodnoosvobodilnega gibanja, z mejo je bila ločena od sosednjega Prekmurja in Medžimurja. Idejni nosilci upora so bili Jože Kerenčič, Vinko Megla, inž. Josip Hedžet in drugi. Že v maju so bile izvršene številne sabotažne akcije; na železniški postaji v Ljutomeru so aktivisti v maju narisali srp in kladivo, sežgali več vagonov slame, ki je bila namenjena nemški vojski, 30. avgusta 1941 so organizirali iztirjenje vlaka, polnega vojaškega materiala za fronto.

Avtor ne omenja sestanka organizatorjev OF pri Jakobu Babiču na Cvenu pri Ljutomeru, ki je bil 1. 6. 1941, kjer so bili navzoči nekateri pomembnejši organizatorji OF ljutomerskega območja. Sestanek je omembne vreden predvsem zaradi tega, ker je ta datum skupščina občine Ljutomer 1956. leta proglasila za občinski praznik.

Na strani 244 popravi Jože Hole v: Jože Holc.

Na strani 245 avtor omenja, da je bil prvi sekretar odbora OF v Gornji Radgoni Oto Jemc. Za to ni dokazov. Jože Holc, ki je bil na tem sestanku navzoč, ne ve o tem ničesar povedati. Ustanovljen je bil namreč samo odbor, ni pa bilo določeno, kdo je sekretar. Na tej strani bi moralo biti napisano namesto Ivo Rojs, Ivan Hojs.

Na strani 249 avtor trdi, da je bil Janko Jurkovič že leta 1942 član okrožnega odbora OF Ljutomer. To ne bo držalo. Po razbitju okrožnega odbora OF Ljutomer—Gornja Radgona ob koncu leta 1941, v letu 1942 ne zasledimo nobenega okrožnega odbora, zato tudi Jovo Jurkovič ni mogel biti član okrožnega odbora OF Ljutomer—Gornja Radgona. Poverjenik IO OF Ivan Nemec-Vojko je šele po njegovem prihodu na območje Slovenskih goric 16. 6. 1943 na novo organiziral okrožni odbor OF Ljutomer—Gornja Radgona, katerega član je bil

tudi Jovo Jurkovič. Podobno avtor trdi, da je bil Tonček Strajnsak sekretar okrajnega odbora OF Ljutomer—Gornja Radgona konec leta 1942. Tudi tukaj je treba poudariti, da je bil imenovani član okrožnega odbora OF Ljutomer—Gornja Radgona šele v letu 1943, ob novo organiziranem okrožnem odboru, nikakor pa ni bil sekretar tega odbora, ker je bil sekretar v tistem času Ivan Nemec-Vojko.

Na strani 250 bi avtor moral omeniti, da je bil na sestanku 12. 7. 1941 Jakob Babič izvoljen za mestnega sekretarja OF za Ljutomer. Vsekakor pa je treba omeniti veliko prizadevanje in pomoč PK KPS za Štajersko območju Prlekije, saj so na tem terenu delovali in pomagali k razvoju tako inž. Rado Iršič, Blaž Röck-Biba in celo Slavko Šlander. Temu območju je nudila veliko pomoč tudi prekmurska partijska organizacija. Avtor bi tako najbrž moral omeniti, da je bil že septembra 1941 oblikovan okrožni odbor OF, saj je postal sekretar tega okrožnega odbora OF za ljutomersko radgonsko okrožje Jože Kerenčič, medtem ko je Štefan Kuhar-Bojan postal okrožni sekretar KPS. Okrožna kurirka Jožeta Kerenčiča pa je postala Milena Bokša-Boža. Na tej strani avtor tudi omenja, da je bil Jakob Babič ustreljen 16. 10. 1941 v Mariboru. Ta trditev ni točna. Jakob Babič je bil namreč ubit v središču Prlekije, to je v Ljutomeru, kjer ima na kraju, kjer je bil ubit, spominsko ploščo. Na isti strani avtor tudi govori o ciklostilni tehniki, ki bi naj delovala v Kovačevih goricah leta 1941. Reči bi moral, da je ta ciklostilna tehnika bila v vinogradu matere Ivana Kovača (da ne bi kdo zamenjal Ivana s Štefanom), in sicer v Banfiju št. 145 pri Štrigovi.

Avtor je pozabil ali pa spregledal sestanek oziroma konferenco OF za severovzhodno Štajersko, ki je bila 1. 11. 1941. leta na domačiji Jožeta Kerenčiča v Jastrebcih pri Kogu št. 8. Ta konferenca je bila izrednega pomena. Vodil

jo je Rado Iršič, navzoči pa so bili pomembni organizatorji OF iz severovzhodne Slovenije. Udeleženci so namreč na tem sestanku sklenili poživiti delo OF, ki je doživljalo v jeseni 1941 v severovzhodni Sloveniji prav težke udarce.

Dne 26. 9. 1941 je počil prvi strel v Slovenskih goricah: ko je nemški orožnik hotel aretirati Vinka Meglo, je ta orožnika obstrelil in pobegnil. Mislim, da bi to bilo omembe vredno, saj je okupator razpisal na glavo Vinka Megle 10 000 RM denarne nagrade.

Na strani 251 avtor navaja neke kraje, med njimi tudi piše Središče pri Ormožu. Pravilno se mora glasiti Središče ob Dravi.

Na strani 252 avtor govori, da so bili viničarji, dninarji in številni kmetje na jesen 1941 še prepričani, da jim bo Hitler prinesel rešitve, kar si ne bi upal trditi. V pozni jeseni 1941 so Nemci že doživeli prvi poraz na vzhodnem bojišču, Rdeča armada je 6. decembra 1941 prešla v protiofenzivo, izgon zavednih Slovencev, streljanje talcev, nasilna germanizacija, živilske karte, obvezna oddaja so spametovale marsikaterega, in ljudje so ugotovili, da je Hitlerjev režim nasilen in ne prinaša obljubljenega blagostanja.

Na strani 509 govori avtor, da so bili 15. 11. 1941 po izdaji aretirani nekateri sodelavci na radgonskem območju. Aretacije so dejansko bile 19. 11. 1941. Pri tem moramo omeniti, da so vse aretirance odpeljali v celjske zapore, razen Jožeta Holca, ki so ga odpeljali v mari-borske zapore. Tako odpade trditev avtorja, da so vse odpeljali v celjske zapore.

Drago Novak

Petindvajset

*Petindvajset nas je tu zaprtih,
petindvajset lic udrtih,
petindvajset src človeških,
petdeset oči ledenih.
Kri iz ust nam, s čela in iz prstov lije,
kakor pse nas policija bije,
kdor pa ni ko pes jim vdan,
veš, za take so samice,
trd beton in brez odeje,
od gladu umiraš in od žeje,
po telesu lazijo stenice...
Misli, trudne misli plazijo se v nas.*

*Proč vrzimo trudne misli —
ni je smrti brez življenja,
ni svobode brez trpljenja,
vse prešlo bo kakor kalna reka.
Proč jo vržeš, če pretesna je obleka.
Človek, novi človek vstal bo iz človeka!*

Karel Destovnik-Kajuh